

П.О. МАСЛЯК

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Київ
//^о /
Знання
2008

УДК913(419)(075.8)

ББК 26.89я73

М31

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

А.В. Степаненко, доктор географічних наук, професор, завідувач відділу проблем економічної та техногенної безпеки Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;

Г.І.Денисик, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії і туризму Вінницького педагогічного університету;

О.О.Бейдик, доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства і туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рекомендовано вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 23 червня 2008 р.)

Масляк П.О.

М31 Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. — К.: Знання, 2008. — 343 с.

ISBN 978-966-346-510-4

Пропоноване видання — перший в Україні навчальний посібник з рекреаційної географії. У посібнику розкриваються методологічні засади рекреаційної географії як науки та територіальна організація рекреаційно-туристичного господарства України і світу. Розглядаються предмет, об'єкт рекреаційної географії, методи її дослідження, а також основні здобутки і закономірності цієї науки. Наведено детальні характеристики рекреаційно-туристичних комплексів нашої держави і провідних країн світу. Наприкінці кожного розділу наводяться висновки та тести, що сприятимуть закріпленню навчального матеріалу. За змістом посібник відповідає програмі навчальної дисципліни "Рекреаційна географія".

Для студентів і викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 913(419)(075.8)

ББК 26.89я73

© П.О. Масляк, 2008

ISBN 978-966-346-510-4

© Видавництво "Знання", 2008

УДК913(419)(075.8)

ББК 26.89я73

М31

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

А.В. Степаненко, доктор географічних наук, професор, завідувач відділу проблем економічної та техногенної безпеки Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;

Г.І.Денисик, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії і туризму Вінницького педагогічного університету;

О.О.Бейдик, доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства і туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рекомендовано вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 23 червня 2008 р.)

Масляк П.О.

М31 Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. — К.: Знання, 2008. — 343 с.

ISBN 978-966-346-510-4

Пропоноване видання — перший в Україні навчальний посібник з рекреаційної географії. У посібнику розкриваються методологічні засади рекреаційної географії як науки та територіальна організація рекреаційно-туристичного господарства України і світу. Розглядаються предмет, об'єкт рекреаційної географії, методи її дослідження, а також основні здобутки і закономірності цієї науки. Наведено детальні характеристики рекреаційно-туристичних комплексів нашої держави і провідних країн світу. Наприкінці кожного розділу наводяться висновки та тести, що сприятимуть закріпленню навчального матеріалу. За змістом посібник відповідає програмі навчальної дисципліни "Рекреаційна географія".

Для студентів і викладачів вищих навчальних закладів.

УДК913(419)(075.8)

ББК 26.89я73

© П.О. Масляк, 2008

ISBN 978-966-346-510-4

© Видавництво "Знання", 2008

ЗМІСТ

Передмова	7
Частина I. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ	9
Розділ 1. РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА... 9	
1.1. Об'єкт і предмет рекреаційної географії	9
1.2. Завдання, методи дослідження рекреаційної географії, зв'язок з іншими науками.....	12
1.3. Основні поняття рекреаційної географії.....	15
Розділ 2. ТЕОРЕТИЧНА БАЗА РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ	22
2.1. Аксиоми	22
2.2. Теорії, які використовує рекреаційна географія	25
2.3. Закономірності та принципи рекреаційної географії	28
Розділ 3. РАЙОНУВАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНІЙ ГЕОГРАФІЇ	38
3.1. Загальні засади районування	38
3.2. Рекреаційне районування	45
3.3. Рекреаційне районування світу та України	49
Розділ 4. ТЕРИТОРІАЛЬНІ РЕКРЕАЦІЙНІ СИСТЕМИ	58
4.1. Системи і комплекси	58
4.2. Територіальні рекреаційні системи	62
4.3. Територіальні рекреаційні системи України і світу.....	66

4

Зміст

8.3. Пізнавальна рекреаційна діяльність	136
8.3.1. Релігійний туризм	137
8.3.2. Сільський зелений туризм	139
8.3.3. Екологічний туризм	141
8.4. Розважально-ділова рекреаційна діяльність	144
8.4.1. Гральний бізнес	145
8.4.2. Виставкова діяльність в Україні	146
8.4.3. Діловий туризм	148
8.4.4. Міський туризм	150
Розділ 9. РЕГІОНАЛЬНА РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ	158
9.1. Південний рекреаційний район	158
9.1.1. Західний підрайон	158
9.1.2. Кримський підрайон	161
9.1.3. Східний підрайон	163
9.2. Карпатський район	165
9.2.1. Передкарпаття	165
9.2.2. Карпати	167
9.2.3. Закарпаття	170
9.3. Інші рекреаційні райони України	172
9.3.1. Полісся	172
9.3.2. Правобережний височинний лісостеп	175
9.3.3. Лівобережний лісостеповий район	177
9.3.4. Степовий рекреаційний район	178
Частина III. РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ	186
Розділ 10. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	186
10.1. Рекреаційно-туристичне господарство країн Європейського макрорайону	186
Розділ 11. АЗІЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	202
11.1. Туреччина	202
11.2. Кіпр	207

11.3. Індія	211
11.4. Непал	219
11.5. Таїланд	222
Розділ 12. АФРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	237
12.1. Єгипет	237
Розділ 13. ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	251
13.1. Сполучені Штати Америки	251
Розділ 14. ЦЕНТРАЛЬНОАМЕРИКАНСЬКО- КАРИБСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	262
14.1. Рекреаційно-туристичне господарство країн Карибського басейну	262
Розділ 15. ПІВДЕННОАМЕРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	272
15.1. Бразилія	272
Розділ 16. АВСТРАЛІЙСЬКО-ОКЕАНІЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН	283
16.1. Нова Зеландія	283
Розділ 17. АНТАРКТИЧНИЙ МАКРОРАЙОН	290
Додатки	297
<i>Додаток 1. Перелік рекреаційно-туристичних ресурсів за регіонами України</i>	<i>297</i>
<i>Додаток 2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження державної програми розвитку туризму на 2002—2010 роки"</i>	<i>317</i>
<i>Додаток 3. Виставкова діяльність</i>	<i>324</i>
<i>Додаток 4. Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну, 2006 р.</i>	<i>325</i>
<i>Додаток 5. Характеристика антарктичного туризму</i>	<i>330</i>
Словник основних термінів і понять	335
Список рекомендованої літератури	342

ПЕРЕДМОВА

Сучасний рівень розвитку цивілізації та основні тенденції її трансформації у просторі і часі супроводжуються підвищенням емоційно-психологічної напруженості у суспільстві, зростанням екологічних проблем і збільшенням обсягу вільного часу людини. Відповідно виникає потреба у лікуванні, оздоровленні та просто проведенні вільного часу з метою розваг, що зумовлює постійний і випереджальний розвиток рекреації і туризму як галузі господарства.

Рекреаційно-туристичне господарство розвивається в часі і просторі. Просторово-географічні і природно-ресурсні чинники в рекреації і туризмі завжди були і залишаться одними з провідних, що пов'язано із самою сутністю оздоровлення, лікування і відпочинку. Звідси впливає і потреба в такій науці і навчальній дисципліні, як рекреаційна географія.

Рекреаційна географія викладається студентам географічних факультетів університетів, а також усім тим, чия майбутня професійна діяльність пов'язана з різними сферами рекреаційного, готельного, грального бізнесу. Безперечно, рекреаційна географія є однією із засадничих дисциплін і для студентів спеціальності "Туризм", у тому числі зі спеціалізацією "Міжнародний туризм".

Передмова

Матеріали підручника мають не лише навчально-методичне, а й інформаційне значення. Внутрішньо-державна і міжнародна рекреаційна рухливість українців постійно зростає. Все більше людей виїжджає кататися на лижах до Карпат чи відпочивати на морі в Криму. Постійно збільшується кількість українських туристів у Єгипті, Таїланді, Іспанії, Італії, Греції, на Кіпрі, в Туреччині та інших країнах світу. Українці почали освоювати Екваторіальну Африку, Америку, Австралію й Океанію та Антарктиду. Відповідно зростає потреба в інформації про географічні особливості рекреаційно-туристичного господарства України і світу. Таким чином, цей підручник буде корисним не лише студентам і викладачам, а і тим громадянам нашої країни, які постійно живуть і працюють в Україні, але на відпочинок виїжджають за кордон.

Працюючи з текстом підручника, варто постійно тримати під рукою географічний атлас. Будь-який названий у тексті об'єкт, країну чи регіон, місто чи курорт відразу знаходьте на карті. Пам'ятайте, що світ швидко змінюється, є динамічним. Природно, підручник не може встигнути за швидкоплинним життям. Тому намагайтеся зрозуміти закономірності та тенденції рекреації і туризму.

У кінці розділів подано запитання та завдання. Вони допоможуть вам закріпити вивчене. Розділи підручника закінчуються висновками, завданням яких є не лише узагальнення, а й систематизація вивченого. Після цього перевірте рівень засвоєння матеріалу за допомогою тестового контролю.

Бажаю вам успіхів у вивченні такої цікавої і потрібної дисципліни, якою є рекреаційна географія.

*Петро Масляк, академік Академії наук
вищої освіти України, професор*

Частина I

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Розділ 1

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА

1.1. Об'єкт і предмет рекреаційної географії

Рекреаційна географія — комплексна географічна наука і навчальна дисципліна, яка вивчає територіальну організацію (ТО) рекреаційного господарства.

Об'єктивною особливістю сучасного світу є постійний і випереджальний розвиток рекреації і туризму як галузі господарства. Розвиток цивілізації приводить до збільшення вільного часу і намагання людей використовувати його для відпочинку та оздоровлення.

Відомо, що за грошовими витратами в постіндустріальному суспільстві туризм і оздоровлення вже давно перевищили витрати на їжу (на 20 — 30 %) і в 2, 5 — 3 рази витрати на купівлю одягу та взуття. Таким чином, рекреаційні витрати перетворилися на витрати першої необхідності. Це пов'язано з реальними вимогами нинішнього надзвичайно динамічного, психологічного напруженого часу, коли людина без належного **ПІДПОЧИНКУ** і розслаблення просто не може існувати.

І поняття "рекреація" з часом постійно змінюється, • ни- и цьому немає нічого дивного. Наука вимушена

адекватно реагувати на зміни самого життя. У минулому рекреацію розглядали як відпочинок, відновлення сил людини, які вона затратила в процесі праці. У різних авторів і в різних країнах у визначенні рекреації все ще зберігаються певні нюанси. Але в цілому нині рекреацію розуміють як відпочинок, розваги, лікування і реабілітацію в умовах певних розрахованих на це господарських структур, туризм і спорт, як організований, так і самодіяльний.

Цей термін також використовується для позначення галузі господарства, яка на певній території організовує і здійснює відпочинок, лікування, розваги і туризм, спрямовані на оздоровлення, розваги, розвиток і удосконалення, навчання людей.

Об'єктом вивчення рекреаційної географії є рекреаційне господарство певної території, країни чи всієї нашої планети. Очевидно, що рекреаційне господарство вивчає не лише рекреаційна географія. Воно є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Свою лепту у вивчення рекреації вносять економіка, соціологія, медицина, право та багато інших наук і навчальних дисциплін. Кожна з них досліджує лише певну складову об'єкта, тобто його конкретні властивості, явища, процеси і відношення. Та складова об'єкта дослідження, на яку найбільшою мірою спрямована увага тієї чи іншої науки, і називається її предметом.

Предметом рекреаційної географії є територіальна організація рекреаційного господарства на певній ділянці Землі, розгляд будь-якої рекреаційної території як однієї системи, що складається з різнорідних, але просторово взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле.

Отже, на відміну від інших наук і навчальних дисциплін, які цікавляться певними аспектами функціонування рекреаційного господарства, рекреаційна гео-

Рекреаційна географія як наука

географія інтегрує універсальні знання, які об'єднує певні території з унікальними комплексними властивостями. Завдяки рекреаційній географії отримують найціліснішу картину рекреаційного буття.

На певній території не просто розташовані ті чи інші об'єкти. Вона надає їм нову, суспільно-географічну якість, що виявляється в найбільшій мірі як географічна форма руху матерії, як певний суто географічний (просторово-територіальний) синергетичний ефект.

Конкретними об'єктами дослідження рекреаційної географії є галузеві (інтегральні) чи просторово-територіальні форми організації рекреації і туризму певної ділянки нашої планети різного таксономічного рангу. Наприклад, можна вивчати територіальну організацію гравального бізнесу США або здійснювати комплексне дослідження рекреаційного господарства Франції чи острова Сардинія в Італії.

Запитання та завдання

1. Дайте визначення рекреаційної географії.
2. Чому рекреаційні витрати перетворилися на витрати першої необхідності?
3. Чому поняття рекреація постійно змінюється?
4. Що є об'єктом вивчення рекреаційної географії?
5. Визначте предмет рекреаційної географії.
6. Що є конкретними об'єктами дослідження рекреаційної географії?

1.2. Завдання, методи дослідження рекреаційної географії, зв'язок з іншими науками

Завданням рекреаційної географії є дослідження територіальної організації рекреаційного господарства певної частини нашої планети у вигляді територіальної рекреаційної системи (ТРС). Метою такого дослідження є пізнання закономірностей виникнення, функціонування і розвитку ТРС.

На основі пізнання цих закономірностей рекреаційна географія розробляє раціональні напрями вдосконалення ТРС в інтересах усього суспільства, складає прогноз розвитку ситуації в ТО рекреації і туризму на найближчу і віддалену перспективу. У зв'язку зі стрімким розвитком рекреаційного господарства і зростанням його значення в соціально-економічному прогресі людства суспільство ставить перед рекреаційною географією нові складні завдання. Найважливіше з них — розробка моделей "ідеальних" ТРС.

Головним завданням рекреаційної географії є розробка на основі пізнання закономірностей розвитку і функціонування рекреаційного господарства раціональних принципів його перманентної ТО. Ці принципи є доволі мінливими у часі, тому вимагають постійної корекції.

У цілому рекреаційна географія для реалізації власної мети розвитку теорії науки, розробки методики і технології її реалізації на практиці вирішує завдання, які можна об'єднати в три групи: теоретико-методологічні, методичні, прикладні, або практичні.

Теоретико-методологічні завдання полягають у необхідності якнайповнішого застосування концептуальних наукових надбань сучасної географії для роз-

робки теорії рекреаційної географії, яка була б адекватною нинішньому часу. Особливо актуальними в цьому напрямі є завдання розширення і поглиблення понятійно-термінологічного апарату, створення географічної класифікації рекреаційних ресурсів, встановлення основних принципів картографічного моделювання ТРС тощо.

Методичні завдання рекреаційної географії знаходяться у сфері розвитку методики і технології оцінки ефективності функціонування ТРС, рекреаційно-туристичних ресурсів та їх комплексного використання, застосування в ТО рекреаційного господарства новітніх інформаційних технологій.

Прикладні, або практичні, завдання постають з необхідності перманентного вдосконалення просторово-територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу територій різного таксономічного рангу. З цією метою здійснюються експедиційні дослідження, розробляються практичні рекомендації, проводиться рекреаційне районування тощо.

Рекреаційна географія є географічною наукою, яка входячи до складу суспільної (екополітичної і соціальної) географії, тісно пов'язана з усім комплексом географічних наук (фізичною географією і геоекологією, медичною географією, метеорологією і кліматологією, гідрологією й океанографією, геоморфологією, картографією тощо). Разом з тим вона має нерозривні зв'язки з такими науками, як розміщення продуктивних сил і регіональна економіка, рекреалогія, соціологія, міжнародна економіка, екологія та ін.

Реальними теоретико-методологічними, методичними і прикладними підвалинами рекреаційної географії є ідеї одночасно чотирьох наук: географії, економіки, соціології та екології. Звідси і теоретико-методологічна диверсифікованість, глибинна комплекс-

ність цієї науки. До того ж її належність до суспільної географії не є лише простим просторово-територіальним проявом суто економічних, соціальних чи екологічних процесів, оскільки, як уже зазначалося раніше, будь-яка територія у певних визначених межах не лише просто несе на собі чи містить певні рекреаційні об'єкти, а неминуче передає їм, кожному зокрема і системі в цілому, нові географічні якості. Врешті-решт вони і дають той чи інший суто географічний або просторово-територіальний синергетичний ефект. За межами географії у будь-якій іншій науці він просто не може бути виявленим, оціненим, виміряним і спрогнозованим.

У власних дослідженнях рекреаційна географія широко використовує методи як власне географічних, так й інших наук. Серед них можна виокремити історичний, картографічний, порівняльно-географічний, монографічний, статистичний метод, методи інформаційних технологій і моделювання, експедиційних досліджень. Зростає популярність методів соціологічних і методико-біологічних досліджень.

Запитання та завдання

1. Що є завданням і метою рекреаційної географії?
2. Яке, на вашу думку, найважливіше завдання рекреаційної географії.
3. Назвіть групи завдань рекреаційної географії.
4. З якими науками пов'язана рекреаційна географія?
5. Чим зумовлена належність рекреаційної географії до суспільно-географічного циклу наук?
6. Які наукові методи використовує рекреаційна географія?

1.3. Основні поняття рекреаційної географії

До основних понять рекреаційної географії належать: дозвілля або відпочинок, вільний час, рекреація і туризм, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, територіальні рекреаційні системи.

Сутність *відпочинку* полягає в необхідності реалізації будь-якою людиною трьох видів потреб: 1) як біологічного виду; 2) як соціального організму; 3) як соціальної істоти, що прагне витратити вільний час.

До першого виду належать найелементарніші потреби у виживанні, збереженні біологічного виду, продовженні людського роду. До другого — фізичні, соціальні та інтелектуальні потреби вищого порядку (пізнання, саморозвиток і удосконалення). До третього — необхідність десь і якось витратити, навіть без будь-якої користі, а то й зі шкодою для себе (казино, бар тощо) свій вільний час.

Є тут і певні психологічні установки, які змінюються залежно від часу, історичного періоду, віку людини. Так, люди поділяються на окремі категорії за психофізичними особливостями відношення до відпочинку. Деякі особи взагалі не можуть відпочивати (трудоголіки), інші поєднують інтенсивну працю з активним, насиченим відпочинком, а є люди, які можуть відпочивати і розважатися постійно. Кожна з цих категорій людей у принципі може задовольняти свої потреби в рекреації за вмілої, раціональної, в тому числі територіальної, організації рекреаційного господарства.

Поняття *вільний час* є доволі неоднозначним. На думку більшості дослідників, це час протягом доби, якогось іншого періоду або життя людини, який не пов'язаний із виконанням нею професійних обов'язків

та задоволенням фізичних потреб. Зрозуміло, що в різні періоди життя людини і залежно від її професії вільний час або чітко визначений, наприклад, до і після другої зміни на заводі, "від дзвінка до дзвінка", або його взагалі важко визначити, скажімо у людей творчих професій, "вільний" художник тощо.

У середньому до 25 % доби у людини припадає на вільний час. Протягом розвитку людства спостерігається постійне збільшення вільного часу. У розвинених країнах тривалість робочого тижня уже менша за 40 годин. У XIX ст. він був більш як удвічі тривалишим. Протяжність і структура вільного часу надзвичайно територіально диференційовані, що робить це поняття одним з основних у рекреаційній географії.

Рекреація і туризм — процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини та її життєвого потенціалу шляхом певних заходів на основі відповідних установ у вільний час.

Хоча в усі періоди історії людства головною була саме відновлювальна функція рекреації, її сутність, структура, аксіологія (ціннісність) суттєво змінювалися. Якщо раніше відпочинок ототожнювався з пасивним "лежанням", а обов'язковою оцінкою ефективності курортного відпочинку було набирання додаткової ваги, то тепер дослідження вказують на те, що лише активний відпочинок суттєво зменшує захворюваність. У першу чергу це стосується психічних, серцево-судинних хвороб і хвороб органів дихання.

Туризм є одним із видів рекреації і пов'язаний з мандрівками, подорожами, міграцією для відпочинку на далекі чи близькі відстані від місця постійного проживання. Рекреація є більш широким і загальним поняттям, ніж туризм.

Для розвитку рекреації і туризму необхідні *рекреаційні ресурси*. До них належать об'єкти, процеси та

Рекреаційна географія як наука

явища природного й антропогенного походження, які використовуються для рекреації і туризму. При цьому ці об'єкти, процеси та явища слугують матеріальною базою для відпочинку й оздоровлення людей через їх відповідні параметри.

Рекреаційний потенціал розглядається як сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-історичних передумов певної території в організації рекреаційно-туристичної діяльності. Таким чином, будь-яка територія чи країна постійно знаходиться у більшій або меншій невідповідності між наявним рекреаційним потенціалом і рівнем, характером та ефективністю його використання.

Територіальні рекреаційні системи є певною просторово-територіальною єдністю об'єктів рекреації і туризму на території у визначених межах. Для них характерні складність і відкритість. Основою функціонування ТРС є ТО рекреаційного господарства як розміщення його об'єктів по території у певному порядку, взаємозв'язку і взаємодії.

На відміну від таких загальних понять, рекреаційна географія використовує і більш конкретні, зокрема рекреаційна територія, рекреаційний об'єкт, рекреаційна місткість, рекреаційне навантаження.

Рекреаційна територія є ділянкою Землі у визначених межах, яка використовується для відпочинку та оздоровлення людей, організації екскурсій і туризму. Рекреаційні території за характером їх використання поділяються на дві групи. Одна з них об'єднує рекреаційні території (зелені зони міст, лісопарки, озера, ставки, річки тощо), які призначені для короткочасно-періодичної діяльності. Друга група складається з рекреаційних територій тривалої рекреації (санаторно-лікувальні комплекси, приморські, гірські райони, туристичні бази тощо).

Рекреаційний об'єкт — локальний об'єкт (місце, територія), який використовується для відпочинку. Сюди зараховують пляж, лісову галявину, пам'ятку природи тощо.

Рекреаційна місткість — здатність певної території забезпечувати здійснення комфортної рекреаційної діяльності без деградації природного та історико-культурного середовища.

Рекреаційне навантаження — рівень сукупного антропогенного впливу на природний комплекс певної території в процесі рекреаційної діяльності (витоптування, ущільнення ґрунту, забруднення поверхні відходами, нищення рослинного покриву, збідніння тваринного світу тощо).

Запитання та завдання

1. У чому полягає сутність відпочинку?
2. Чому поняття "вільний час" є неоднозначним?
3. Дайте визначення поняття "рекреація".
4. Що таке рекреаційні ресурси?
5. Назвіть головні, на вашу думку, риси ТРС.
6. Які ще поняття рекреаційної географії вам відомі?

Висновки

Рекреаційна географія — комплексна географічна наука і навчальна дисципліна, яка вивчає територіальну організацію рекреаційного господарства.

Предметом рекреаційної географії є територіальна організація рекреаційного господарства, розгляд будь-якої рекреаційної території як єдиної системи, що складається з різномірних, але просторово взаємопов'язаних, елементів, які діють як єдине ціле.

Завданням рекреаційної географії є дослідження територіальної організації рекреаційного господарства з метою її удосконалення, розробки моделей "ідеальних" територіальних рекреаційних систем.

Рекреаційна географія є географічною наукою, яка тісно пов'язана з економікою, соціологією та екологією.

До основних понять рекреаційної географії належать: дозвілля або відпочинок, вільний час, рекреація і туризм, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, територіальні рекреаційні системи. Більш важчими поняттями є рекреаційна територія, рекреаційний об'єкт, рекреаційна місткість, рекреаційне навантаження.

Тестовий контроль

1. Які з цих тверджень правильні:

- а) об'єктивною особливістю сучасного світу є випереджальний розвиток рекреаційного господарства;
- б) поняття рекреація з часом залишається незмінним;
- в) об'єкт і предмет рекреаційної географії повністю збігаються?

2. До завдань рекреаційної географії належать:

- а) дослідження ТО рекреаційного господарства;
- б) пошук бальнеологічних ресурсів;
- в) розробка моделей "ідеальних" ТРС.

3. Прикладні завдання рекреаційної географії опираються у:

- а) розширенні і поглибленні понятійно-термінологічного апарату науки;
- б) розвитку методики і технології оцінки ефективності функціонування ТРС;

в) перманентному вдосконаленні просторово-територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу території різного таксономічного рангу.

4. Реальними теоретико-методологічними, методичними і прикладними підвалинами рекреаційної географії є ідеї таких наук:

- а) фізики;
- б) хімії;
- в) економіки;
- г) біології;
- д) соціології;
- е) екології.

5. Сутність відпочинку полягає в необхідності реалізації будь-якою людиною такої кількості потреб:

- а) 2;
- б) 3;
- в) 5.

6. Які з цих тверджень правильні:

- а) поняття "вільний час" є доволі неоднозначним;
- б) у середньому до 60 % доби у людини припадає на вільний час;
- в) залежно від професії вільний час може бути чітко визначений?

7. Рекреаційний потенціал — це:

- а) об'єкти природного та антропогенного походження, які використовуються для рекреаційних потреб;
- б) сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-історичних передумов для організації рекреаційно-туристичної діяльності;
- в) певна просторово-територіальна єдність об'єктів рекреації і туризму на території у визначених межах.

8. Здатність певної території забезпечувати здійснення комфортної рекреаційної діяльності без деградації природного та історико-культурного середовища

- це:

- а) рекреаційний об'єкт;
- б) рекреаційне навантаження;
- в) рекреаційна місткість.

Розділ 2

ТЕОРЕТИЧНА БАЗА РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ

2.1. Аксиоми

Як і будь-яка інша наука і навчальна дисципліна, рекреаційна географія ґрунтується на системі вихідних положень, які приймаються без доведення, як беззаперечні, такі, що є підставою для інших тверджень цієї науки.

По-перше, всі сфери функціонування суспільства будь-якої країни тісно взаємопов'язані. Тому рекреаційно-туристичне господарство не може розвиватися у своєрідному вакуумі. На нього так чи інакше впливає ситуація в інших сферах господарства і суспільства в цілому. У свою чергу розвиток рекреації неодмінно вносить корективи в суспільний розвиток. Таким чином, рекреаційне господарство може слугувати інструментом як позитивних, так і негативних змін у будь-якій країні чи світі. Так само і відповідні зміни в державі можуть або стимулювати, або гальмувати розвиток рекреації і туризму. З цієї аксиоми випливає також те, що і всередині самої рекреаційної галузі всі її сфери певною мірою взаємопов'язані. Про це треба по-

Слід пам'ятати, досліджуючи навіть найпростіший, найменший рекреаційний об'єкт.

По-друге, цілісної картини рекреаційно-туристичного господарства будь-якої країни або регіону при вилученні того чи іншого його елемента (сфери, регіону) або нехтуванні ним отримати не можливо. Не можна за цих умов до кінця зрозуміти і механізм функціонування ТРС різного таксономічного рангу. Звідси виникає необхідність якнайповнішого врахування всіх елементів рекреації і туризму певної території.

По-третє, в рекреаційній географії велике значення має взаєморозміщення (взаєморозташування) рекреаційних об'єктів стосовно один одного у географічному просторі. При цьому виникає нова географічна якість. Серед безлічі варіантів взаєморозміщення рекреаційних об'єктів завжди є найоптимальніший, який дає змогу мінімізувати всі види господарських витрат, максимізувати прибуток, вирішити екологічні проблеми, отримати позитивний географічний синергетичний ефект. Територіальна взаємодія рекреаційних об'єктів як між собою, так і з об'єктами інших господарських систем породжує їхню територіальну сумісність, нейтральність і несумісність. У першому випадку через спільне розміщення об'єктів на території певного таксономічного рангу отримується значний господарський або суспільний ефект. У другому — об'єкти господарювання не впливають на власне функціонування ні позитивно, ні негативно. Територіальна несумісність виявляється у негативному впливі розміщених на одній території об'єктів на господарську діяльність у процесі просторової взаємодії.

По-четверте, ТРС існують у часі, який разом з простором визначає буття людей, народів і суспільств. Тому рекреація і туризм, як і інші сфери господарської діяльності, вимагають перманентних моніторингу і

Розділ 2

дослідження. При цьому неминуче "прискорюється" час унаслідок постійного збільшення кількості подій за один і той самий проміжок часу. Випереджальні темпи розвитку рекреації у світі перетворюють рекреаційну географію на дуже динамічну науку.

По-п'яте, будь-яка рекреаційна система складається з підсистем нижчого ієрархічного рівня (структур, поєднань, утворень, комплексів, формувань). У свою чергу вона сама є підсистемою вищого ієрархічного рівня. Така ієрархічна підпорядкованість дуже важлива для розуміння сутності функціонування ТРС. Будь-яка система підкоряється у власному функціонуванні і розвитку "наказам" системи вищого ієрархічного рівня, передаючи у трансформованому вигляді інтерактивні розпорядження до власних підсистем.

По-шосте, функціонування просторово-територіальних рекреаційних утворень відбувається як постійна і перманентна зміна їх станів унаслідок як внутрішньої взаємодії елементів, так і взаємодії з довкіллям.

Запитання та завдання

1. Що таке аксіома?
2. Наведіть приклади взаємозв'язків рекреаційного господарства з іншими сферами функціонування суспільства.
3. Чому, на вашу думку, не можна отримати цілісної картини рекреаційно-туристичного господарства при вилученні того чи іншого його структурного елемента?
4. Що таке територіальна несумісність, нейтральність і сумісність господарських об'єктів?
5. Яка роль часу в діяльності ТРС і як це впливає на рекреаційну географію?
6. Дайте визначення ієрархічності ТРС.

7. Внаслідок чого відбувається постійна зміна станів просторово-територіальних рекреаційних утворень?

2.2. Теорії, які використовує рекреаційна географія

Географічний детермінізм — один із найдавніших наукових напрямів, який започаткований ще давніми греками (Страбон, Гіппократ). Згодом найбільший внесок у розвиток теорії географічного детермінізму зробили німецькі, французькі та американські вчені Ф. Ратцель, Ш. Монтеск'є, Е. Реклю, С. Гантінгтон.

Сутність географічного детермінізму полягає у твердженні, що визначальною силою розвитку суспільства (в тому числі будь-якої галузі господарства) є географічне положення і природне (географічне) середовище. Прихильники цієї теорії вважають, що саме природні умови і ресурси формують різні країни і галузі господарства та сприяють (або не сприяють) їх існуванню та процвітання. На думку "детерміністів", природні умови визначають не лише виникнення країн, народів і галузей господарства, спосіб їх життя і функціонування, а й сам плин історії. До прихильників географічного детермінізму належав і Наполеон. Відомий його вислів: "Географія — це доля".

У рекреаційній географії, де географічне середовище, природні умови і ресурси нерідко відіграють головну роль, географічний детермінізм належить до найголовніших теорій.

Енвайронменталізм (від англ. *environment* — середовище, оточення) — більш модифікована до сучасності, близька до географічного детермінізму наукова

течія. Виникла у США. Оскільки основою розвитку країн є їхня економіка, в тому числі рекреаційно-туристичне господарство, енвіайронменталісти П. Тейлор, Р. Сміт, Е. Сімпл стверджують, що відмінності між країнами, наприклад у галузі рекреації, розвиваються на основі міжнародного географічного (територіального) поділу праці, який у свою чергу визначається відмінностями у природному середовищі.

Розвитком наукової течії енвіайронменталізму стала **теорія "кліматичних оптимумів"** С. Гантінгтона, який вважав, що найсприятливіші умови для всебічного розвитку мають країни, розташовані в помірних поясах.

За **концепцією посибілізму** (від англ. *possible* — можливий), люди у їхній взаємодії з природним довкіллям є не пасивним началом, як це прийнято у "детерміністів", а активною, організованою і цілеспрямованою силою. Озброєне цивілізаційними здобутками і волею до діяльності людство використовує мінливі у просторі і часі природні умови та ресурси лише як можливості для власного диверсифікованого розвитку і діяльності. За посибілістами лише від людини, суспільства, рівня організованості, знань, умінь і навичок залежить, чи будуть надані природою можливості реалізовані.

Концепція пробабілізму (від англ. *probability* — вірогідність, ймовірність). За цією теорією, довкілля справляє на життя і господарську діяльність людей імовірний, а не обов'язковий вплив. Географічне довкілля (не тільки природне, а й соціально-економічне, культурно-історичне тощо) дає людству альтернативні умови для власної самореалізації. Вибір характеру, рівнів, напрямку використання умов довкілля тощо підпорядковується певній імовірності поведінки, ментальності, культури, способу життя суспільства.

У другій половині XX ст. грандіозні масштаби втручання людства у природні процеси Землі породили нові наукові теорії. Серед них для рекреаційної географії важливою є **концепція меж розвитку**, розроблена в Римському клубі американським ученим Д. Медоузом. Сутність цієї концепції полягає в тому, що нинішня індустріальна модель розвитку людства неминуче буде обмежена вичерпністю природних ресурсів, особливо викопних. За Д. Медоузом, якщо людство не знайде нової моделі розвитку, то вже у другій чверті XXI ст. почнеться спочатку занепад найрозвиненіших країн, які найінтенсивніше експлуатують ресурси, а після середини XXI ст. настане світовий господарський колапс, з якого немає виходу.

У 1992 р. була розроблена **концепція сталого, або стабільного, розвитку**, яка стала одним із шаблів подальшого розвитку концепції меж розвитку. Наприкінці XX ст. з'ясувалося, що апокаліптичні передбачення Д. Медоуза, зроблені ним у 1972 р., справдяться. Стало очевидним, що в нових умовах межі розвитку закладаються не стільки обсягами наявних природних ресурсів, скільки рівнем глобального і регіонального забруднення довкілля, його швидкою деградацією. При цьому, що особливо важливо для рекреаційної географії, концепція сталого розвитку брала до уваги розвиток не лише індустрії, а й світового рекреаційно-туристичного господарства.

Запитання та завдання

1. Схарактеризуйте теорію географічного детермінізму.
2. Що вам відомо про наукову течію енвіронменталізму?
3. Назвіть основні положення посибілізму.

4. У чому сутність теорії пробабілізму?
5. Представником якої наукової течії був Д. Медоуз? У чому її особливості?
6. Які передумови кінця ХХ ст. викликали появу концепції сталого розвитку?

2.3. Закономірності та принципи рекреаційної географії

Розвиток рекреації і туризму у світі та окремих країнах, розміщення і просторово-територіальні зв'язки об'єктів рекреаційного господарства є наслідком дії (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людських спільнот.

У науковій літературі немає чіткої межі між законами і закономірностями; здебільшого ці визначення вживаються як синоніми і трактуються як необхідні, істотні, стійкі, повторювані відношення між явищами у природі і суспільстві. Щоб уникнути плутанини пропонуємо вважати **законами** найзагальніші відношення, притаманні великим групам явищ. Часткові, або специфічні, закони, характерні для певних наукових напрямів, будемо називати **закономірностями**. Отже, рекреаційна географія ґрунтується у своєму розвитку на загальних законах буття, які мають у цій науці специфічні вияви, тобто закономірності.

У суспільно-географічних науках, до яких належать рекреаційна географія, закономірності не є абсолютно детермінованими і незмінними в просторі і часі. Хоч вони є об'єктивними відношеннями, які не залежать від волі людей, їх реалізація в суспільстві можлива лише в процесі людської діяльності у сфері рекреації і туризму. У цьому головна відмінність су-

спільних законів від законів природи. Пізнання та ефективне практичне застосування суспільних закономірностей дають змогу якнайкраще територіально організувати рекреаційне господарство. Якщо рекреаційна політика певної держави ґрунтується на пізнанні закономірностей, вона, як правило, процвітає.

Якраз на усвідомленні певних закономірностей базується вироблення відповідних принципів у рекреаційній географії. Керуючись відомими закономірностями, вчені розробляють принципи їх реалізації в царині територіальної організації рекреаційного господарства.

Закономірність просторово-територіальної диференціації рекреаційних ресурсів полягає в неминучій і обов'язковій відмінності у характеристиках рекреаційних ресурсів залежно від зміни місцезнаходження. Вся земна поверхня стосовно наявних рекреаційних ресурсів поділяється на відносно самостійні території. На кожній з них сформувалося в чомусь унікальне, а в чомусь схоже на інші території (геомісця) поєднання відповідних ресурсів. У межах рекреаційного дослідження території або для потреб практики такі геомісця можуть вважатися територіально неподільними, або рекреаційними симплексами.

Закономірність глобалізації рекреаційних процесів. За цією закономірністю глобальні функції території постійно посилюються, втягуючи в цей процес все людство і всі сфери його господарської діяльності. При цьому нині чітко виявилися галузі економіки, які є своєрідними локомотивами глобалізаційних процесів. До них належить рекреаційно-туристичне господарство. За власною сутністю відпочинок не визнає жодних просторово-територіальних меж, втягуючи в глобалізаційні процеси фактично все людство, коорди-

нуючи і організуючи глобалізаційні тенденції практично в усіх інших сферах людської діяльності.

Закономірність диверсифікації рекреаційних послуг виявляється в постійному просторово-територіальному і галузевому ускладненнях, розгалуженні, розширенні та поглибленні послуг, які надає рекреаційне господарство. Стосовно рекреаційної географії, то вона найбільшу увагу зосереджує якраз на просторово-територіальному аспекті цієї закономірності. В її основі лежить географія просторової поведінки людини або бігейвіористика. Людина постійно прагне чогось нового, незвіданого. Це — її єство. Нові землі віддавна притягували до себе людей, які йшли на неймовірні випробування заради пізнання незвіданого. "Нехай гірше, аби інше" — кажуть українці. Тому з розвитком транспорту і в цілому глобалізаційних процесів процес диверсифікації рекреаційних послуг невинно зростає.

Закономірність перманентного зростання значення рекреації у житті суспільства. Ця закономірність у цілому визначається нинішнім напрямом розвитку цивілізації, суспільства окремих країн, що приводить до збільшення вільного часу і посилення бажання і намагання людей використовувати його для відпочинку та оздоровлення. Відомо, що в наш час рекреаційні витрати перетворилися на витрати першої необхідності і вже давно у розвинутих країнах перевищили витрати на їжу і купівлю одягу та взуття. Цим шляхом рухаються й інші держави. Це вимога надзвичайно динамічного, психологічно важкого часу. Постійне ускладнення умов життя призводить до того, що людство без відповідного відпочинку і лікування вже просто не може існувати.

Закономірність географічного (територіального) поділу праці в рекреації — це зосередження рекреа-

цінного господарства у місцях, де для його розвитку є найсприятливіші умови (природні і суспільні). При цьому між цими територіями неодмінно виникає обмін результатами рекреаційної діяльності. Така закономірність діє у різних просторово-територіальних масштабах: внутрішньодержавному і міжнародному. Всі види географічного поділу праці тісно пов'язані між собою. Так, Середземноморське узбережжя Франції спеціалізується на наданні рекреаційних послуг і таким чином бере участь як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному географічному поділі праці.

Закономірність просторово-територіальної спеціалізації рекреаційного господарства. Рекреаційно-туристичні об'єкти не просто зосереджуються на певних територіях, де є для цього найсприятливіші умови. Неминуче виникає вужча спеціалізація певного місця, яка і стає основною. Якщо умови для поглиблення спеціалізації особливо вигідні, наприклад наявність унікальних мінеральних лікувальних вод, грязей, озокериту, соляних шахт, чудових морських пляжів тощо, територія починає спеціалізуватися на наданні послуг не лише для внутрішнього, а й зовнішнього споживання. В основі спеціалізації лежить та чи інша унікальність території з позицій її рекреаційного використання.

Закономірність просторово-територіальної комплексності в рекреації. Географічний поділ праці не лише породжує спеціалізацію певних територій на наданні тих чи інших рекреаційних послуг, а й зумовлює як постійне поглиблення і розширення зв'язків між окремими спеціалізованими територіями, так і виникнення на самих цих територіях різноманітних допоміжних, обслуговуючих та інших підприємств, установ і закладів. Поступово на рекреаційній території

формуються об'єктивні взаємозв'язки і пропорції між окремими як рекреаційними, так і нерекреаційними об'єктами. Такі взаємопов'язані об'єкти формують комплексні територіальні поєднання, які дають додатковий соціально-екологічний ефект саме за рахунок формування територіально-господарського комплексу.

Закономірність геопросторової структурності рекреаційних систем. Ця закономірність відображає формування і функціонування географічних складових ТРС різного таксономічного рангу. Будь-яка система є суперсистемою для своїх складових (підсистем). Водночас вона сама є підсистемою для ТРС вищого таксономічного рангу. Всі ці підсистеми визначені в географічному просторі і виконують власну функцію залежно від мети і завдань, які ставлять перед ними суперсистеми. Найвищою серед цих суперсистем є людство, яке ставить перед ТРС завдання брати активну участь у збереженні та розвитку себе як біологічного виду і як соціального організму.

Принципи в рекреаційній географії, розроблені людьми на основі пізнання закономірностей територіальної організації суспільства, є мінливими в часі і просторі та відображають як сучасний рівень розвитку людства в цілому, так і його окремих регіональних підрозділів.

Принцип відкритості державних кордонів для рекреантів ґрунтується одразу на декількох викладених вище закономірностях, але в основному на закономірності глобалізації рекреаційних процесів. Він полягає в максимальному спрощенні різних процедур при перетині кордонів, якщо це здійснюється з метою рекреації і туризму.

Принцип випереджального розвитку рекреації і туризму теж базується на декількох закономірностях. Головною серед них є закономірність перманент-

ного зростання значення рекреації у житті суспільства. Реалізація цього принципу на практиці дає змогу країні чи певному регіону успішно вирішувати як соціально-економічні, так і екологічні проблеми.

Принцип відповідності між наявними рекреаційними ресурсами і рівнем розвитку та спеціалізацією рекреаційного господарства. Реалізація цього принципу вимагає дослідження та обліку наявного рекреаційного потенціалу. Донині в багатьох країнах цей принцип не реалізований повною мірою. Яскравішого прикладу за Україну, напевно, у світі немає. Величезні рекреаційні ресурси використовуються надзвичайно слабо і неефективно.

Принцип формування раціонального географічного поділу праці в галузі рекреації і туризму. Країни і регіони на усвідомленому і науково обґрунтованому рівні мають визначатися зі спеціалізацією на тому чи іншому виді рекреаційної діяльності. Прикладом успішної реалізації цього принципу на практиці є країни Європейського Союзу (ЄС). Диверсифікація рекреаційного господарства робить втілення цього принципу в життя все більш актуальним. Від узгоджених дій у сфері рекреації і туризму виграють усі сторони.

Принцип поглиблення спеціалізації ТРС спирається на закономірність просторово-територіальної спеціалізації рекреаційного господарства. Поглиблення спеціалізації, зосередження основної уваги, сил і ресурсів на реалізації обмеженої кількості проектів та напрямів дає значний економічний ефект. Натомість розпорошення сил, ресурсів і засобів призводить до втрат, навіть банкрутства. ТРС повинні завжди мати один або декілька спеціалізованих блоків, які є їхньою основою.

Принцип комплексного освоєння рекреаційних ресурсів полягає в пропорційному, збалансованому, узго-

дженому освоєнні ресурсного потенціалу рекреації і туризму в певному регіоні і країні, науково обґрунтованому формуванні відповідних територіальних систем і комплексів.

Принцип перманентної структуризації ТРС полягає в постійних зусиллях з поліпшення, вдосконалення внутрішньої структури ТРС на основі пізнання закономірності геопросторової структурності рекреаційних систем. Зміна станів ТРС на основі все нових завдань, які ставить перед рекреацією суспільство, вимагає перманентної зміни їх структури, ієрархії, територіальної організації.

Запитання та завдання

1. Яка відмінність між законами і закономірностями?
2. Що таке принципи науки?
3. У чому полягає закономірність просторово-територіальної диференціації рекреаційних ресурсів?
4. Схарактеризуйте закономірність глобалізації рекреаційних процесів.
5. Наведіть приклади вияву закономірності диверсифікації рекреаційних послуг.
6. Чим визначається закономірність перманентного зростання значення рекреації у житті суспільства?
7. Як виявляється в рекреації закономірність географічного (територіального) поділу праці?
8. Які ще закономірності рекреаційної географії вам відомі?
9. Назвіть і охарактеризуйте принципи рекреаційної географії.

Висновки

Як і будь-яка інша наука і навчальна дисципліна рекреаційна географія ґрунтується на системі вихідних положень, які приймаються без доведення як беззаперечні, такі, що є підставою для інших тверджень цієї науки. Вони називаються аксіомами.

Є значна кількість наукових напрямів (теорій), які аналізують різні географічні аспекти виникнення, функціонування, розвитку і занепаду рекреаційного господарства. Серед них можна виокремити географічний детермінізм, енвіайронменталізм, посибілізм, пробабілізм, концепцію меж розвитку і концепцію сталого, або стабільного, розвитку.

Розвиток рекреації і туризму у світі й окремих країнах, розміщення і просторово-територіальні зв'язки об'єктів рекреаційного господарства є наслідком дії (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людей) законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людських спільнот.

На усвідомленні певних закономірностей базується вироблення відповідних принципів у рекреаційній географії. Керуючись пізнаними закономірностями, вчені розробляють принципи їх реалізації в царині територіальної організації рекреаційного господарства.

Тестовий контроль

1. Система вихідних положень, які приймаються будь-якою наукою без доведення як беззаперечні, називається:

- а) теорією;
- б) аксіомою;
- в) принципом.

2. Які з цих тверджень правильні:

- а) всі сфери функціонування суспільства так чи інакше взаємопов'язані;
- б) при вилученні (нехтуванні) того чи іншого елемента рекреаційно-туристичного господарства можна отримати його цілісну картину;
- в) будь-яка рекреаційна система складається з підсистем нижчого ієрархічного рівня?

3. Сутність географічного детермінізму полягає у твердженні, що:

- а) нинішня індустріальна модель розвитку людства неминуче буде обмежена вичерпністю природних ресурсів;
- б) визначною силою розвитку суспільства є географічне положення і природне середовище;
- в) довкілля має на життя і господарську діяльність імовірнісний, а не обов'язковий вплив.

4. Неминуча й обов'язкова відмінність у характеристиках рекреаційних ресурсів залежно від зміни місцезнаходження виражається у такій закономірності:

- а) диверсифікації рекреаційних послуг;
- б) глобалізації рекреаційних процесів;
- в) просторово-територіальній диференціації рекреаційних ресурсів.

5. Закономірність перманентного зростання значення рекреації у житті суспільства зумовлюється таким:

- а) збільшенням вільного часу і намаганням людей використовувати його для відпочинку та оздоровлення;

б) зосередженням рекреаційного господарства у місцях, де для його розвитку є найсприятливіші умови;

в) географічним поділом праці.

6. Прикладом раціонального географічного поділу праці в галузі рекреації і туризму є:

а) ЄС;

б) СНД;

в) МЕРКОСУР.

7. Які з цих тверджень правильні:

а) принцип випереджального розвитку рекреації і туризму базується на закономірності просторово-територіальної комплексності;

б) головною у формуванні принципу випереджального розвитку рекреації і туризму є закономірність перманентного зростання значення рекреації у житті суспільства;

в) в Україні ефективно реалізується принцип відповідності між наявними рекреаційними ресурсами і рівнем розвитку та спеціалізацією рекреаційного господарства?

Розділ 3

РАЙОНУВАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНІЙ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Загальні засади районування

Людство нині нагадує інтегровану систему багато-рівневих регіонів. Їхня кількість безперервно зростає. Диверсифікація взаємодії окремих регіональних підрозділів нашої планети й окремих країн, у тому числі в галузі рекреації і туризму, відбувається дуже інтенсивно. Водночас проблеми формування рекреаційних районів вивчені явно недостатньо.

Основою для виокремлення різних регіонів, районування тієї чи іншої частини нашої планети або окремої країни є відмінності одних територій від інших. За найзагальнішими критеріями ці відмінності можна об'єднати в три групи: природні, історичні і соціально-економічні.

Природні відмінності визначаються об'єктивними геологічними, географічними та біологічними особливостями окремих частин Землі. Зокрема поділ світу на материки ні в кого не викликає сумніву, бо в природі насправді є реально відокремлені частини суходолу, роз'єднані морями й океанами. Такий реально наяв-

ний природно-геологічний поділ світу є однією з багатьох підстав для його регіоналізації.

Дія географічних і біологічних чинників у виокремленні рекреаційних регіонів не менш важлива. Відомо, що географічна оболонка має багато закономірностей. До найважливіших з них належать: цілісність, ритмічність, висотна поясність і горизонтальна зональність. Останні дві закономірності є однією з найповажніших підстав рекреаційного районування.

Висотна поясність полягає у поступовій закономірній зміні природи (рослинний, тваринний світ тощо) з підняттям у гори від їхнього підніжжя до вершини. Крім рослинного і тваринного світу, вона чітко простежується в ґрунтах. Висотна поясність зумовлена зміною клімату з висотою. Вона виявляється у зниженні температури на 0,6 °C на кожних 100 м підйому. Крім того, до висоти 2—3 км суттєво зростає кількість опадів. Характер висотної поясності залежить перш за все від положення гір у системі широтних зон, висоти над рівнем моря, експозиції схилів. Кожна природна широтна зона має власні особливості висотних поясів. Збільшення чисельності населення Землі, розвиток і проросторо-територіальне поширення господарства приводять до інтенсивного освоєння людством гірських місцевостей. У багатьох країнах гірські райони вже нині стали територіями не лише розвитку туризму і сільського господарства, а й важкої промисловості. Однак рекреація і туризм у горах є найадекватнішою формою їх господарського освоєння і використання.

Географічна зональність є послідовною зміною природних зон зі зміною географічної широти у напрямі від екватора до полюсів. При цьому змінюються як окремі природні компоненти, так і природні комплекси в цілому. Такі зміни зумовлені неоднаковою кіль-

кістю тепла, яке отримують різні частини Землі внаслідок її кулястості. До зональних комплексів належать географічні пояси і природні зони. Перші є найбільшими зональними комплексами, які оперізують всю нашу планету в широтному напрямі (екваторіальний, субекваторіальний, тропічний тощо). Будь-який географічний пояс у свою чергу поділяється на менші за розмірами комплекси, які називаються природними зонами (лісів, степів, пустель та ін.).

У рекреаційній географії для виокремлення певних регіонів, крім природних чинників, велику роль відіграють *історичні*. За найзагальнішими ознаками і найбільшими просторовими виявами вони простежуються у виділенні на Землі окремих частин світу. Хоча їхня кількість збігається з кількістю материків (6), принципи їх виокремлення вже переважно не геолого-географічні, а історичні. Особливо яскраво це виявляється у поділі одного материка Євразії на дві частини світу — Європу та Азію або в об'єднанні двох материків — Північної та Південної Америки в одну частину світу — Америку.

У багатьох випадках географічні й історичні чинники у виділенні регіонів гармонійно поєднуються. Так формуються історико-географічні регіони. Наприклад, регіональні поняття "арабський світ", "країни Північної Африки" фактично є гармонійним поєднанням пустельних і напівпустельних ландшафтів з історично адаптованою до них культурою арабських народів.

Важливу роль географічні та історичні чинники відіграють й у виокремленні економічних районів світу. Відмінності в природних умовах і ресурсах різних частин нашої планети сприяють спеціалізації на виробництві відповідної продукції. На певній території світу, в окремій країні чи їхній групі випуск якихось

виробів або надання певних послуг стає об'єктивно більш ефективним, ніж будь-де за їхніми межами. Спеціалізація господарства окремого регіону або країни світу складається історично. З розвитком господарства і зміною ситуації в цілому чи в її окремих компонентах вона може суттєво змінюватися. Щоб визначити спеціалізацію території, необхідно з'ясувати принципи розміщення виробництва. Чинниками розвитку певної спеціалізації є:

- а) природні умови та ресурси;
- б) наявність трудових ресурсів;
- в) особливості географічного положення, зокрема стосовно транспортної інфраструктури;
- г) галузі господарства, що сформувалися історично;
- д) виконання певного державного замовлення чи реалізація якогось глобального або регіонального проєкту.

З часом окремі регіони світу чи певної країни починають все суттєвіше відрізнятися один від одного вже не тільки природними й історичними, а насамперед *економічними* умовами та трудовими ресурсами. Наприклад, в одному регіоні виробляють метал і машини, в іншому вирощують банани й ананаси, в третьому пропонують послуги з відпочинку і лікування. Спеціалізуючись на виробництві певної продукції в умовах глобалізації, кожен регіон світу забезпечує нею інші частини світу й отримує те, чого йому не вистачає. Так відбувається обмін результатами праці. Зазначений поділ праці між окремими територіями, як ви вже знаєте, називається географічним або територіальним.

Обґрунтований і раціональний поділ усього світу або його окремих складових на просторово-територіальні частини базується на теорії районування або регіоналізації. Ця теорія дає змогу науково обґрунтува-

ти виокремлення регіонів, які об'єктивно відіграють значну роль як у цілому на планеті, так і на окремих континентах або в межах тих чи інших країн.

Терміни і поняття "район" і "регіон" у більшості випадків навіть у науковій літературі вживаються як синоніми. Водночас між ними є очевидні відмінності. Поняття "**район**" переважно застосовується для означення місцевості, що вирізняється за географічними, економічними, адміністративними та іншими ознаками (промисловий, ресурсно-рекреаційний, економічний, адміністративний). По-перше, його використовують для позначення району, області, території, частини країни, що характеризуються сукупністю природних або історико-географічних умов і національним складом населення. По-друге, визначення району як групи країн, які становлять окремий регіон, мають подібні рекреаційні ознаки, що відрізняють їх від інших територій, найбільш придатне для вживання саме у рекреаційній географії.

Поняття "**регіон**" включає не лише суходіл, материки та острівні ділянки нашої планети, а й водні простори, тобто він може складатися з суходільної території й акваторії. Як приклад рекреаційно значимого можна навести Карибський регіон, або регіон Карибського моря, який складається переважно зі значної кількості острівних країн і водних просторів, які їх роз'єднують і об'єднують. Те саме можна сказати й про Тихоокеанський регіон або регіон Океанії. Однак у більшості випадків поняття "регіон" все-таки стосується суходолу та безпосередньо прилеглих до нього акваторій.

Відомий український учений у галузі економічної і соціальної географії Олег Шаблій¹ вважає, що поняття

¹ Шаблій О.І. **Основи загальної суспільної географії** / О.І. Шаблій. — Л. : ВУ ЛНУ, 2003. — 443 с.

"регіоналізація", яке є похідним від поняття "регіон", вживається у двох значеннях:

а) як процес наукового обґрунтування регіону (регіонів), визначення його (їхніх) просторових меж і складу та загальних рис;

б) як реальний поділ земної поверхні, зосереджених на ній елементів суспільства чи суспільства в цілому на окремі великі частини.

Можна погодитися з О. Шаблієм, що регіоналізація буває інтегральною і спеціальною (комплексною). Інтегральна регіоналізація є обґрунтуванням відокремленості певних частин земної поверхні з усім її природним і суспільним наповненням. Спеціальна науково обґрунтовує існування, розвиток і взаємодію просторово-територіальних частин у певних сферах суспільства. Якщо цією сферою є політика, то це політична регіоналізація, якщо господарство, то це економічна, а ще детальніше, наприклад, рекреаційна регіоналізація і т. ін.

Теорія регіоналізації спочатку почала розвиватися в країнах, які потребували подібних наукових і політичних обґрунтувань. Це були або дуже великі держави зі значною внутрішньою територіальною диференціацією, або потужні імперії з сильно віддаленими і відмінними від метрополії володіннями. Тому не дивно, що територіально-методологічні засади регіоналізації і конкретні спроби виокремлення регіонів належать вченим Росії (Російська імперія, Радянський Союз), Великої Британії, США, Франції та ін.

Серед зарубіжних учених, які вивчали проблеми регіоналізації, необхідно зазначити російських економістів-географів М. Баранського (Н. Баранский), М. Колосовського (Н. Колосовский), американця Р. Гартшорна (R. Hartshorn), естонку С. Ниммік (S. Nummik) та ін.

Вітчизняна регіоналістика представлена видатними українськими вченими С. Рудницьким, А. Синявським, В. Садовським. Серед сучасних українських вчених, перу яких належать теоретичні праці з регіоналістики, безперечно виділяється О. Шаблій.

Теорія регіоналістики, яку розробляють переважно спеціалісти із суспільної географії, не позбавлена недоліків, стереотипів і пережитків минулого. Найбільше розроблені й найширше охоплені питання, які стосуються методики виділення окремих частин у межах тієї або іншої країни. Але майже немає глибоких теоретичних розробок у царині регіоналізації окремих частин світу чи материків. Традиційний, усталений, звичаєвий, стереотипний підхід до виокремлення регіонів світу у наш час себе вже вичерпав. Тому ніхто чітко й однозначно не може сказати, які країни входять, наприклад, до регіонів Західної, Центральної чи Східної Європи, Латиноамериканського регіону, Близького і Середнього Сходу та ін. Навіть у наукових і навчальних публікаціях можна знайти абсолютно неадекватні регіональні поняття на кшталт "близьке" й "далеке зарубіжжя" тощо. Лише використання суто наукових підходів, базованих на формальній логіці, дасть змогу рекреаційній географії розвиватися на сучасній теоретико-методологічній базі.

Запитання та завдання

1. Що є основою для виокремлення різних регіонів світу?
2. Які природно-географічні основи регіоналізації вам відомі?
3. Чи можуть поєднуватися географічні й історичні чинники в просторово-територіальній диференціації поверхні Землі?

4. Назвіть чинник розвитку господарської спеціалізації територій.
5. Чим відрізняються поняття "район" і "регіон"?
6. В яких значеннях вживається поняття "регіоналізація"?
7. В яких країнах і чому розвивалася теорія регіоналізації?

3.2. Рекреаційне районування

У процесі перманентного розвитку рекреаційного господарства неминуче відбувається невпинна диверсифікація географічного або територіального поділу праці. Наслідком цього є закріплення за певними територіями тих чи інших видів рекреаційної діяльності. Поступово формуються **рекреаційні райони** з їх власним "обличчям". У найзагальнішому вигляді вони визначаються як території різного таксономічного рангу, набір рекреаційних ресурсів, об'єктів і послуг яких є помітно відмінним від інших територій такого самого таксономічного рангу.

Рекреаційні райони виокремлюються під час науково-прикладної процедури рекреаційного районування. Вона є процесом поділу певної країни, регіону світу чи всієї планети на таксономічні одиниці з помітною своєрідною спеціалізацією рекреаційного господарства, певним поєднанням рекреаційних ресурсів, власною стратегією розвитку рекреації і туризму. Наслідком рекреаційного районування є виокремлення і відповідне картографування рекреаційних районів.

З господарського погляду, рекреаційні райони поділяються на два типи. В одному з них рекреаційне господарство домінує над усіма іншими галузями. Такі райони можна назвати *рекреаційно переважальними*.

Однак у багатьох рекреаційних районах у структурі валового внутрішнього продукту рекреація і туризм є важливою, але не переважальною, складовою. Такі райони називаються *рекреаційно недостатніми*.

За сутністю рекреаційний район фактично є одним з видів галузевих районів, які виокремлюються в економічній і соціальній географії. Разом з тим, у зв'язку з просуванням людства у напрямку створення пост-індустріального суспільства рекреаційні райони все більше перетворюються на рекреаційно переважальні. Рекреація і туризм стають своєрідною галуззю — організатором усього соціально-економічного життя свого регіону. Всі інші галузі цієї території вимушені підпорядковувати свої інтереси потребам домінуючої і стратегічно найперспективнішої галузі того чи іншого економічного району.

Рекреаційне районування, як і суспільно-географічне районування в цілому, полягає у пошуку, виокремленні та картографуванні ядер районоутворення. Ними є певні поселення, які функціонують на базі використання рекреаційних ресурсів. Окремі ядра районоутворення неминуче розширюють зв'язки між собою, врешті-решт поширюючи власні "поля впливу" спочатку до їх зіткнення, а потім і накладання. Тому спостерігаються різні стадії формування рекреаційних районів: від одно- до поліядрових, від просторово несумісних "полів впливу" до їх накладання одне на одного.

Процес рекреаційного районування, наслідком якого є виокремлення рекреаційних районів, є доволі суб'єктивним. Багато залежить від мети, яку ставить перед собою дослідник, та рівня повноти врахування ним районоутворюючих чинників, які можуть мати латентний характер, що сильно впливає на результати районування.

Хоча схем рекреаційного районування не так вже й багато, вони залежно від принципів, критеріїв, власних уподобань дослідників доволі суттєво відрізняються. Донині немає обґрунтованих універсальних кількісних показників, які можна було б покласти в основу рекреаційного районування. Тому панує оцінковий підхід, який базується на певному рівні наукового досвіду дослідника, а не на строгих розрахунках.

У рекреаційному районуванні можна скористатися підходом професора К. Мезенцева, який пропонує для суспільно-географічного районування виокремлювати такі три етапи: 1) виокремлення ядер районоутворення; 2) делімітація регіонів; 3) аналіз структури регіонів. Він також наголошує на тому, що ефективним методом виокремлення ядер районоутворення є математико-картографічний, який ґрунтується на механізмі побудови карт статистичних поверхонь потенціалу поля певного явища.

Враховуючи саму сутність суспільно-географічного районування, необхідно визнати, що єдиного універсального показника районоутворення немає. Необхідно використовувати якнайбільшу кількість змінних величин. Для визначення взаємного впливу ядер районоутворення, а отже, і першої, найважливішої стадії рекреаційного районування придатна формула потенціалу поля

де V_i — потенціал поля певного явища в i -му населеному пункті; P^i і P^j — відповідні значення показника в i -му та j -му населених пунктах; L_{ij} — відстань між i -м та j -м населеними пунктами.

Порівняно з іншими суспільно-географічними районами, рекреаційні райони мають декілька особли-

востей. Головна з них полягає не стільки в сезонності функціонування (вона притаманна, наприклад, і промисловим районам), скільки в масових міграціях людей, іноді з усієї планети, до цих територій. Це приводить до просторово-територіального перерозподілу величезних обсягів грошових, а за ними і матеріальних та трудових ресурсів. Ці обсяги постійно зростають.

Для рекреаційних районів велике значення мають особливості їх економіко- і політико-географічного положення. Якби багаті рекреаційні ресурси не були в Лівані чи на Північному Кавказі Росії, але воєнні дії тут суттєво обмежують, а то й взагалі роблять неможливим розвиток рекреації і туризму.

У цілому вирішальними чинниками географічного положення рекреаційних районів є: а) транспортно-географічне положення, рівень забезпечення транспортною інфраструктурою тощо; б) розміщення рекреаційного району стосовно основних джерел нинішніх і потенційних рекреантів; в) розміщення стосовно основних баз забезпечення рекреаційного господарства всіма видами ресурсів, особливо продуктами харчування; г) розміщення стосовно інших рекреаційних районів, особливо конкурентоспроможних.

Запитання та завдання

1. Дайте визначення рекреаційному району.
2. На які типи поділяються рекреаційні райони з господарського погляду?
3. У чому полягає рекреаційне районування?
4. Як, на вашу думку, об'єктивні й суб'єктивні риси рекреаційного районування?
5. Чи є єдиний, універсальний показник районування?
6. Як впливає географічне положення рекреаційних районів на їх розвиток?

3.3. Рекреаційне районування світу та України

Провідний спеціаліст у галузі рекреаційного районування О. Бейдик в основу рекреаційно-туристичного районування поклав чотириступеневу ієрархічну систему таксономічних одиниць: макрорайон В мезорайон В підрайон В мікрорайон. Кожна наступна таксономічна одиниця входить як складова до попередньої. Таким чином, макрорайон складається з мезорайонів, а ті у свою чергу з підрайонів і т. ін.

У цілому у світі виокремлюється вісім рекреаційних районів найвищого таксономічного рангу, тобто *макрорайонів*. До них належать Європа, Азія, Північна Америка, Південна Америка, Центральна Америка та басейн Карибського моря, Африка, Австралія та Океанія, Антарктида.

До складу *Європейського макрорайону* входять 13 мезорайонів:

- 1) Прибалтійський (Польща, Латвія, Литва, Естонія);
- 2) Центральний (Чехія, Словаччина, Угорщина);
- 3) Причорноморський (Румунія, Болгарія, Україна, Молдова);
- 4) Адріатичний (Сербія, Чорногорія, Словенія, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Албанія);
- 5) Піренейський (Іспанія, Португалія, Андорра, володіння Великої Британії — Гібралтар);
- 6) Апенніно-Мальтійський (Італія, Ватикан, Сан-Маріно, Мальта);
- 7) Греція;
- 8) Франція та Монако;

9) Німеччина і країни Бенілюкс (Бельгія, Нідерланди, Люксембург);

10) Альпійський (Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн);

11) Велика Британія та Ірландія;

12) Країни Європейської Півночі (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія);

13) Білорусь і європейська частина Росії.

Азійський макрорайон складається із семи мезорайонів:

1) Південно-Західна Азія (Туреччина, Кіпр, Іран, Афганістан, Бахрейн, Ірак, Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Ізраїль, Палестинська автономія);

2) Південна Азія (Індія, Бутан, Пакистан, Бангладеш, Непал, Шрі-Ланка, Мальдівська Республіка);

3) Південно-Східна Азія (Сінгапур, Малайзія, Бруней, Таїланд, Камбоджа, В'єтнам, Лаос, М'янма, Індонезія, Східний Тімор, Філіппіни);

4) Східна Азія (Китай, Японія, Монголія, КНДР, Республіка Корея);

5) Закавказзя (Азербайджан, Вірменія, Грузія);

6) Центральна Азія (Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Таджикистан, Киргизстан);

7) Азійська частина Росії.

Африканський макрорайон об'єднує такі мезорайони:

1) Північна Африка (Південносередземноморський) (Марокко, Туніс, Алжир, Лівія, Єгипет, іспанські володіння Сеута і Мелілья);

2) Західна Африка (Приатлантичний) (Маврикій, Сенегал, Гвінея, Ліберія, Сьєрра-Леоне, Гана, Кот-д'Івуар, Камерун, Конго, Демократична Республіка Конго (до липня 1997 р. Заїр), Габон, Того, Бенін, Ні-

їєрія, Західна Сахара, Екваторіальна Гвінея, Гвінея-Пісау, Гамбія, Кабо-Верде, Сан-Томе і Принсіпі);

3) Східна Африка (Кенія, Сомалі, Танзанія, Уганда, Руанда, Бурунді, Судан, Ефіопія, Еритрея, Джибуті);

4) Внутрішній (Малі, Нігер, Чад, Буркіна-Фасо, Центральнаафриканська Республіка);

5) Південна Африка (Ангола, Замбія, Малаві, Зімбабве, Ботсвана, Намібія, Мозамбік, Південно-Африканська Республіка, Лесото, Свазіленд);

6) Острівний (Мадагаскар, Коморські Острови, Маврикій, Сейшельські Острови).

Північноамериканський макрорайон складається з двох мезорайонів:

1) Канада та США (Канада, США, самоврядна частина Данії — Гренландія; володіння: Великої Британії — Бермудські Острови, Франції — Сен-П'єр і Мікелон);

2) Мексика.

Центральнаамерикансько-Карибський макрорайон також включає два мезорайони:

1) Центральна Америка (Гватемала, Беліз, Нікарагуа, Сальвадор, Коста-Рика, Гондурас, Панама);

2) Країни Карибського басейну та Вест-Індія (Багамські Острови, Куба, Ямайка, Гаїті, Домініканська Республіка, Тринідад і Тобаго, Антигуа та Барбуда, Барбадос, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кристофер і Невіс, Сент-Люсія, а також території, які належать США (Пуерто-Рико), Нідерландам (о. Аруба, Нідерландські Антильські Острови), Великій Британії (Кайманові острови, Монтсеррат, Теркс і Кайкос, Віргінські Британські Острови).

Південноамериканський макрорайон об'єднує чотири мезорайони:

- 1) Північний (Венесуела, Гайана, Суринам, Колумбія і заморська територія Франції — Гвіана);
- 2) Центральньо-Східний (Бразилія, Парагвай і Уругвай);
- 3) Західноандійський (Еквадор, Перу, Болівія);
- 4) Південноандійський (Чилі, Аргентина, Фолклендські, або Мальвінські, Острови, де-факто належать Великій Британії).

Австралійсько-Океанійський макрорайон складається з двох мезорайонів:

- 1) Австралія та Нова Зеландія;
- 2) Океанія (Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови, Фіджі, Тувалу, Тонга, Палау, Маршаллові Острови, Вануату, Кірибаті, Науру, Західне Самоа, Федеративні Штати Мікронезії, а також володіння Франції (Каледонія, Французька Полінезія) та Північні Маріанські Острови, які знаходяться під опікою США).

Антарктичний макрорайон включає три мезорайони:

- 1) Півострівний та острівний (Антарктичний півострів та острови Антарктики);
- 2) Прибережний (територія материка, яка безпосередньо прилягає до Світового океану);
- 3) Внутрішньоантарктичний.

Цю схему районування, адаптовану до сучасності О. Бейдиком, варто замінити в напрямку поділу Росії на два мезорайони. Не є географічно коректним, коли азійська частина цієї держави належить до Європейського мезорайону. За такого підходу до Європи треба зарахувати Китай, Монголію або КНДР, які, безпосередньо межуючи з азійською частиною Росії, реально знаходяться до Європи значно ближче, ніж крайня східна околиця Російської Федерації.

Всесвітня туристична організація пропонує власну схему рекреаційного районування. Вона виокремлює

5 регіонів і 14 субрегіонів: Європа (Північна Європа, Західна Європа, Центральна/Східна Європа, Південна/Середземноморська Європа); Азія об'єднується з Тихоокеанським регіоном і поділяється на Північно-Східну Азію, Південно-Східну Азію, Південну Азію, Океанію); Американський регіон об'єднує Північну Америку, країни Карибського басейну, Центральну Америку та Південну Америку; у складі Африки виокремлюються Північна Африка і Регіон пустелі Сахара); виділяється також окремо регіон Близького Сходу.

Автором усталеного рекреаційного районування України є професор О. Бейдик, який виокремив п'ять ресурсно-рекреаційних районів нашої держави. За згаданою вище схемою найвищий рейтинг (дуже високий у О. Бейдика) має *Причорноморський ресурсно-рекреаційний район* (АРК, Одеська, Миколаївська і Херсонська області).

Карпатсько-Подільський район (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька і Вінницька області) має високий рейтинг.

Середній рейтинг характерний для *Полісько-Столичного району* (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська, Полтавська, Черкаська області).

Харківському ресурсно-рекреаційному району (Харківська і Сумська області) властивий низький рейтинг.

Найнижчий рейтинг має *Придніпровсько-Донецький район* (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Донецька і Луганська області).

Нині найбільш адекватним часу є виокремлення рекреаційних районів України на базі дев'яти районних схем економічного районування країни, запропонованої професорами Ф. Заставним та П. Масляком і

Радою з вивчення продуктивних сил України. Весь комплекс соціально-економічних умов за цією схемою у наш час випадково чи невипадково ставить рекреацію і туризм на провідне або одне з провідних місць у кожному з виокремлених економічних районів.

Запитання та завдання

1. Перелічіть рекреаційні райони світу найвищого таксономічного рангу.
2. Які мезорайони входять до складу Європейського макрорайону?
3. З яких мезорайонів складається Азійський макрорайон?
4. Чому, на вашу думку, найскладнішу внутрішню просторово-територіальну структуру має Європейський макрорайон?
5. Який склад Антарктичного макрорайону?
6. Які мезорайони і чому виділяються в Центральноамерикансько-Карибському макрорайоні?
7. Що вам відомо про проблеми рекреаційного районування світу?
8. Яку схему виокремлення ресурсно-рекреаційних районів України запропонував професор О. Бейдик?
9. Як поділяються виокремлені ним райони за рейтингом?

Висновки

Основою для виокремлення різних регіонів, районування тієї чи іншої частини нашої планети або окремої країни є відмінності одних територій від інших. За найзагальнішими критеріями ці відмінності можна об'єднати в три групи: природні, історичні і соціально-економічні.

Терміни і поняття "район" і "регіон" у більшості випадків вживаються як синоніми. Водночас між ними є очевидні відмінності. Поняття "район" переважно застосовується для означення місцевості, що вирізняється за географічними, економічними, адміністративними та іншими ознаками (промисловий, ресурсно-рекреаційний, економічний, адміністративний). Поняття "регіон" більш містке і загальне.

У цілому у світі виокремлюються вісім рекреаційних районів найвищого таксономічного рангу або макрорайонів. Вони складаються з 39 мезорайонів.

Автором найвідомішого рекреаційного районування України є професор О. Бейдик, який виокремив п'ять ресурсно-рекреаційних районів нашої держави.

Тестовий контроль

1. Які з цих тверджень правильні:

- а) природні відмінності регіонів визначаються об'єктивними геологічними, географічними та біологічними особливостями окремих частин Землі;
- б) географічна зональність полягає у зміні природи з підняттям у гори;
- в) у рекреаційній географії при виділенні регіонів історичні чинники не відіграють жодної ролі?

2. Терміни і поняття "район" і "регіон" є:

- а) синонімами;
- б) різняться лише природними особливостями;
- в) поняття "регіон" більш містке і загальне.

3. Поняття "регіон" включає:

- а) лише суходіл;
- б) материки й островні ділянки Землі;
- в) суходільні території та акваторії.

4. Території різного таксономічного рангу, набір рекреаційних ресурсів, об'єктів і послуг яких є помітно відмінними від інших територій такого самого таксономічного рангу, називаються:

- а) рекреаційним районом;
- б) економічним районом;
- в) географічним регіоном.

5. Ядрами рекреаційного районування є:

- а) пляжі;
- б) санаторії;
- в) певні поселення, які функціонують на базі використання рекреаційних ресурсів.

6. Які з цих тверджень правильні:

- а) донині немає обґрунтованих універсальних кількісних показників, які можна було б покласти в основу рекреаційного районування;
- б) рекреаційні райони не мають власних особливостей, порівняно з іншими суспільно-географічними районами;
- в) для рекреаційних районів жодного значення не мають особливості їх географічного положення?

7. У цілому у світі виокремлюється така кількість рекреаційних районів:

- а) 5;
- б) 7;
- в) 8.

8. Африканський макрорайон об'єднує таку кількість мезорайонів:

- а) 3;
- б) 2;
- в) 6.

9. Південноамериканський макрорайон включає таку кількість мезорайонів:

- а) 4;
- б) 5;
- в) 6.

10. Схема ВТО виокремлює таку кількість рекреаційних субрегіонів:

- а) 8;
- б) 14;
- в) 10.

11. Найвищий рейтинг (на думку О. Бейдика) має такий ресурсно-рекреаційний район України:

- а) Придніпровсько-Донецький;
- б) Карпатсько-Подільський;
- в) Причорноморський.

Розділ 4

ТЕРИТОРІАЛЬНІ РЕКРЕАЦІЙНІ СИСТЕМИ

4.1. Системи і комплекси

Подальший розвиток рекреаційної географії неможливий без використання системного підходу, котрий не тільки не вичерпав себе, а й фактично не був використаний повною мірою. Системний підхід є загальногалузевим, але кожна галузь знань знаходить у ньому риси, притаманні лише їй. Не є винятком і рекреаційна географія.

Базуючись на численних визначеннях системи, можна зробити висновок, що є основні положення, на яких ґрунтується це поняття: а) наявність певної множини (не менше двох) взаємопов'язаних елементів; б) утворення множиною єдиного цілого (має властивість цілісності); в) певна мета або призначення, характерні для всієї сукупності в цілому; г) прагнення поєднання об'єктів до збереження структури; д) прагнення до відновлення елементів, яких "бракує" множині (властивість автономізації); е) виконання кожним елементом сукупності певних функцій, які працюють як на себе, так і на все поєднання в цілому.

У рекреаційній географії все ще невирішена, хоча тимчасово і втратила гостроту, проблема розмежування понять "*система*" і "*комплекс*". Вчені мають домовитися, щоб розділити ці поняття.

У принципі можна говорити про те, що всі дослідники визначають близькість понять, а також те, що поняття "система" є більш загальним стосовно поняття "комплекс". Із цього випливає, що будь-який комплекс — це система, але не кожна система є комплексом. Домінує думка, що комплекс — це система з високим ступенем внутрішнього взаємозв'язку, досить жорстко організована, з великою інерційністю і стійкістю.

Для рекреаційної географії таке визначення недостатнє. Напевно, відмінності між системою і комплексом у цій науці полягають не тільки в силі взаємозв'язку елементів, а й у його характері. Взаємодія господарських об'єктів у комплексі, на відміну від системи, відбувається обов'язково через конкретну територію, тобто комплекс утворюється на основі опосередкованих територією зв'язків і відносин, а система — просторових зв'язків. Унаслідок цього географічні комплекси завжди формуються на обмеженій опосередкованою взаємодією території, а системи не мають територіальних обмежень.

У рекреаційній географії розглядаються територіальні системи, тому в ній основними є поняття "територія" і "простір" та похідні від них. Територія як найважливіше поняття географії визначає всі інші її фундаментальні категорії. Характерною особливістю сучасності є зростання значення території як поняття й об'єкта дослідження економічної і соціальної географії, що пов'язано не тільки з використанням політичної кон'юнктури. Поступово, як у географії, так і в суспільстві в цілому, приходить розуміння того, що

територія, утримуючи на собі всі земні природні і створені людиною об'єкти, створює певну "ауру" їх взаємодії, взаємозумовленості і взаємопов'язаності.

Сам термін *"територія"* неоднозначний, але в більшості випадків вживається для позначення якоїсь частини земної поверхні, що має певну внутрішню єдність, їй притаманні деякі природні та антропогенні якості і ресурси, що характеризуються протяжністю, географічним положенням, різним рівнем просторової близькості та інтенсивності.

Поняття *"простір"* є загальнонауковим. Відомо, що простір і час — дві взаємопов'язані форми існування матерії. У географічних науках термін "простір" використовується дуже широко, але все ще немає чіткого і досить однозначного визначення географічного простору. Крім того, значного поширення набуло використання терміна "простір" як синоніма терміна "територія". Разом з тем таке змішування понять є неприпустимим.

Рекреаційна географія немов розриває континуум *"простір — час"*, абстрагується від останнього, використовуючи лише незначні його частини, швидкості і відрізки. Водночас географічний простір реально зовсім не те, що вкладається в загальнонаукове поняття "простір". Підекономіко-географічним простором варто розуміти двовірний (площинний) простір. На відміну від фізичної географії, тривимірність в економічній і соціальній географії майже не використовується.

Подальша конкретизація поняття "економіко-географічний простір" пов'язана з розмежуванням простору і території. Можна запропонувати таке визначення простору: це територія, що характеризується лише властивістю протяжності і площі, тобто абстрактна територія, на якій свідомо з метою проведення певного дослідження або у зв'язку з можливістю не за-

шкодивши справі знехтувати її природними й антропогенними умовами і чинниками останні не беруться до уваги. Відірвати на Землі простір від території неможливо. У філософії, фізиці — таке можливе, але тільки не в географії. У цьому розумінні територія і простір близькі, але плутати їх не можна. Простір — абстрактна, геометрична територія, не пов'язана із загальними й особливо конкретними її особливостями, умовами, чинниками, ресурсами і т. ін.

Терміни *"територіальна організація"* і *"просторова організація"* є найскладнішими і найменш розробленими в географічній науці. Вони вживаються принаймні в п'яти загальних значеннях і не менш ніж у п'яти інших, більш вузьких. Безумовно, таке трактування одного з основоположних понять економічної і соціальної географії не сприяє розробці стрункої теоретичної моделі рекреаційної географії. Воно пов'язане з неоднозначністю не тільки термінів "територія" і "простір", а й "організація", що вживається у трьох значеннях. Територіальна організація — це певний рівень просторової упорядкованості, узгодженості й взаємодії господарських об'єктів на конкретній території. Просторова організація — це те саме, але на абстрактній, геометричній території.

Запитання та завдання

1. Назвіть основні положення, на яких ґрунтується поняття "система".
2. Чим відрізняються системи від комплексів?
3. У чому полягають відмінності понять "територія" і "простір"?
4. Які особливості застосування поняття "простір" у рекреаційній географії?
5. Дайте визначення територіальній організації.
6. Що таке просторова організація?

4.2. Територіальні рекреаційні системи

Як вам уже відомо, об'єктом вивчення рекреаційної географії є рекреаційне господарство певної території, країни чи всієї нашої планети. Предметом рекреаційної географії є територіальна організація рекреаційного господарства на певній ділянці Землі, розгляд будь-якої рекреаційної території як єдиної системи, що складається з різномірних, але просторово взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле. Таким чином, предметом дослідження рекреаційної географії є територіальні рекреаційні системи (ТРС).

Територіальна рекреаційна система — це свого роду просторово організована на території певного таксономічного рангу сукупність рекреаційних установ, які функціонують на основі використання ресурсів цієї території і просторово-територіально між собою поєднані.

Будь-яка ТРС базується як на безпосередніх зв'язках між рекреаційними установами, так і на опосередкованих територією відносинах між ними. Для визначення різних типів ТРС характер цих зв'язків і відносин є вирішальним. Рекреаційні об'єкти в одній ТРС можуть пов'язувати: а) безпосередні зв'язки виробничо-технологічного характеру; б) спільне управління; в) участь у спільному наданні кінцевих послуг; г) належність до однієї галузі чи під галузі; д) знаходження рекреаційних установ у межах будь-якої самоврядної території; е) використання спільних ресурсів певної території; є) наявність потенційних можливостей для ефективних взаємозв'язків.

Виокремлення різних типів ТРС на основі особливостей взаємовідносин рекреаційних установ передбачає доволі значну множину варіантів господарсько-територіального системоутворення. Однак переважно це

нсе-таки теоретичні, а не реальні можливості. Крім того, серед системоутворюючих взаємовідносин є ієрархія. Найбільш значними є безпосередні зв'язки рекреаційних установ, спільність управління і території. Запропоновані типи взаємовідносин рекреаційних установ фактично допускають будь-які їх комбінації. Як видно з графічної схеми всі типи можуть перетинатися, накладатися, взаємопроникати.

Для типізації ТРС важливим є визначення сутності просторово-територіальних зв'язків і відносин та внесення ясності в це питання, яке трактується по-різному.

Рекреаційні установи беруть участь у реалізації трьох видів географічних зв'язків: 1) просторових; 2) просторово-територіальних; 3) територіальних.

Просторові зв'язки — це зв'язки між рекреаційними установами, віддаленими одна від одної на будь-яку можливу відстань. Опосередковані відносини шляхом спільного використання ресурсів певної локальної території повністю виключаються. Територіальні опосередковані відносини виникають між рекреаційними установами, розміщеними на обмеженій (локальній) території, через спільне використання трудових, природних та інших ресурсів. Прямої безпосередньої взаємодії в цьому випадку немає. При перетині цих двох типів зв'язків виникає їх третій тип — просторово-територіальні зв'язки. Взаємодіючи через територію, рекреаційні установи мають і безпосередні зв'язки.

Тип системи і межі її локалізації залежать від характеру і параметрів розвитку системоформуючих елементів (рекреаційних установ) — рівня концентрації надання послуг, напряму спеціалізації, відомчої підпорядкованості чи приватної належності, їх територіального поєднання і взаємозв'язку.

На цій основі можна виокремити такі типи ТРС: а) під галузеві (спеціалізовані); б) галузеві (інтегральні); в) елементарні (ЕТРС); г) територіальні рекреаційні комплекси (ТРК).

Перші — включають рекреаційні установи певної рекреаційної підгалузі, що об'єднані спільним управлінням, приватною належністю або належністю до складу одного об'єднання, концерну, асоціації і т. ін., території, а також ті, що спеціалізуються на певній території на наданні спеціалізованих рекреаційних послуг. Функції підгалузевої ТРС, на відміну від рекреаційних установ (виробничих систем), не зводяться лише до надання певних послуг. Вони виконують і деякі територіальні функції, які особливо яскраво виявляються при розгляді системи як єдиного цілого. Наприклад, підгалузеві ТРС виконують функції повної зайнятості населення сіл, малих і середніх міст, уповільнення зростання великих агломерацій, піднесення рівня життя населення, вирішення екологічних проблем тощо. Це переважно соціальні та економічні функції ТРС, що безпосередньо не пов'язані з наданням рекреаційних послуг.

Формування других — відбувається на основі господарсько-територіальної інтеграції рекреаційних установ різних підгалузевих (спеціалізованих) ТРС. Як правило, їх об'єднує в одне ціле не лише територія і зв'язки, а й спільна робота з надання територіально і ресурсно узгоджених рекреаційних послуг.

ЕТРС репрезентовані однією рекреаційною установою (центром або ядром системи) разом із сукупністю його просторово-територіальних взаємозв'язків і взаємин з іншими господарськими об'єднаннями. Оскільки така взаємодія об'єктивно не може бути реалізована в рамках одного рекреаційно-туристичного господарства, а тим більше окремих його галузей, то ЕТРС,

хоч і є основою галузевих і під галузевих ТРС, але не повністю входять до їх складу. Ідентифікуючи ЕТРС, виділяють із господарсько-територіальних систем і територіально-господарських комплексів (а не тільки з ТРС і ТРК) не саму рекреаційну установу, а елементарну просторово-територіальну систему господарства як єдиний виробничо-територіальний "організм". Рекреаційна установка є його центром або ядром. При декомпозиції різних типів ТРС ЕТРС можуть розглядатися як територіальні підсистеми найнижчого рангу. Разом з тим це не свідчить про їхню простоту. Такий тип — складно організовані системи, які, на відміну від ТРС і ТРК, фактично виходять за межі галузі, акумулюючи інформацію, енергію, сировину і т. ін. всього господарського комплексу і маючи величезну багатоманітність зв'язків і відносин.

Економіко-географічний закон агломерації виробництва, котрий найповніше виявляється в районах з потужним господарським потенціалом, є причиною того, що багато під галузей рекреації і туризму тяжіють до найбільших міст. Таке тяжіння приводить до розміщення тут багатьох рекреаційних установ різного профілю. Внаслідок своєї територіальної близькості ці установи починають взаємодіяти за допомогою прямих господарських зв'язків і особливо опосередкованих відносин. Ця взаємодія є основою формування територіальних комплексів.

У наш час в Україні ТРК формуються переважно на основі територіальних зв'язків (відносин). Навіть великі рекреаційно-туристичні центри, маючи багато рекреаційних установ різної величини і спеціалізації, на практиці розвиваються неузгоджено, майже не маючи між собою просторово-територіальних зв'язків. Фактично в цих містах формуються ТРК блочного типу, в яких повністю домінують опосередковані відносини.

Запитання та завдання

1. Дайте визначення територіальної рекреаційної системи.
2. На основі чого здійснюється типізація ТРС?
3. Які типи ТРС вам відомі?
4. Як формуються підгалузеві (спеціалізовані) ТРС?
5. Що є основою утворення галузевих (інтегральних) ТРС?
6. Розкрийте сутність ЕТРС.
7. Що ви знаєте про ТРК?

4.3. Територіальні рекреаційні системи

України і світу

Україна характеризується значними відмінними рисами в розвитку і розміщенні рекреаційного господарства, порівняно з сусідніми державами. Це пов'язано як з унікальністю її природно-рекреаційних ресурсів, так і з особливостями їх територіального розміщення.

У зв'язку зі значною територіальною концентрацією надання рекреаційних послуг у певних регіонах в Україні формуються фактично всі зазначені раніше типи ТРС, відбувається функціонування системних і комплексних утворень на всіх регіональних рівнях країни — від економічних районів і підрайонів до низових адміністративних районів.

У рекреаційно-туристичному господарстві України утворюються різні підгалузеві (спеціалізовані) ТРС, що мають неоднаковий рівень сформованості, характер концентрації, спеціалізації і розміщення установ. Найвищий рівень територіальної організації і сезонної

Інтерпріоріальні рекреаційні системи

Стабільності мають ТРС, які базуються на використанні і **11** ечних видів бальнеологічних ресурсів. До середньогормованих спеціалізованих систем належать ті, які ґрунтуються на використанні переважно сезонних природних умов і ресурсів, наприклад рекреаційні системи узбережжя морів. ТРС, що формуються в Окладі нерекреаційних відомств, де цей вид діяльності по основний, є слабо сформованими і в сучасний період відіграють другорядну роль.

Галузеві (інтегральні) ТРС в Україні дотепер все ще недостатньо сформовані. Об'єктивно вони мають всі умови для складної та ефективної територіальної організації. Підгалузеві (спеціалізовані) ТРС, що об'єднуються спільністю використання одного виду рекреаційного ресурсу або одним призначенням їх послуг, розвиваються переважно відособлено.

Нині найвищий рівень сформованості інтегральних ТРС серед дев'яти, виділених ще у 1978 р. І. Родісіним (Київсько-Дніпровської, Волинської, Сіверсько-Донецької, Придніпровської, Приазовської, Одесько-Чорноморської, Дніпровсько-Бузької, Карпатської, Кримської), мають лише три: Одесько-Чорноморська, Карпатська і Кримська.

Теперішній етап розвитку рекреаційно-туристичного господарства України характеризується тим, що найповніше ідентифікуються ЕТРС. Це свідчить про початковий період формування у нас різних типів ТРС. Не сприяє їх подальшому розвитку і відсутність загальнодержавної програми ефективності територіальної організації рекреаційно-туристичного господарства.

У наш час в Україні найінтенсивніше розвиваються ТРК. Роль, місце і значення рекреації і туризму в господарських комплексах міст багато в чому подібні,

але разом з тим можна констатувати і чимало відмінностей. Перш за все необхідно зазначити, що в Україні, як і у світі в цілому, зі збільшенням міст підвищується роль рекреації і туризму. Зростання чисельності населення супроводжується збільшенням частки рекреації і туризму в галузевій структурі господарства міста. Отже, чим більше місто, тим сильніший вплив галузі на формування його господарського комплексу.

Загалом дотепер, що підтверджує і світовий досвід, великі міста є найважливішими і найефективнішими формами територіальної організації виробництва. У всій сукупності одиниць територіальної організації велике місто — винятково складна форма комплексного і пропорційного розвитку продуктивних сил. Рекреація і туризм — не тільки одна з найбільших галузей міст, а й галузь, яка все активніше долучає до єдиного комплексу інші виробництва. Якраз у ній відбувається матеріалізація постіндустріальних ідей нинішнього суспільства. ТРК, які формуються у великих містах, розвиваються нині випереджальними темпами. Тому найбільший територіально-рекреаційний комплекс України сформувався у Києві як найбільшому місті та столиці держави. Такі самі комплекси, тільки іншого масштабу, формуються в усіх обласних центрах і містах з чисельністю населення понад 100 тис. жителів.

ТРС України і світу складаються з окремих елементів, зв'язків і відносин, як безпосередніх, так і опосередкованих, між ними. Таким чином, до ТРС можуть входити не лише конкретні рекреаційні об'єкти, а й рекреаційні території різного таксономічного рангу (об'єкти та просторово-територіальні зв'язки між ними, а також з територією).

Основними об'єктами ТРС різних рангів можна вважати виокремлені кандидатом географічних наук

Н, Стафійчуком (2006) таксономічно ранговані рекреаційні території:

- 1) рекреаційний пункт (окремий санаторій, будинок відпочинку, готель, кемпінг);
- 2) рекреаційний центр (Кирилівка, Ворохта, Коктебель, Ве́ве, Давос, Блекпул, Сан-Ремо тощо);
- 3) рекреаційний вузол (Одеська група курортів, Велика Ялта, курортотоліс "Трускавець", Карлові Нарі, Велике Сочі тощо);
- 4) рекреаційний підрайон, який складається з одного або кількох курортів одного профілю з відповідними рекреаційно-туристичними зонами. Він формується в Україні у межах адміністративних районів (Судацький, Алуштинський);
- 5) рекреаційний район або комплекс — цілісна у транспортному плані територія з однаковим профілем курортів, центрів туризму і зон відпочинку, які базуються на певному типі природно-географічних умов;
- 6) рекреаційний регіон (Кримський, Карпатський, Французький середземноморський, Болгарський чорноморськоузбережний, Флоридський чи Каліфорнійський у США тощо). Цей елемент ототожнюється з регіональними ТРС. Вони є територіальним елементом ТРС вищого рангу, наприклад Флоридський рекреаційний регіон належить до Карибського регіону, який має наднаціональний статус. Французький середземноморський входить як територіальний елемент до Середземноморської ТРС.

Запитання та завдання

1. Які ТРС в Україні є найбільш сформованими і сезонно стабільними?
2. Назвіть дев'ять ТРС, виділених в Україні І. Родічкіним.
3. Де в Україні і світі формуються ТРК?
4. Що є елементами ТРС в Україні і світі?

5. Позначте на контурній карті рекреаційні вузли України.

6. Який ранг ТРС у світі, на вашу думку, є найвищим?

Висновки

Визначення "система" ґрунтується на таких поняттях: 1) наявність певної множини (не менше двох) взаємопов'язаних елементів; 2) утворення множинного єдиного цілого; 3) певна мета або призначення, характерні для всієї сукупності в цілому; 4) прагнення поєднання об'єктів до збереження структури; 5) прагнення до відновлення елементів, яких "бракує" множині; 6) виконання кожним елементом сукупності певних функцій, які працюють як на себе, так і на все поєднання в цілому.

Територіальна рекреаційна система — це певним чином просторово організована на території якогось таксономічного рангу сукупність рекреаційних установ, які функціонують на основі використання ресурсів цієї території і просторово-територіально між собою поєднані.

Виділення різних типів ТРС на основі особливостей взаємовідносин рекреаційних установ передбачає наявність доволі значної множини варіантів господарсько-територіального системоутворення. Найбільш значними є безпосередні зв'язки рекреаційних установ, спільність управління і території.

В Україні і світі залежно від характеру і параметрів розвитку системоформуючих елементів — рівня концентрації надання послуг, напряму спеціалізації, відомчої підпорядкованості чи приватної належності, їх територіального поєднання і взаємозв'язку можна

Інтегральні рекреаційні системи

визначити такі типи ТРС: а) підгалузеві (спеціалізовані); б) галузеві (інтегральні); в) елементарні; г) територіальні рекреаційні комплекси.

Тестовий контроль

1. Які з цих тверджень правильні:
 - а) кожен з елементів системи також є системою;
 - б) поняття "система" є більш загальним стосовно поняття "комплекс";
 - в) елементи системи не об'єднуються певною спільною метою?

2. Певний рівень просторової упорядкованості, узгодженості і взаємодії господарських об'єктів на конкретній території — це:
 - а) аура;
 - б) комплекс;
 - в) територіальна організація.

3. Предметом дослідження рекреаційної географії є:
 - а) відпочинок людей;
 - б) територіальні рекреаційні системи;
 - в) рекреаційні потреби.

4. Рекреаційні установи беруть участь у реалізації такої кількості видів географічних зв'язків:
 - а) двох;
 - б) трьох;
 - в) п'яти.

5. Які з цих тверджень правильні:
 - а) ТРС виконують деякі територіальні функції;

Розділ 4

- б) ЕТРС — це одна рекреаційна установа разом із сукупністю її просторово-територіальних зв'язків;
- в) ТРК формуються на основі великих міст?

6. У рекреаційно-туристичному господарстві України сформувалися:

- а) лише спеціалізовані (інтегральні) ТРС;
- б) лише ТРС;
- в) всі типи ТРС.

7. До найбільш сформованих інтегральних ТРС України належать:

- а) Одесько-Чорноморська;
- б) Волинська;
- в) Придніпровська.

8. Найпотужнішим ТРК України є:

- а) Ялтинський;
- б) Київський;
- в) Трускавецький.

9. Сан-Ремо — це:

- а) рекреаційний пункт;
- б) рекреаційний підрайон;
- в) рекреаційний центр.

Розділ 5

РЕКРЕАЦІЙНІ УМОВИ І РЕСУРСИ

5.1. Поняття про географічні умови і ресурси

Будь-яка територія, регіон, країна мають ті чи інші умови для життя і господарювання людей, ті чи інші ресурси для життєдіяльності суспільства.

Природні умови можна розглядати як кількісні та якісні характеристики природного довкілля. При його системному аналізі ми можемо говорити про сприятливі або несприятливі для того чи іншого виду господарської діяльності природні властивості території, які розглядаються в цілому. Покомпонентний аналіз природних умов дає змогу виявити сприятливі або несприятливі умови рельєфу, геологічної будови (висока сейсмічність), клімату, внутрішніх вод, морів, рослинного і тваринного світу, ґрунтового покриву. Географічність природних умов виявляється в їх просторово-територіальному поширенні та поєднанні. В основі цього поєднання і поширення знаходиться фізико-географічне поняття "ландшафт".

Рекреаційну географію цікавлять не лише кількісні та якісні характеристики ландшафту (особливості

рельєфу, температурний режим і характер зволоження, кількість сонячних днів або товщина снігового покриву взимку і температура морської води влітку), а й природні чи антропогенні процеси. Вони теж можуть суттєво впливати на розвиток рекреації і туризму. Наприклад, частота стихійних явищ, рівень забрудненості повітря чи вод промисловими викидами; поширення небезпечних хвороб, отруйних комах, рівень забезпечення чистою питною водою тощо.

Вимоги до якості довкілля, стану природних умов в рекреації набагато вищі, ніж в усіх інших сферах господарської діяльності. Якщо в цілому кількісною характеристикою природних умов для життя людей є рівень гранично допустимих концентрацій певних шкідливих елементів у довкіллі, в рекреації ця норма реально набагато нижча.

Кожна територія має також певні **суспільно-географічні умови**: культурно-історичні, демографічні, соціальні й економічні. Вони теж можуть бути як сприятливими, так і ні.

До *культурно-історичних* належать культурно-історична спадщина і рівень освоєності території. Наявність історико-культурних пам'яток за відсутності відповідної інфраструктури різко обмежує розвиток рекреації і туризму. Класичний приклад — Україна.

Демографічні умови території в демографічній ситуації, яка на ній склалася. Велика кількість (густота) населення за одних умов сприятлива для розвитку рекреаційного господарства, за інших — лімітує його. Депопуляція, старіння населення, диспропорції в статевому складі, масова еміграція тощо можуть несприятливо відобразитися на привабливості території для рекреантів.

Соціальні умови території визначають співвідношення між багатими, середніми і бідними класами,

рівнем злочинності, часткою економічно активного населення, кількістю безробітних. Велике значення також мають рівень урбанізації, релігійний склад населення, освіченість, захворюваність на СНІД, алкоголізм, наркоманія. До соціальних умов належить і етнічний склад населення. Важливе значення має рівень національної свідомості, патріотизму й електоральної активності громадян.

До *економічних* умов території належать рівень і динаміка її господарського розвитку. Стосовно рівня тут загальноприйнятим у світі є показник виробництва валового національного продукту на одну особу. Іншими показниками економічних умов є насиченість території засобами виробництва у вартісному вираженні, інвестиційна привабливість, структура господарства тощо.

Ресурси є матеріальними і нематеріальними засобами, константами, цінностями, певними запасами, які в разі потреби можна використати для вирішення деяких проблем. Так само, як і умови території, ресурси поділяються на природні та історико-культурні, демографічні, соціальні й економічні.

У рекреаційній географії їх оцінка завжди здійснюється крізь призму географічного положення території. Саме воно реально і визначає, разом з історією розвитку території, наявність або відсутність тих чи інших ресурсів. Географічне положення є універсальним ресурсом, значення якого з часом лише зростає. Воно має багато складових. Наприклад, фізико-географічна складова характеризується тим, що природне середовище відіграє суттєву роль у житті суспільства, ефективності функціонування тієї чи іншої країни або регіону. Навіть найпотужніші держави, з їх, здавалося б, безмежними можливостями, відступають

перед стихійними силами природи у вигляді цунамі, землетрусів, повеней, ураганів, торнадо тощо.

Наявність і якість земельних, рекреаційних чи інших природних ресурсів, безпосередній вихід до незамерзаючих морів, клімат і рельєф місцевості, наявність повноводних рік і безліч інших чинників фізико-географічної складової географічного положення були, є і будуть важливими чинниками розвитку держав і окремих регіонів.

Роль економіко-географічної складової в оцінюванні географічного положення як ресурсу розвитку нині весь час зростає. Все більша кількість країн відчуває потребу в ресурсах власного розвитку, які вони не здатні забезпечити зі своєї території. І це не лише корисні копалини і продовольство, а й трудові ресурси. Тому відкритий доступ до регіонів, які володіють надлишками ресурсів соціально-економічного розвитку, у наш час є вирішальним чинником оцінки ресурсного забезпечення країн і регіонів.

Запитання та завдання

1. Дайте визначення природних умов.
2. Чому рекреаційну географію цікавлять природні й антропогенні процеси довкілля?
3. Що таке суспільно-географічні умови?
4. Дайте визначення соціальних умов території.
5. Що належить до економічних умов території?
6. Дайте визначення ресурсів.
7. Як відбувається оцінка ресурсів у рекреаційній географії?
8. Чому географічне положення є нині найбільшим ресурсом розвитку?

5.2. Рекреаційні ресурси

Територія та її географічне положення є ресурсом розвитку рекреаційного господарства. Крім того, кожна територія має певні специфічні ресурси, які називаються рекреаційними.

Рекреаційні ресурси — це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. Вони є матеріальною і духовною основою формування ТРС різного типу і таксономічного рангу.

Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що їм властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру.

Рекреаційні ресурси поділяються на дві основні групи: природні та історико-культурні.

До *природних* рекреаційних ресурсів належать природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які володіють внутрішніми і зовнішніми властивостями й характерними рисами для організації сезонної або цілорічної рекреаційної діяльності. У межах природних рекреаційних ресурсів можна виокремити кліматичні, ландшафтні, орографічні, бальнеологічні, біотичні, грязьові, водні та інші ресурси. У свою чергу кожен із цих видів складається з окремих підвидів, наприклад бальнеологічні ресурси поділяються на мінеральні води різного хімічного складу, а отже, і різної лікувальної дії.

Історико-культурні рекреаційні ресурси включають рекреаційно привабливі пам'ятки історії, архітек-

тури, археології, місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї тощо. Всі ці рекреаційні ресурси приваблюють людей з метою задоволення їх духовних потреб і здатні задовольнити жагу до пізнання, зміни довкілля для психофізіологічного відновлення особистості.

Матеріально-технічно озброєння рекреації і туризму новітніми основними фондами, все більш виразне втручання економічних важелів у цю сферу господарювання, конструктивні зміни в природному та історико-культурному довкіллі, які планомірно здійснює людина, викликають необхідність виділення *соціально-економічних* рекреаційних ресурсів. До них належить матеріально-технічна база рекреації і туризму, відповідна транспортна інфраструктура, трудові ресурси тощо, а також різні аквапарки, плавальні басейни, стадіони, тенісні корти і т. ін. Частка таких штучно створених людиною рекреаційних ресурсів постійно зростає.

Поняття "рекреаційні ресурси" є не лише географічним, а й історичним. Тому з часом виникали, виникають і будуть виникати все нові види рекреаційних ресурсів. Розуміння цього факту дало змогу відомому українському вченому в галузі рекреаційної географії О. Бейдику виділити *уфологічні* рекреаційні ресурси — території, на яких виявлені аномальні явища, спричинені контактами з неземними цивілізаціями. Хоча наукою такі контакти не доведені, рекреаційно-туристичне господарство дедалі частіше долучає території ймовірної присутності форм життя неземного походження до туристичних об'єктів.

Для рекреаційної географії велике значення має комплексна і спеціалізована оцінка рекреаційних ре-

сурсів території. Великою мірою вона має суб'єктивний характер і залежить від досвіду, інтелектуального та освітнього рівня дослідників. Оцінюються рекреаційні ресурси якісно, кількісно, бально і вартісно.

Для *якісної оцінки* використовують слова "найкращий", "кращий", "гірший", "найбільший", "більший", "найпривабливіший", "середньосприятливий", "більш вигідний" тощо. Якісна оцінка в рекреації завжди матиме місце. Людям притаманна внутрішня здатність до порівняння. Відвідавши хоча б два рекреаційні об'єкти, вони обов'язково порівнюють їх якість. Ця якісна оцінка за всієї її суб'єктивності значно впливає на загальну думку про рівень привабливості тих чи інших рекреаційних об'єктів і територій.

Кількісна оцінка визначає формальну характеристику рекреаційних ресурсів у метрах, кілометрах, грамах на літр, температурі, солоності, рівні забрудненості води, глибинах прибережних вод, кількості опадів тощо. Оцінюючи рекреаційну привабливість пляжів Батумі порівняно з пляжами Одеси, можна якісно охарактеризувати одеські пляжі як кращі, бо там сухіший клімат влітку та є пісок, а не галька, а можна назвати кількість опадів у міліметрах у липні в Одесі і Батумі, а також порівняти вологість повітря у відповідних кількісних показниках.

Бальна оцінка знаходиться десь посередині між якісною і кількісною. На основі суб'єктивної дії розробки оціночних шкал той чи інший вид або підвид рекреаційних ресурсів отримує певний бал. Найбільш уживаною є 37-ступенева шкала. Наприклад, 5-ступенева шкала відповідає якісній оцінці "найкращий", "вище середнього", "середній", "нижче середнього" і "найгірший".

Вартісна оцінка рекреаційних ресурсів нині домінує в царині їх господарського освоєння. Інвестиції

спрямовуються на використання найпривабливіших ресурсів, які, як правило, мають і найвищу ціну. Рекреаційна складова в ціні однієї сотки чи гектара землі навколо великих міст, у Криму, Карпатах є переважною. Постійне зростання цін рекреаційних ресурсів є велінням часу.

В. Стафійчук пропонує для оцінки й аналізу рекреаційних ресурсів використовувати такі методи: нормативно-індексний, балансовий, графічний, картографічний, бальної оцінки, експертний, порівняльно-географічний, статистичні та математико-статистичні (аналіз порогів, факторний, кореляційний, регресійний, кластерний методи, метод потенціалів, латентно-структурний метод, метод просторових дифузій, метод Беррі), моделювання та ін.

Запитання та завдання

1. Дайте визначення рекреаційних ресурсів.
2. Що є головною властивістю рекреаційних ресурсів?
3. На які групи поділяються рекреаційні ресурси?
4. Що належить до природних рекреаційних ресурсів?
5. Що включають історико-культурні рекреаційні ресурси?
6. Назвіть складові соціально-економічних рекреаційних ресурсів.
7. Як оцінюються рекреаційні ресурси?
8. Які методи оцінки та аналізу рекреаційних ресурсів вам відомі?

5.3. Рекреаційні ресурси України і світу

Україна має всі необхідні рекреаційні умови і ресурси для розвитку рекреаційно-туристичного господарства та перетворення його на провідну галузь економіки і важливу частину європейського туристичного ринку. Практично вся територія держави, включаючи Чорнобильську зону, може стати важливим міжнародним санаторно-курортним і туристським районом. До найважливіших рекреаційних ресурсів України в наш час належать бальнеологічні (мінеральні води, грязі, озокерит), кліматичні, ландшафтні, пляжні, пізнавальні.

В Україні наявні мінеральні води всіх основних бальнеологічних груп. Деякі з них, зокрема "Миргородська", "Куяльник", "Поляна квасова", "Березівські мінеральні води", "Нафтуся" і радонові води, мають світове значення та є унікальними на нашій планеті. Попереду інтенсивне освоєння сульфідних, залізистих, миш'яковистих та інших мінеральних лікувальних вод. Україна належить до найбагатших на бальнеологічні ресурси країн світу.

Україна володіє практично невичерпними і найбільшими у світі запасами лікувальних грязей, які складаються з різних за природним утворенням і лікувальною дією відкладів морських заток, боліт і озер. Ці грязі містять воду, мінеральні та органічні речовини. За нинішньою класифікацією лікувальні грязі України поділяються на мулисті (сульфідні, мінеральні, глини, глинистий мул, сапропелі), торфові (прісноводні, мінералізовані), псевдовулканічні (сопкові та гідротермальні).

Кліматичні ресурси України з погляду їх рекреаційного використання належать до найкращих і хоро-

ших. За світовою класифікацією найкращими для рекреаційної діяльності є кліматичні умови, сприятливі для цього виду господарства протягом 9,5—10,5 місяців. Умовами, найсприятливішими для рекреації, є тепле літо і не дуже холодна зима зі стійким сніговим покривом. До найсприятливіших кліматичних умов належать також жарке тривале літо і нетривала зима без стійкого снігового покриву. Ще однією особливістю клімату України є його велика різноманітність. Так, середня річна температура на полонинах Карпат така, як у приполяр'ї (0 °C), а на Південному узбережжі Криму (+12,50 °C) вона відповідає температурі середземноморського узбережжя Франції.

Ландшафтні рекреаційні ресурси України теж доволі багаті та різноманітні. Велику роль тут відіграють рельєф і рослинність. Для нашої держави характерна доволі розчленована поверхня з безліччю мальовничих височин, плато, піднять, останців тощо. Особливо в цьому сенсі виділяється Правобережжя. Тут рельєф у поєднанні з місцевими кліматичними і рослинними ресурсами в цілому є унікальним не лише для Європи, а й для світу (Словечансько-Овруцький, Мізоцький кряжі, Канівські гори, Товтри, Галогори, Розточчя тощо).

Близько 14 % території країни вкрито лісами. Цей показник дуже диференційований по території. У Степу лісистість не перевищує 4 %, у Криму — 10 %, на Поліссі — близько 30, у Карпатах — понад 60 %. Серед деревних порід переважає сосна (34 % всієї лісовкритої площі).

Це дуже добре для рекреації. Сосна — єдина з хвойних рослин, яка виділяє фітонциди не лише влітку, а й узимку. Особливо цінна характеристика, притаманна для України — поєднання в лісах сосни з дубом, що займає близько 22 % залісненої частини країни. Вели-

чезне рекреаційне значення мають лісопаркові зони великих міст, які, на жаль, нині по-варварському знищуються під забудову.

Світове значення мають в Україні рекреаційні ресурси пляжів, природно-заповідного фонду, спелеоресурси. Майже неосвоєні історико-культурні (пізнавальні) рекреаційно-туристичні ресурси. Держава охороняє понад 70 тис. пам'яток історії і культури. Більш як 12 тис. з них однозначно є цікавими для туристів усього світу. Українські замки, фортеці і монастирі є унікальним історико-архітектурним явищем Європи і всієї планети. Українські національні храми з їх грушоподібними куполами дещо різняться від "цибулястих" російських церков. Не має аналогів українське бароко і в Європі. Попереду відбудова сотень замків і фортець, які нині зруйновані. За правильної інвестиційної політики вся Правобережна Україна може перетворитися на найбільше у світі зосередження замків і фортець.

Найщільніша територіальна концентрація рекреаційно-туристичних ресурсів світу характерна для Європи. Справді, тут на порівняно невеликій території зосереджене небувале розмаїття ландшафтів, історичних подій, архітектурних пам'яток народів, культур тощо. Від 60 до 65 % іноземних туристів відвідує якраз Європу. Традиційно за сукупністю рекреаційно-туристичних ресурсів виділяються в ієрархічній послідовності Франція, Італія та Іспанія.

Друге місце за цим показником належить Азії. І хоча вона все ще поступається за кількістю іноземних туристів Північній Америці, це тимчасове явище. У цілому всі види рекреаційних ресурсів в Азії є більш різноманітнішими, ніж у Європі, але просторово вони дуже розкидані, що зменшує можливості для їх освоєння.

Нині Латинська Америка, яка посідає третє місце у світі за обсягом рекреаційних ресурсів, разом з Африкою, Австралією та Океанією приймає лише 10 % іноземних туристів. Однак ситуація поступово змінюється. Європа невпинно втрачає туристичні ресурси внаслідок їх неадекватного (надмірного) використання. У зв'язку з великим скупченням людей відбувається не лише деградація відповідних ресурсів, а й своєрідний популяційний стрес. Все це призводить до перерозподілу іноземних туристів у бік районів світу, де рекреаційні ресурси все ще недостатньо освоєні.

Запитання та завдання

1-/ Назвіть найважливіші рекреаційні ресурси України.

2. Які мінеральні води України мають світове значення?

3. Де знаходяться ресурси лікувальних грязей?

4. Чим зумовлена рекреаційна цінність українських кліматичних ресурсів?

5. В яких частинах України найбільше ландшафтне розмаїття?

6. Яка деревна порода переважає в Україні?

7. Яка кількість пам'яток історії і культури охороняється у нас державою?

8. В якій частині світу найбільша територіальна концентрація рекреаційно-туристичних ресурсів?

9. Як і чому нині відбувається перерозподіл іноземних туристів між регіонами світу?

Висновки

Будь-яка територія, регіон, країна мають ті чи інші умови для життя і господарювання людей та володіють тими чи іншими ресурсами для життєдіяльності суспільства.

Умови території можна розглядати як кількісні та якісні характеристики природного і соціально-економічного довкілля. Ресурси є матеріальними і нематеріальними засобами, коштами, цінностями, запасами, які в разі потреби можна використати для вирішення певних проблем.

Рекреаційні ресурси — це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. Вони є матеріальною і духовною основою формування ТРС різного типу і таксономічного рангу.

Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що вони володіють здатністю відновлювати та розвивати духовні і фізичні сили людини. При цьому вони придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру. Рекреаційні ресурси поділяються на дві основні групи: природні й історико-культурні.

Україна має всі необхідні рекреаційні умови і володіє відповідними ресурсами для розвитку рекреаційно-туристського господарства та перетворення його на провідну галузь економіки і важливу частину європейського туристичного ринку.

Найбільша територіальна концентрація рекреаційно-туристичних ресурсів світу характерна для Європи, її відвідує від 60 до 65 % іноземних туристів. Друге

місце належить Азії. У наш час все більше освоюються рекреаційні ресурси Латинської Америки, Африки, Австралії та Океанії.

Тестовий контроль

1. Кількісними і якісними характеристиками довкілля є:

- а) умови;
- б) ресурси;
- в) запаси.

2. Матеріальні і нематеріальні засоби, які в разі потреби можна використати для вирішення певних проблем, є:

- а) умовами;
- б) стихійними силами;
- в) ресурсами.

3. Позначте правильні твердження:

- а) все більша кількість держав відчують потребу в ресурсах власного розвитку;
- б) географічне положення не є ресурсом розвитку території;
- в) рекреаційну географію цікавлять не лише природні, а й антропогенні об'єкти та явища.

4. Головною властивістю рекреаційних ресурсів є:

- а) здатність відновлюватися;
- б) можливість їх накопичення;
- в) здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини.

5. Поняття "рекреаційні ресурси":

- а) тільки географічне;

Рекреаційні умови і ресурси

- б) географічне й історичне;
- в) тільки історичне.

6. За бальної оцінки рекреаційних ресурсів найуживанішою є така шкала:

- а) двоступенева;
- б) десятиступенева;
- в) п'ятиступенева.

7. Світове значення має така мінеральна вода України:

- а) Боржомі;
- б) Нафтуся;
- в) Нарзан.

8. Позначте правильні твердження:

- а) Україна володіє практично невичерпними запасами лікувальних грязей;
- б) близько 40 % території України вкрито лісами;
- в) в Україні серед деревних порід переважає сосна.

9. Найбільша територіальна концентрація рекреаційно-туристичних ресурсів світу характерна для:

- а) Північної Америки;
- б) Азії;
- в) Європи.

Розділ 6

РЕКРЕАЦІЙНІ ПОТРЕБИ

6.1. Загальні потреби суспільства

За допомогою наявних ресурсів суспільство в цілому і кожен його член зокрема задовольняє власні потреби. Людині постійно щось потрібно, чогось не вистачає. Всі люди і всі країни, навіть найбагатші, обов'язково в чомусь обмежені. Задовольнивши одну потребу, ми відчуваємо іншу. І так постійно. Одна людина задовольняється малим, іншій треба багато.

Однією з найбільш виразних потреб суспільства є *енергетична потреба*. Обмеженість енергетичних ресурсів призводить до того, що ця потреба не може бути задоволена повною мірою. Так виникає енергетична криза, що поглиблюється. Загострюється боротьба між країнами за володіння паливно-енергетичними ресурсами і доступ до них. Рекреаційно-туристичне господарство теж має власні енергетичні проблеми, які впливають із загальних енергетичних проблем суспільства в цілому.

До найрізноманітніших суспільних потреб, які безпосередньо стосуються рекреаційно-туристичного гос-

подарства, належить *потреба в конструкційних матеріалах*. Будь-яке будівництво, реконструкція чи розширення вимагають будівельних матеріалів (цегла, камінь, метал, деревина тощо). Суспільство все більше потребує пластмас, якісних сплавів, гумових виробів і т. ін. Будівництво готелів, курортів, лижних баз, яке ведеться в різних країнах світу, перетворює рекреацію в одного з провідних споживачів конструкційних матеріалів.

Найважливіша група сучасних потреб суспільства, яка у свою чергу належить до провідних і в рекреаційно-туристичному господарстві, — *споживчі потреби*. Зростання прибутків населення призводить до зростання в споживчих потребах частки непродовольчих потреб (сувеніри, одяг, предмети розкоші). Постійно диверсифікуються і продовольчі потреби. Місця відпочинку, готелі, казино, кемпінги і туристичні бази задовольняють все примхливіші потреби в найекзотичнішій їжі.

Рекреація і туризм нині неможливі без реалізації *комунікаційних потреб* суспільства. Глобалізація і диверсифікація соціально-економічних зв'язків на всіх таксономічних рівнях призводять до випереджального розвитку транспорту. Сухопутний, водний, повітряний транспорт, навіть космічні польоти, все більше стають уже не просто перевізниками від місця проживання до місць відпочинку, а й власне об'єктами рекреації. Найбільше це стосується морських круїзних кораблів. Усе більше туристів буде освоювати і космічний простір.

Розвиток людства супроводжується неминучим зростанням *духовних потреб*. Як окремі індивіди, так і цілі країни відчувають потребу у високоякісній освіті, науковій інформації, не спотвореній політичною кон'юктурою. Зростають потреби в культурно-

му розвитку. Високий рівень освіти без адекватного культурного рівня стає бідною для людства. На початку ХХІ ст. реальна дійсність висвітлювала в минулому, здавалося б, парадоксальні речі: найморальніші, найкультурніші рішення стають водночас найефективнішими. Поширення СНІДу у світі свідчить, що некультурність і аморальність стають смертельно небезпечними для людства. Значення рекреаційно-туристичного господарства в задоволенні духовних потреб людства весь час підвищується.

Рекреація і туризм беруть участь у задоволенні і *науково-інформаційних потреб* суспільства. Розвиток цієї галузі господарства супроводжується зростанням уваги представників різних наукових напрямів до рекреаційної сфери. Постійно збільшуються обсяги наукових досліджень — від медицини і географії до соціології, екології і права. У процесі цих досліджень людство збагачується новою важливою інформацією. Рекреаційні зони вивчають і з космосу. Екологи здійснюють моніторинг стану довкілля в курортних зонах. Створюються відповідні моделі взаємодії людини і природи, які потім використовуються вже в інших дослідженнях.

Врешті-решт, кожна країна, людина і людство в цілому має рекреаційні потреби, тобто необхідність відновлення, зміцнення і розширення власних фізичних і духовних сил.

Запитання та завдання

1. Як у рекреаційно-туристичному господарстві виявляється енергетична потреба?
2. Назвіть конкретні потреби рекреаційної сфери в конструкційних матеріалах.
3. Чому споживчі потреби належать до найважливіших потреб суспільства?

4. Що вам відомо про комунікаційні потреби суспільства?

5. Чому розвиток людства супроводжується зростанням духовних потреб?

6. Проілюструйте конкретними прикладами науково-інформаційні потреби суспільства.

6.2. Рекреаційні потреби

Сучасне суспільство ставить перед людиною все вищі вимоги стосовно рівня її кваліфікації. В усіх сферах людської діяльності вартість роботи людей найвищої кваліфікації постійно зростає. Цілі галузі господарства відчують брак висококваліфікованих спеціалістів. Отримуючи великі винагороди за роботу, все більша кількість людей змушена постійно й інтенсивно працювати. Так вони не встигають відновлювати власні життєві сили і змушені шукати їх у організованих відповідним чином відпочинку і лікуванні. У наш час ставлення працівників до відпочинку трансформувалося від неусвідомленої до усвідомленої потреби.

Майже такі самі зміни відбулися й у свідомості роботодавців. Висока ціна кваліфікованої робочої сили, зростаючий її дефіцит змушують бізнесменів цінити власних працівників. Вони потрібні роботодавцям здоровими і нестомленими, щоб успішно й інтенсивно виконувати свою роботу. Від цього залежить рівень прибутку.

Значення робочої сили, так званого людського фактора, у сучасному господарстві постійно зростає. Швидкі зміни в технології, організації виробництва, постійне впровадження новачій вимагають від працівників не лише високої кваліфікації, а й відмінних пси-

хофізичних кондицій, вміння швидко адаптуватися до перманентних змін. У цих умовах рівень рекреаційних потреб працівників не просто зростає. Набагато диверсифікованішими стають вимоги до структури рекреаційних послуг.

Абсолютно очевидною тенденцією сучасності, яку можна сміливо апроксимувати на майбутнє, є безперервне скорочення фізичних навантажень людей удома й на робочому місці і хоча не настільки стрімке, але теж відчутне зростання розумових і нервово-психічних навантажень. Тому внутрішнє психофізичне напруження у більшій частини людства посилюється. Якщо у людини немає можливості реалізувати свої рекреаційні потреби, вона або хворіє (втрачає працездатність), або намагається зняти внутрішнє напруження за допомогою алкоголю і наркотиків, в обох випадках деградує як особа і спеціаліст.

Дуже важливо, щоб рекреаційні потреби були усвідомлені як окремою людиною, так і всім суспільством (людством) у цілому. Серед багатьох людей донині панує уявлення про власні рекреаційні потреби як про стан, максимально наближений до абсолютного спокою. Такий екстенсивний підхід є очевидним пережитком минулого. Тоді максимально фізична виснаженою людиною справді потребувала для відновлення життєвих сил великої кількості максимально калорійної їжі і відпочинку (переважно сну).

Неусвідомлення власних рекреаційних потреб, невміння відпочивати "по-новому" призводять до зростання специфічних захворювань, пов'язаних з порушенням природної рівноваги між витратами життєвих сил на роботі та їх відновленням. У цьому сенсі особливо у великих містах необхідне створення відповідних спеціалізованих рекреаційних установ, у яких увесь

комплекс рекреаційних послуг відповідав би специфічним рекреаційним потребам.

Рекреаційні потреби, особливо жителів великих міст, знаходяться в площині максимального злиття з природою перебування у сільській місцевості та туризмі. Наукові дослідження свідчать, що туризм зменшує захворювання на серцево-судинні хвороби і нервово-психічні розлади на 40—50 %.

Не усвідомлюючи або не знаючи цього, люди у великих містах можуть чекати по 30—40 хв тролейбус, а потім штовхатися у ньому або сидіти ще 10—20 хв до місця роботи, а цей час можна було б витратити для того, щоб дійти до своєї фірми пішки. Усвідомлені рекреаційні потреби — це не графік поїздки під час відпустки на курорт, а розроблений на роботу найбільш екологічно безпечний пішохідний маршрут. Це коли, наприклад, прибувши власним автомобілем з приміської зони до Києва, людина залишає його на стоянці біля супермаркету, а сама в доброму темпі йде 6—10 км до роботи і назад до автостоянки по її завершенні.

Запитання та завдання

1. Чому, на вашу думку, так швидко зростає заробітна плата спеціалістів найвищої кваліфікації?
2. Чи усвідомлюють роботодавці рекреаційні потреби своїх працівників?
3. Чому у людей зростає внутрішня психофізичне напруження?
4. Назвіть приклади екстенсивного підходу до реалізації власних рекреаційних потреб.
5. Які рекреаційні потреби жителів великих міст?
6. Чи усвідомлюють ваші близькі необхідність в активному відпочинку?

6.3. Рекреаційні потреби в Україні і світі

Різні країни і регіони світу все ще відрізняються за всім комплексом умов життєдіяльності свого населення. Це є основою для формування різних рекреаційних потреб. Різні культурні цінності, відмінна глибинна цивілізаційна ментальність народів, розмаїття національних характерів, способів мислення, уподобань, особливостей повсякденного життя, його соціально-економічний рівень дуже впливають на рекреаційні потреби, їх трансформацію у просторі і часі.

У цілому рекреаційні потреби в Україні формуються під впливом таких чинників, як рівень доходів населення, культурно-освітній рівень, стан здоров'я. Несприятлива демографічна ситуація призводить до постійного збільшення частки людей похилого віку зі специфічними рекреаційними потребами. Виходячи на пенсію, японці або південні корейці матеріально забезпечені і мають здоров'я для активних мандрівок по всьому світу. Українські пенсіонери здебільшого ледве зводять кінці з кінцями і змушені виживати. Їхні природні рекреаційні потреби задовольняються недостатньо.

Демографічна криза супроводжується екологічною і соціально-економічною кризою. Це призводить до погіршення стану здоров'я і середовища життєдіяльності нації. Тому постійно зростає рівень захворюваності населення у більшості областей України. Так, у 1990 р. частка населення, визнаного умовно здоровим, становила 62,6 %. У 1995 р. цей показник знизився до 53,7 %, у 2005 р. — до 28,2 %. Таким чином, основною рекреаційною потребою населення України все більше стає потреба в лікуванні. Задовольняється ця потреба, за оцінками спеціалістів, лише менш як на 10 %.

Рекреаційні потреби

Фактично кожен громадянин будь-якої держави має усвідомлену чи неусвідомлену потребу у вивченні своєї країни, мандрівках і екскурсіях по рідному краю. І ця потреба у нас задовольняється дуже слабо. Десь 75 % становить виїзний туризм. Лише 4 з кожних 100 громадян України брали участь у турах по рідній землі. Фактично соціально-економічна криза і несформованість середнього класу перетворили рекреацію і туризм на елітарне заняття, недоступне більшості населення.

За рівнем реалізації рекреаційно-туристичних потреб усі країни можна поділити на декілька груп. Вони реально визначаються загальним рівнем їх соціально-економічного розвитку. Найадекватніше в наш час соціально-економічний розвиток країни характеризує показник виробництва валового національного продукту (ВНП) у доларах США на одну особу. За ним усі держави планети об'єднуються у три групи: високорозвинуті країни, середньорозвинуті та ті, що розвиваються.

До **високорозвинутих країн** Міжнародний валютний фонд зараховує всі країни Західної Європи, а також США, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Японію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань та Ізраїль. Всього до "елітного клубу" економічно високорозвинутих країн належать близько 30 держав. Це в них формується попит на рекреаційно-туристичні послуги. Цей попит ґрунтується на постійному зростанні і диверсифікації рекреаційних потреб. Високорозвинуті країни є також своєрідними "законодавцями моди" на ті чи інші рекреаційні потреби, ресурси і території. Специфічною ознакою їх економіки є переважання частки галузей, пов'язаних з міжнародною сферою послуг, де виділяється міжнародний туризм.

Група *середньорозвинутих країн* значно менш однорідна, ніж група високорозвинутих. Коливання показників ВВП на одну особу тут доволі значне. Тому виділяються країни з економічним розвитком дещо вищим за середній і країни, які мають соціально-економічний рівень нижчий за середній. Вони доволі суттєво різняться за власними рекреаційними потребами і можливістю їх реалізації.

До *першого підтипу* країн цієї групи належать Греція, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Мексика, Угорщина, Чехія, Чилі та деякі ін. Ці держави швидко та стабільно розвиваються і поступово наближаються до групи високорозвинутих країн. Рекреаційні потреби їх громадян постійно диверсифікуються. Зростає і можливість їх задоволення. Причина відносної відсталості цих країн у розвитку продуктивних сил пов'язана з тим, що впродовж багатьох років їх розвиток гальмувався військовими диктатурами, тоталітарними комуністичними режимами, політичною та економічною залежністю від інших держав. Багато цих держав мають значні природні, рекреаційні і трудові ресурси, які нині активно залучаються в національний господарський комплекс.

Другий підтип формують країни з нижчим за середній рівнем розвитку економіки. Ці країни на сучасному етапі розвитку, на відміну від попередніх, характеризуються внутрішньою політичною нестабільністю. У них є впливові сили, які гальмують перебудову суспільства на прогресивніший устрій, поширена корупція, всім керують злочинні олігархічні клани. Це стосується не лише деяких колишніх пострадянських і соціалістичних країн, а й тих, де значну роль відіграє тіньовий капітал, мафіозні структури, внутрішній ринок належить іноземним компаніям тощо. Наприклад, це Білорусь, Росія, Болгарія, Україна, Молдова, Лат-

вія, Литва, Колумбія, Парагвай, Індонезія, Філіппіни, Туніс, Марокко тощо. Тут задовольняються переважно рекреаційні потреби "еліти".

Основна частина людства в наш час живе в **країнах, що розвиваються**. Найбільше їх в Африці, чимало в Азії, Америці та Океанії. Переважно це колишні колонії. В їхнього населення здебільшого немає політичної волі і прагнень до прогресивних змін у суспільстві. Низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична та економічна залежність від інших країн не створюють передумов для піднесення економіки. Ці країни фактично є ресурсними донорами розвинутих країн. Рекреаційні потреби більшої частини населення не йдуть далі пасивного відпочинку після роботи в домашніх умовах.

Запитання та завдання

1. Чим зумовлюються регіональні відмінності в рекреаційних потребах?
2. Назвіть чинники, під впливом яких формуються рекреаційні потреби в Україні.
3. Що є основною рекреаційною потребою в Україні?
4. На які групи можна поділити країни світу за рівнем реалізації рекреаційно-туристичних потреб?
5. Як реалізують свої рекреаційні потреби високо-розвинуті країни?
6. До якої групи країн належить Україна?
7. Які донині рекреаційні потреби у більшій частини людства?

Висновки

За допомогою наявних ресурсів суспільство в цілому і кожен його член зокрема задовольняють власні потреби. До найбільш виразних потреб людства належать: енергетична, в конструкційних матеріалах, споживча, комунікаційна, духовна, науково-інформаційна, рекреаційна.

Сучасне суспільство ставить перед людиною все вищі вимоги стосовно рівня її кваліфікації. У всіх сферах людської діяльності вартість робочої сили людей найвищої кваліфікації постійно зростає. Цілі галузі господарства відчувають великий брак висококваліфікованих спеціалістів. Отримуючи великі винагороди за роботу, все більша кількість людей змушена постійно й інтенсивно працювати. Тому вони не встигають за допомогою домашнього відпочинку відновити власні життєві сили і вимушені шукати їх в організованому відповідним чином рекреаційною установою дозвіллі і лікуванні. У суспільстві нині ставлення до відпочинку трансформувалося від неусвідомленої до усвідомленої рекреаційної потреби.

Різні країни і регіони світу, не є винятком і Україна, все ще доволі сильно відрізняються за всім комплексом умов життєдіяльності свого населення. Це є основою для формування різних рекреаційних потреб. Різні культурні цінності, відмінна цивілізаційна ментальність народів, розмаїття національних характерів, способів мислення, уподобань, особливостей повсякденного життя, соціально-економічний його рівень дуже впливають на рекреаційні потреби, їх трансформацію у просторі і часі.

Тестовий контроль

1. Найважливіша група сучасних потреб суспільства — це:
 - а) комунікаційні;
 - б) науково-інформаційні;
 - в) споживчі.

2. Рекреація і туризм нині неможливі без реалізації таких потреб суспільства:
 - а) енергетичних;
 - б) комунікаційних;
 - в) споживчих.

3. Які твердження є правильними:
 - а) ставлення у працівників до відпочинку нині трансформувалося від неусвідомленого до усвідомленого рекреаційної потребами;
 - б) значення людського фактора у сучасному господарстві весь час знижується;
 - в) фізичні навантаження людини вдома і на робочому місці зменшуються?

4. Сучасні рекреаційні потреби людей у розвинутих країнах — це:
 - а) підпочинок на дивані;
 - б) активний відпочинок;
 - п) інтенсивне лікування.

- б. Туризм знижує захворюваність на серцево-судинні хвороби на:
 - а) 10—20 %;
 - б) 60—70 %;
 - в) 40—50 %.

6. Рекреаційні потреби в Україні формуються під впливом таких чинників:

- а) рівень доходів;
- б) культурно-освітній рівень;
- в) стан здоров'я.

7. Стан здоров'я українців:

- а) погіршується;
- б) покращується;
- в) залишається без змін.

8. Основною рекреаційною потребою населення України є:

- а) лікування;
- б) туризм;
- в) екстенсивний відпочинок.

9. Найдиверсифікованіші рекреаційні потреби у населення такої кількості країн:

- а) 200;
- б) 100;
- в) 30.

10. Найбільше країн з найпримітивнішими рекреаційними потребами у:

- а) Європі;
- б) Африці;
- в) Австралії.

Розділ 7

РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

7.1. Діяльність людини

У процесі життя людина постійно займається якоюсь діяльністю. Ця діяльність забезпечує нам життя і є невід'ємною від нього. Життєдіяльність людини поділяється на трудову, споживчу, соціоприродну, відтворювальну та екстичну (розселенську).¹

Трудова життєдіяльність, або праця, доволі чітко поділяється на фізичну і духовну. Праця — це дія людини, спрямована на отримання життєвих благ за рахунок природних або антропогенних ресурсів і чинників. У процесі праці суспільство завжди використовує такі елементи: а) природні умови та ресурси; б) людей, які фізично і психічно здатні до праці; в) засоби виробництва, створені природою і суспільством.

Працюючи, людина впродовж усієї історії розвивається фізично і розумово. Цей розвиток став основою «творення сучасного суспільства як планетарного яви-

¹ Шиблій О. Основи загальної суспільної географії / О. Шиблій. — Л. : ЛНІ, 2003. — 443 с.

ща. З часом характер трудової життєдіяльності поступово змінювався від абсолютного домінування фізичної праці до зростання частки праці розумової. Ця тенденція стає дедалі помітнішою в усіх районах нашої планети.

В основі праці — бажання людини створювати матеріальні і духовні цінності з метою їх споживання. Говорячи про людство в цілому, особливо про розвинуті країни, вживають термін "*суспільство споживачів*". Споживацький інстинкт у людей розвинений надзвичайно сильно. Використати у власних інтересах якомога більше матеріальних і духовних благ стає сенсом життя багатьох людей. Тому частка споживацького виду життєдіяльності постійно зростає. При цьому виникають все нові потреби в найрізноманітніших засобах і енергії.

Соціоприродна людська діяльність полягає у постійній взаємодії людини з природою як живої істоти, частини цієї природи. Така взаємодія відбувається на трьох рівнях: *цивілізації* (популяції) (в масштабі всього людства); *соціуму* (в межах окремих країн, націй, регіонів, населених пунктів); *організменному* (в масштабі кожного окремого людського організму). Соціоприродна людська діяльність розвивається у напрямку перетворення людства й окремих соціумів у природну (геологічну, кліматичну, флористичну тощо) силу планетарного масштабу дії. Характер і масштаби втручання людини у природні процеси на Землі нерідко змінюють природне довілля до невпізнанності, а це у свою чергу неминуче змінює як окремих людей, так і всю людську цивілізацію в цілому.

Відтворювальна життєдіяльність полягає в народженні, навчанні і вихованні дітей. До неї також належать діяльність з функціонування родини, відтворення фізичного й інтелектуального потенціалу населення. Суспільство в цілому здійснює політику зрос-

тання або обмеження народжуваності, створення умов для фізичного і духовного здоров'я своїх громадян, боротьба зі шкідливими звичками, ізолює злочинців і психічно хворих людей. У процесі відтворювальної життєдіяльності людство спирається на усвідомлення як суспільних, так і природних законів буття. Цей вид діяльності людини нині обмежується гострими екологічними і соціально-економічними проблемами.

Екістична, або розселенська, життєдіяльність ґрунтується на постійних і цілеспрямованих діях суспільства щодо організації мережі населених пунктів, раціонального "вмонтування" їх у природне довкілля, встановлення між ними ефективних і стійких взаємозв'язків. Унаслідок цього населені пункти перетворилися на опорний каркас як окремих країн і районів, так і всієї планети. З космосу в нічний час цей каркас добре видно. Диверсифікація поселень у світовому масштабі супроводжується не лише розбудовою міст, а й створенням все нових комунікацій. Фактично нині автомобільні, залізничні, морські, авіаційні, трубопровідні та інші магістралі створили одну мережу глобальної екістичної системи. Екістична діяльність людства надзвичайно активна. І ця активність продовжує зростати.

Запитання та завдання

1. Назвіть види життєдіяльності людей.
2. Які елементи використовуються у процесі праці?
3. У чому полягає споживча життєдіяльність?
4. Які особливості нинішньої соціоприродної людської діяльності?
5. Які види діяльності характерні для відтворювальної життєдіяльності людини?
6. Назвіть приклади екістичної життєдіяльності.

7.2. Рекреаційна діяльність

Рекреаційна діяльність — це один із комплексних видів життєдіяльності людини, спрямований на оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час.

Рекреаційна діяльність визначається трьома чинниками: рекреаційними потребами, рекреаційними ресурсами і наявними грошовими ресурсами.

Рекреаційна діяльність є все більш диверсифікованим видом господарської діяльності. Нині фактично всі галузі господарства так чи інакше втягнуті у надання послуг із відпочинку і лікування. Окремі з них, наприклад транспорт, агропромисловий комплекс, будівництво і ремонт, комунальне господарство, охорона здоров'я, соціальна допомога тощо, з кожним роком розширюють власну діяльність у сфері рекреації і туризму.

Види рекреаційної діяльності надзвичайно диверсифіковані. Це пов'язано з її багатоманітністю, складністю і комплексністю. Багато видів рекреаційних знань все більше комбінуються на певній території у просторових і часових межах відпочинку однієї людини. Для них характерна певна добова, тижнева і сезонна ритмічність. Окремі види рекреаційної діяльності доволі чітко диференціюються на певні **рекреаційні заняття**, до яких належить виділена в просторі і часі рекреаційна діяльність у межах однієї доби (купання, сонячні ванни, катання на яхті, катері, віндсерфінг, польоти на парaplанах, відвідання музею, екскурсія по місту тощо).

У цілому можна виокремити такі види рекреаційної діяльності: лікувально-курортна, оздоровчо-спортивна, пізнавальна, розважальна. У наш час абсолют-

но чітко їх диференціювати не можливо. Це пов'язано з тим, що взаємопроникнення різних видів рекреаційної діяльності нині є велінням часу. Орієнтуючись із тих чи інших причин на якийсь один основний вид рекреаційної діяльності, відпочиваючі хотіли б максимально наповнити свій вільний час всіма доступними їм іншими її видами.

Лікувально-курортна рекреаційна діяльність базується на використанні природних ресурсів: клімату, мінеральних лікувальних вод, грязей, озокериту, соляних шахт, кумисолікування та їх поєднання. Цей вид рекреаційної діяльності за своєю сутністю має бути найбільш регламентованим. Лікарські приписи, суворий режим, кліматичні, регіональні, вікові, статеві та інші обмеження роблять лікувально-курортну діяльність діяльністю найбільш закритого характеру. Разом з тим дозовані інші види рекреаційної діяльності можуть суттєво доповнювати цей вид, створюючи додатковий лікувальний ефект.

Оздоровчо-спортивний вид рекреаційної діяльності є найрізноманітнішим. У ньому переважає діяльність біля води та у воді. Від 70 до 80 % туристів віддають перевагу купанню і загорянню на пляжі. Купально-пляжна діяльність дає змогу відпочиваючим на найлокальнішій з можливих територій (вузька смуга пляжу) отримувати найрізноманітніші послуги (купання, сонячні ванни, харчування, гра з м'ячем, водні лижі, парапланери, віндсерфінг, прогулянки берегом тощо).

Серед інших видів оздоровчо-спортивної рекреаційної діяльності можна виокремити маршрутний, прогулянковий, водний, підводний (дайвінг), рибальський, мисливський, гірськолижний туризм, альпінізм. Кожен з цих видів діяльності постійно диверсифікується. Наприклад, підводний туризм поділяється

на спортивний, пізнавальний, археологічний, екстремальний тощо.

Пізнавальна рекреаційна діяльність належить практично до всіх інших видів як "вмонтований" елемент. Разом з тим є і суто пізнавальні її види. Потреба в них зростає із підвищенням освітньо-культурного рівня людей, розвитком їхнього інформаційного і транспортного забезпечення. Це огляд архітектурних ансамблів, культурно-історичних пам'яток, розкопок давніх цивілізацій, ознайомлення з етнографічними особливостями, природними феноменальними об'єктами, явищами і процесами, видатними спорудами тощо.

Розважальна рекреаційна діяльність теж є частиною всіх інших її видів. Необхідність "убити" вільний від лікувальних процедур час особливо виразно виявляється при стаціонарному санаторно-курортному виді діяльності, відпочинку біля води і міських видах відпочинку. Напевно, для багатьох людей внутрішньою неусвідомленою потребою є необхідністьдесь витратити, навіть без будь-якої користі, а то й зі шкодою для себе, свій вільний час на розваги (казино, бар тощо).

Запитання та завдання

1. Дайте визначення рекреаційної діяльності.
2. Що таке рекреаційне заняття?
3. Які види рекреаційної діяльності вам відомі?
4. Які особливості лікувально-курортної рекреаційної діяльності?
5. Чому, на вашу думку, оздоровчо-спортивний вид рекреаційної діяльності є найрозмаїтішим?
6. Що вам відомо про специфіку пізнавальної рекреаційної діяльності?
7. Назвіть приклади "вмонтовування" розважальної рекреаційної діяльності в інші її види.

7.3. Рекреаційна діяльність в Україні і світі

У наш час майже всі види рекреаційної діяльності в Україні все більше переорієнтовуються на в'їзний туризм. У 2006 р. нашу державу відвідали майже 20 млн іноземних туристів. Темпи приросту туристичних потоків доволі значні. Відбуваються помітні зміни в географії та організації іноземного туризму. Постійно зменшується частка туристів з країн СНД, натомість збільшується кількість відпочиваючих з країн ЄС та інших держав. Усе це накладає значний відбиток на структуру рекреаційної діяльності. Запити іноземних туристів зі США, Німеччини, Італії або Туреччини суттєво відрізняються від запитів, поведінки, грошових витрат тощо відпочиваючих з пострадянських держав.

Хоча донині серед туристів переважають громадяни сусідніх держав, можна відзначити дві позитивні тенденції. По-перше, швидкими темпами зростає кількість відпочиваючих з несусідніх держав. Зокрема за останні роки кількість туристів з Німеччини та Італії зросла у 1,8 раза, США, Ізраїлю та Туреччини — в 1,4 раза. По-друге, позитивною тенденцією є істотне підвищення частки організованого туризму. Нині за туристичними путівками (турами) в'їжджає більше половини австрійців та ізраїльтян, близько третини британців, німців, французів, голландців, турків. Ще однією особливістю в'їзного туризму є зростання терміну рекреаційної діяльності іноземних туристів в Україні та її істотна диверсифікація.

У світі за видами рекреаційної діяльності нині переважають лікувальний, або медичний, рекреаційний і пізнавальний туризм. Навряд чи можна говорити, що ці види рекреації колись відійдуть на другий план,

хоча очевидною є тенденція до зменшення їх частки. Але це зменшення відбувається внаслідок постійного виникнення нових видів рекреаційної діяльності і диверсифікації вже наявних.

Більшість відпочиваючих світу представляють високорозвинуті країни. Для них характерні старіння населення, велика тривалість життя, напружений життєвий ритм, складні екологічні проблеми. Все це викликає потребу в лікуванні різних захворювань. **Лікувальний (медичний) туризм** постійно диверсифікується. Виникають все новіші його види (плодолікування, молоколікування, пейзажолікування тощо).

В основі **рекреаційного туризму** лежить потреба у відновленні фізичних і душевних видів рекреаційної діяльності і тому нині у світі він розвивається найстабільніше. Основною з них є видовишно-розважальна діяльність (відвідування театрів, кінофестивалів, карнавалів, ярмарок, днів міста чи країни тощо). Друге місце посідає туристсько-оздоровча діяльність (участь в активному пересуванні, купання, гірськолижний спорт тощо).

На третьому місці за обсягами рекреаційної діяльності знаходиться **пізнавальний туризм**, в основі якого закладена потреба в розширенні знань за всіма можливими напрямками. Сюди можна віднести й екологічний туризм.

Спортивний туризм ґрунтується на потребі у двох видах рекреаційної діяльності: активної і пасивної. На жаль, у світі гору бере не активний спортивний туризм, а пасивний, основою якого є інтерес до якогось виду спорту і на цій базі подорожі з метою відвідин змагань або спортивних ігор.

Зростає частка рекреаційної діяльності в межах туризму з діловою метою. Поїздки з метою встановлення або підтримання ділових контактів з партнерами різ-

них країн, як правило, супроводжуються відпочинком, розвагами, а то і лікуванням.

Конгресовий туризм також постійно диверсифікує власну рекреаційну складову. Невпинне збільшення кількості світових і регіональних конференцій, симпозіумів, з'їздів, конгресів тощо привело до інтенсивного розвитку цього виду туризму і навіть створення Міжнародного союзу організаторів конгресів. У СІНА конгресовий туризм щорічно дає понад 40 млрд доларів прибутку. Великою перевагою цього виду туризму є можливість реалізовуватися у позасезонний період.

Розширюється рекреаційна діяльність і в межах культового (релігійного), ностальгійного, транзитного і самодіяльного видів туризму.

Запитання та завдання

1. Які зміни в географії іноземного туризму відбуваються в Україні?
2. Назвіть позитивні тенденції у розвитку іноземного туризму в Україні.
3. Який вид рекреаційної діяльності нині переважає у світі і чому?
4. Що ви знаєте про рекреаційну діяльність у межах рекреаційного туризму?
5. Які негативні тенденції у розвитку спортивного туризму вам відомі?
6. Які особливості рекреаційної діяльності в конгресовому туризмі?

Висновки

У процесі життя людина постійно займається якоюсь діяльністю. Вона забезпечує життя і є невід'ємною від нього. Діяльність будь-якого індивіда припиняється лише після його смерті. Життєдіяльність людини поділяється на трудову, споживчу, соціоприродну, відтворювальну та екстичну (розселянську).

Рекреаційна діяльність — це один з комплексних видів життєдіяльності людини, спрямований на оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час. Рекреаційна діяльність визначається трьома чинниками: рекреаційними потребами, рекреаційними ресурсами і наявними грошовими ресурсами.

У цілому можна виокремити такі види рекреаційної діяльності: лікувально-курортна, оздоровчо-спортивна, пізнавальна, розважальна. Нині абсолютно чітко диференціювати їх неможливо. Це пов'язано з тим, що взаємопроникнення різних видів рекреаційної діяльності є велінням нашого часу.

На початку ХХІ ст. майже всі види рекреаційної діяльності в Україні все більше переорієнтовуються на в'їзний туризм. Темпи приросту туристичних потоків доволі значні. Відбуваються помітні зміни в географії та організації іноземного туризму.

У світі за видами рекреаційної діяльності нині переважають лікувальний, або медичний, рекреаційний, пізнавальний туризм. Навряд чи можна говорити, що ці види рекреації колись відійдуть на другий план. Однак очевидно є тенденція до зменшення їх частки, що відбувається внаслідок постійного виникнення нових видів рекреаційної діяльності і диверсифікації уже наявних.

Тестовий контроль

1. Життєдіяльність людини поділяється на:
 - а) трудову;
 - б) відтворювальну;
 - в) біофізичну.

2. У процесі праці суспільство завжди використовує такі елементи:
 - а) природні умови та ресурси;
 - б) людей, які фізично і технічно здатні до праці;
 - в) засоби виробництва, створені природою і суспільством.

3. Частка розумової праці з розвитком людства:
 - а) зменшується;
 - б) збільшується;
 - в) залишається без змін.

4. Екістична життєдіяльність полягає в:
 - а) народженні, навчанні і вихованні дітей;
 - б) постійній взаємодії людини з природою;
 - в) цілеспрямованих діях суспільства в організації мережі населених пунктів.

- б. Рекреаційна діяльність визначається такими чинниками:
 - а) рекреаційними ресурсами;
 - б) рекреаційними потребами;
 - в) наявними грошовими ресурсами.

6. Найрізноманітнішим видом рекреаційної діяльності є:
 - а) пізнавальний;

- б) лікувально-курортний;
- в) оздоровчо-спортивний.

7. Які з цих тверджень, на вашу думку, правильні:
а) окремі види рекреаційної діяльності доволі чітко диференціюються на певні рекреаційні заняття;

б) немає суто пізнавальних видів рекреаційної діяльності;

в) підводний туризм не поділяється на окремі види?

8. У 2006 р. Україну відвідала така кількість іноземних туристів:

- а) близько 5 млн осіб;
- б) майже 20 млн осіб;
- в) майже 10 млн осіб.

9. Які з цих тверджень правильні:

а) серед іноземних туристів в Україні переважають громадяни сусідніх держав;

б) переважальними темпами в Україні зростає кількість відпочиваючих з віддалених країн;

в) частка організованого іноземного туризму в Україні постійно зменшується?

10. У США щорічно конгресовий туризм дає прибутки у розмірі:

- а) 100млндол.;
- б) понад 40 млрд дол.;
- в) близько 1 млрд дол.

Частина II

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Розділ 8

ГАЛУЗЕВА РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

8.1. Лікувально-курортне господарство України

Ядрами територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу України, просторовими точками його опорного каркаса були і залишаються курортно-оздоровчі заклади. Курорт — це місцевість, що має відповідні лікувальні умови і ресурси, які використовуються для лікування й оздоровлення людей певною господарською структурою.

Нині у нашій державі на рівні Закону України "Про курорти", який набрав чинності 5 жовтня 2000 р., формалізоване визначення курорту. Ним вважається "основна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, і використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні". Рішення про надання певній території статусу курорту державного значення приймаються Верховною Радою

України на основі відповідного подання Кабінету Міністрів України.

Лікувально-курортні установи в основному поділяються на типи: а) за особливостями наявних природних умов і ресурсів; б) характером оздоровчого впливу на людину. За першим підходом до типології курортів виокремлюють бальнеологічні, грязьові, кліматичні, кумисолікувальні тощо. За другим — лікувальні, реабілітаційно-коригуючі, рекреаційно-профілактичні.

Остання типологія вказує на те, що курорти в наш час уже не можна розглядати лише як лікувальні установи. Зростає їх функція, спрямована на профілактику захворювань, оздоровлення, поліпшення функціонального стану практично здорових людей. Для сучасних курортів характерними є поєднання різних типів діяльності і використання різних ресурсів, у тому числі доставлених з інших курортів. Медичний профіль курорту визначається як наявними природними умовами і ресурсами, так і тими чи іншими рекреаційними потребами держави в цілому й окремих її частин.

Курортні місцевості України почали використовуватися з метою лікування дуже давно. Задовго до нашої ери експлуатувалися знамениті сакські грязі. Про це є свідчення Плінія Старшого. Розкопки міст узбережжя Чорного моря археологами дали дані про використання тут мінеральних вод у спеціальних лікувальних купальнях. Скільки люди живуть в Україні, стільки вони потребують лікування, шукають і знаходять відповідні природні ресурси для цього. Підтвердженням цього є відкриття неграмотними селянами з хуторів навколо міста Миргорода ще на початку XX ст. знаменитої нині мінеральної води "Миргородська". Вчені почали вивчати її цілющі властивості лише після того, як побачили, що місцеві селяни набирають воду з фонтану у центрі міста і бочками везуть її додо-

му. На запитання "Навіщо вони це роблять?" селяни відповідали: "П'ємо від живота".

Однак є письмові свідчення, що вже в XV ст. місцеве населення інтенсивно використовувало лікувальні мінеральні води Передкарпаття і Закарпаття. Із незапам'ятних часів у Карпатах були копанки, де збиралася мінеральна вода. Біля неї ставилася лава і кожен подорожній або людина зі спеціальною метою могли випити кухоль води, "яка як квас або вино". Автор цих рядків ще школярем у туристичних походах по Закарпаттю не раз натрапляв на такі копанки з природно газованою водою.

Власне курорти як господарські об'єкти були засновані в Україні у першій половині XIX ст. Розпочалося інтенсивне освоєння рекреаційних ресурсів у найбільше сприятливих і доступних місцевостях сучасних Закарпатської, Львівської, Донецької, Одеської областей і АРК.

Перша бальнеолікарня з відповідним житловим фондом для відпочиваючих виникла на курорті Немирів Львівської області ще у 1814 р. Через 4 роки у Закарпатті на Вишківській замковій горі почали використовувати місцеві мінеральні води для ванн ("купіль"). Ще через 9 років виникла перша в Україні грязелікарня в м. Саки (1827 р.). Тоді ж побудовано бальнеологічну лікарню в Трускавці. Пізніше у 1829 р. відбулося відкриття Одеських грязьових курортів. У 1833 р. постав знаменитий Куяльник під Одесою.

Особливо швидкими темпами розвитку рекреаційно-курортного господарства ознаменувався кінець XIX — початок XX ст. (до Першої світової війни). У цей час будувалися бальнеологічні і природно-кліматичні курорти у Передкарпатті, на Південному березі Криму, в Причорномор'ї. Почалося освоєння й окре-

мих "точкових" рекреаційних ресурсів, наприклад курорту Миргород.

Після Першої світової війни і воєнних дій на території України багато курортів занепало. З 1920 р. у різних частинах України, які ввійшли до складу СРСР, Польщі, Чехословаччини, почалося відродження рекреаційно-курортного господарства. У Передкарпатті, Криму, Одесі, Бердянську, Слов'янську, Миргороді будувалися нові і розширювалися наявні курорти. Під час Другої світової війни багато з них були повністю або частково зруйновані. Але говорити про те, що в цей час відповідне господарство не функціонувало, не можна. Німецькі військові доволі інтенсивно використовували курорти Одеси і Криму для лікування й оздоровлення поранених.

Після завершення Другої світової війни більшість українських етнічних земель увійшла до складу УРСР і їх рекреаційне господарство почало розвиватися у загальному контексті рекреаційних систем СРСР. Характерними особливостями були дотаційність з боку держави, незадовільна матеріально-технічна база, обмежені можливості Проведення дозвілля тощо. Курортне господарство України аж до проголошення незалежності практично було відірване від європейської і світової рекреаційних систем. Майже на 100 % курорти України орієнтувалися на лікування і жорсткий санаторно-курортний режим.

Після проголошення незалежності в 1991 р. для керівництва діяльністю курортів було організоване Закрите акціонерне товариство "Укрпрофоздоровниця". Значною мірою воно консервувало недоліки радянської системи управління. Окремі міністерства і відомства мають власні відомчі курорти, а це пережиток минулих часів. Іноземні держави (Росія, Казахстан, Білорусь) теж мають свої рекреаційні установи в

Україні, що неможливо, наприклад, у таких країнах з розвиненим рекреаційним господарством, як Туреччина або Єгипет.

Більша частина санаторно-курортних закладів України зосереджена в АРК (16,7%), Донецькій (14,6), Одеській (11,6) і Дніпропетровській (7,1 %) областях. У першій і третій адміністративно-територіальних одиницях вони зосереджуються завдяки наявним рекреаційним ресурсам, у другій і четвертій — внаслідок наявних рекреаційних потреб. У цілому на ці області припадає близько половини всіх санаторно-курортних закладів країни.

8.1.1. Лікування системи кровообігу

Ці хвороби є найпоширенішими не лише в Україні, а й в усіх країнах європейської цивілізації. Велике емоційне навантаження, малорухомий образ життя, неправильний режим харчування тощо викликають постійне зростання рекреаційних потреб у цьому виді лікування по всьому світу. Україна володіє ресурсами світового значення для задоволення таких потреб, однак використовуються вони все ще вкрай недостатньо. Переважною мірою це стосується Карпатського регіону.

Найбільша кількість санаторно-курортного фонду за профілем лікування систем кровообігу припадає на Одеську, Донецьку області й АРК. Так, на Одещині найвідомішими санаторіями є "Батьківщина", "Дружба", "Лермонтовський", "Горького", "Чувиріна", "Україна", "Чорноморський", "Юність", "Фонтан". У Криму найбільше санаторіїв такого профілю розташовано в Євпаторії ("Зоряний", "Мирний", "Прикордонний", "Шевченко") та Ялті ("Запоріжжя", "Енергетик", "Київ", "Лівадія").

У Донецькій області з її найбільшими в країні рекреаційними потребами у лікуванні хвороб систем кровообігу функціонує на основі використання місцевих рекреаційних ресурсів чотири санаторії у Святогірську, по одному у Красному Лимані і Слов'янську. Чотири таких санаторії є в Бердянську, два у Ворзелі під Києвом ("Зоря" й "Україна") і по одному у Великому Любені, Квасах, Полянні, Кремінній, Брюховичах під Львовом та ін. Реабілітаційні центри людей, які хворі на інсульт і інфаркт міокарда, як спеціалізовані санаторії діють у Слов'янську, Ворзелі, Хмільнику, Верхньодніпровську тощо.

8.1.2. Лікування захворювань нервової системи

Зростання захворювань нервової системи пов'язане із сучасними умовами життєдіяльності людини і деградацією її природного довкілля. Є безпосередній зв'язок між хворобами систем кровообігу і нервовими захворюваннями, тому нерідко їх лікують в одних і тих самих санаторіях. Основними центрами є Одеса, Куяльник (Одеська обл.), Святогірськ, Красний Лиман, Слов'янськ, Маріуполь (Донецька обл.), Бердянськ і Кирилівка (Запорізька обл.), Ялта і Саки (АРК). Серед інших можна виокремити санаторії Карпатського регіону "Синяк", "Гірська Тиса", "Карпати", "Черче", "Квітка Полонини".

Є такі санаторії в Хмільнику, Пущі-Водиці під Києвом, Кремінній, Немирові, Голій Пристані тощо. Все більше виникає спеціалізованих санаторіїв і реабілітаційних центрів для дітей і дорослих. Найвідомішим із них є санаторій "Хаджибей" в Одеській області, який спеціалізується на лікуванні і соціальній адаптації дітей із вродженими захворюваннями нервової системи.

8.1.3. Лікування захворювань органів травлення

Основним лікувальним ресурсом при захворюваннях органів травлення є джерела мінеральних вод різного складу і мінералізації. З цієї причини санаторно-лікувальні заклади такого типу чітко "посажені" на відповідні родовища лікувальних мінеральних вод.

У Трускавці є сім санаторіїв, які використовують унікальну гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієво-магнієву воду "Нафтуся". Крім того, ця вода містить органічні речовини, що надають їй не лише специфічного присмаку нафти, а й мають лікувальні властивості. Особливо дієва ця вода при лікуванні хронічних захворювань нирок, печінки і порушень обміну речовин.

Шість санаторіїв у Моршині (Львівська обл.) і чотири в Миргороді (Полтавська обл.) орієнтуються на мінеральні води неспецифічного складу, які характеризуються наявністю азоту, метану, радію тощо. На подібних водах базуються санаторії Куяльника, Сак, Феодосії, Слов'янська тощо.

На основі потужних родовищ вуглекислих вод Карпатського регіону діють лікувальні заклади в Поляні, Сваляві, Голубиному ("Квітка Полонини"), Шаяні тощо. Запаси мінеральних вод такого складу є не лише на Закарпатті, а й у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях та у східній частині Криму.

Унікальними є води Березівки (Харківської обл.), так звані Бермінводи, що містять кремнієві сполуки. Вальнеологічні санаторії є в Бердянську, Одесі, Феодосії та багатьох інших містах і селах (наприклад, маловідома Степань у Рівненській обл. або Велика Багачка в Полтавській обл.)

Попереду в Україні освоєння родовищ інших унікальних лікувальних мінеральних вод, зокрема йодних, бромних і йодо-бромних вод Карпат, Приазов'я і Причорномор'я.

8.1.4. Лікування органів дихання

Найбільше санаторіїв (18), які займаються лікуванням захворювань органів дихання нетуберкульозного характеру зосереджено в Криму (Велика Ялта та Алушта).

Вони переважно спеціалізуються на цьому виді діяльності як основному. Такими є окремі санаторії "Водоспад" у Яремчі, "Золота нива" і "Патрія" у Сергіївці, "Перлина" в Одесі, "Лазурний" у Бердянську, "Приморський" у Запорізькій області, "Ялинка" у Курортному на Харківщині.

Більш універсальні функції виконують Закарпатські санаторії "Синяк" і "Квітка Полонини" і санаторії Донеччини: "Шурівський" (Красний Лиман), "Шахтар" (Святогірськ), "Донбас" (Слов'янськ).

В Україні склалася регіональна спеціалізація Карпат, а також ландшафтів лісостепової зони на лікування туберкульозу легенів. Ця хвороба в останні роки знову почала поширюватися. Поєднання хвойних і листяних порід дерев, сосни і дуба найсприятливіше впливає на лікування хворих на цю підступну хворобу. Особливо виокремлюються санаторії, розміщені на великих лісових масивах: Пуща-Водиця, Прохорівка, Качанівка, Соснівка, Ворохта, Яремча, Татарів, Старий Крим, Косів тощо.

8.1.5. Лікування захворювань опорно-рухового апарату

Україна має рекреаційні ресурси світового значення для успішного лікування захворювань опорно-рухового апарату. Для цього використовуються як мінеральні води, так і лікувальні грязі (пелоїди), до яких належать сульфідні мулові грязі соляних приморських і материкових озер (санаторії м. Євпаторії та "ім. Бурденко" в м. Саки). В останньому є музей, де відображені реальні приклади зцілення людей. Є декілька санаторіїв такого профілю в Одеській, Запорізькій і Донецькій областях.

Лікувальні торфові грязі використовуються в Хмільнику, Миргороді, Черче (Івано-Франківська обл.), Любені Великому, Шкло, Моршині і Немирові (Львівська обл.) тощо.

Набагато інтенсивніше з метою лікування захворювань опорно-рухового апарату можуть використовуватися великі запаси родонових вод, перелік яких постійно доповнюють нововідкриті. Найвідомішими є родонові води Хмільника Вінницької області. Є вони в Київській області (Миронівна, Владиславівка, Біла Церква, Конча-Заспа), Полонному (Хмельницька обл.), Великому Анадолі (Донецька обл.), Кривому Розі, Житомирі. Дуже перспективне у цьому плані Закарпаття, де вже у декількох місцях виявлено родонові води.

Серед інших міст, де розташовані санаторії, які спеціалізуються на лікуванні цих хвороб, виокремлюються Затока, Гола Пристань, Синяк, Кваси, Дніпродзержинськ та ін.

8.1.6. Лікування сечостатевої системи та інших захворювань

Нирки, як і печінка, є фільтруючими органами, які в нашому екологічно забрудненому середовищі приймають на себе основний удар. Тому урологічні захворювання набувають дедалі більшого поширення не лише в Україні, а й у цілому світі. Спеціалізованими курортами за цим профілем лікування є Трускавець, Миргород, Євпаторія, Куяльник, Немирів (Вінницька обл.), Ялта, Гола Пристань, Бердянськ, Кваси, Шаян, Шкло, Красний Лиман та ін.

Гінекологічні захворювання є лікувальним профілем санаторіїв переважно південних курортів, які використовують сульфідні мулові грязі, зокрема Євпаторії, Бердянська, Сергіївни, Слов'янська, Маріуполя, Кирилівки, Голої Пристані. У Карпатському регіоні вирізняються Великий Любін і Синяк.

Поширення захворювань на діабет викликало необхідність створення спеціалізованих санаторіїв для лікування дорослих і дітей. Тут виокремлюються Миргород і Трускавець. Нинішньою особливістю є збільшення захворювань шкіри. Це зумовило створення спеціалізованих санаторіїв у Бердянську, Немирові (Вінницька обл.), Сатанові (Хмельницька обл.), Синяку і Великому Любені.

Запитання та завдання

1. Що є ядрами територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу України?
2. Дайте визначення курорту.
3. На які типи поділяються курорти?
4. Коли почалося використання рекреаційних ресурсів України?

5. Коли відкрилася перша в Україні бальнеолікарня?

6. Як розвивалося санаторно-курортне господарство у XX ст.?

7. В яких областях нині зосереджена основна частина санаторно-курортних закладів?

8. Чому найпоширенішими в Україні є курорти, що лікують захворювання системи кровообігу?

9. Де зосереджуються санаторії для лікування захворювань нервової системи?

10. Що є основним лікувальним ресурсом при лікуванні захворювань органів травлення?

11. На які рекреаційні ресурси орієнтуються санаторії, що займаються лікуванням органів дихання?

12. Що ви знаєте про географію санаторіїв, які лікують захворювання опорно-рухового апарату людини?

8.2. Оздоровчо-спортивна діяльність

Оздоровчо-спортивна діяльність є однією з найдоступніших і наймасовіших форм рекреації. Її роль буде постійно зростати, зважаючи на об'єктивно зумовлене характером розвитку сучасного суспільства зменшення фізичної рухливості та активності людей. Тому лише спортивно-оздоровчий туризм може вирішити цю проблему, яка дедалі загострюється.

Спортивно-оздоровчий туризм здійснюється шляхом подолання якоїсь відстані, території, маршруту активним способом, покладаючись на власні вольові і фізичні зусилля. Саме активна форма пересування на чистій або умовно чистій в екологічному плані території з гарними краєвидами дає великий оздоровчий ефект. Рухаючись у доступному ритмі, через деякий час людина починає відчувати ейфорію, яку можна назвати "м'язовим щастям". Крім того, якщо такий рух

супроводжується єднанням з природою, відбувається на фоні чудових ландшафтів, оздоровчий ефект значно посилюється. Людина відпочиває не лише тілом, а й душею.

За комплексом природних умов і ресурсів Україна має всі можливості для розвитку найрізноманітніших видів активного відпочинку. Особливо великі перспективи не тільки національного, а й світового масштабу має пішохідний туризм (Крим, Карпати, Поділля), водний (річки, озера, моря), велосипедний (гори і височини країни), спелеотуризм (Поділля і Крим), гірськолижний туризм (Карпати і Крим).

В Україні традиційно за формою проведення заходів і особливостями організації спортивно-оздоровчий туризм поділяють на організований (плановий і самодіяльний) і неорганізований.

Плановий туризм здійснюється на основі туристичних путівок. Вони надаються відповідними туристичними організаціями й установами і є певною гарантією того, що турист за сплачені гроші отримає послуги, які надаватимуть професійні інструктори, гіді, провідники за розробленими, дослідженими, неодноразово перевіреними, описаними маршрутами. Це найкомфортніший вид активного відпочинку й оздоровлення, оскільки маршрути переважно проходять через туристичні притулки і бази. Туристи забезпечуються всім комплексом необхідного спорядження, ночівлею, харчуванням, медичним, культурно-видовищним, анімаційним та іншим обслуговуванням. Такі походи можуть включати і подолання окремих складних ділянок транспортом. Нескладність маршрутів і повне забезпечення всім необхідним робить плановий туризм доступним навіть літнім і хворим людям.

Самодіяльний туризм функціонує на основі організаційної діяльності різних громадських об'єднань

(туристичних клубів, секцій, товариств тощо). Проведення туристичних походів забезпечується такими громадськими організаціями на базі відповідного добору складу групи туристів, прокладання маршруту Руху, забезпечення всім необхідним (від інструкторів і Харчування до ночівлі і розваг).

Маршрути походів самодіяльних туристів затверджуються відповідними маршрутно-кваліфікаційними комісіями, а проходження за ними перебуває під контролем рятувальних служб і загонів МНС.

Неорганізовані, "дикі", аматорські, "під чорним прапором" походи організовуються одним або кількома туристами на власний страх і ризик. Вони самі визначають район проходження, добирають спорядження, забезпечують себе їжею, ночівлею, розвагами, розраховуючи лише на власні сили і життєвий досвід.

8.2.1. Пішохідний туризм

Пішохідний туризм охоплює практично всю територію України. Сама назва цього виду туризму вказує на те, що при подоланні маршруту виключається використання транспортних засобів. Погодні умови України дають змогу розвивати пішохідний туризм з березня до листопада. Інколи, за сприятливих погодних умов, наприклад як узимку 2006—2007 рр., пішохідні туристичні походи можна здійснювати впродовж усього року.

Оскільки близько 95 % території України — це низовини і височини, на яких немає значних природних перешкод на шляху пересування туристів, пішохідним маршрутам переважно надається I категорія складності. Походи II та III категорій складності можна здійснювати лише в Кримських горах і Карпатах.

У деяких джерелах цей факт розглядається як негативний для розвитку пішохідного туризму в Україні, але це не так. Хоча нині Карпати та Крим є головними районами, де проводяться піші походи, в майбутньому різко зросте використання надзвичайно мальовничих українських височин, які займають майже половину території держави. Непересічну красу наших височин, останців і кряжів першими відкрили іноземці. Кожен рік зростає кількість пішохідних туристів з країн ЄС, які освоюють Мізоцький кряж, Товтри, Вороняки, Гологори, Розточчя, Хотинську височину тощо. Враховуючи весь комплекс сучасних умов і чинників розвитку нашої цивілізації, пішохідні маршрути мальовничими височинами будуть мати у майбутньому найбільший попит на світовому ринку пішохідного туризму.

Нині до 80 % зафіксованих організованих пішохідних походів припадає на Карпати і Крим, що пов'язано з великою різноманітністю природних перешкод. За таких умов туристи не просто отримують незабутні враження і відпочивають, у них є можливість оволодіти всім арсеналом техніки пішохідного туризму. Карпати і Крим — майже ідеальні місця для молодих або недосвідчених туристів перед проведенням походів у більш складних умовах. Особливо Карпати з їх розлогими схилами можуть перетворитися на світову школу, полігон підготовки пішохідних туристів нашої планети.

Взагалі Карпати майже ідеальне місце для розвитку пішохідного туризму. Розмаїття деревного складу на різних висотах, численні полонини з незабутніми краєвидами, бурхливі повноводні річки, гарні озера поєднуються тут з етнографічним розмаїттям і заглибленою в тисячоліття історією. Окремі частини Карпат цілком придатні для екстремального туризму, най-

більшою мірою хребти і масиви Чорногора, Горгани і Свидовець.

Унікальні властивості для розвитку пішохідного туризму має Гірський Крим. Лісові масиви тут поєднуються з безлісими яйлами, печерами, скелями і величезними проваллями, цікавими водоспадами і неповторними каньйонами. Ландшафтне розмаїття тут небачене для Європи на локальній території. Особливо перспективні меридіональні походи з півночі на південь із завершенням маршрутів на Південному узбережжі.

8.2.2. Водний туризм

Україна має понад 70 тис. річок, тисячі озер і водосховищ, її територія омивається двома морями. Існують і підземні водостоки в печерах, які простягаються на сотні кілометрів і майже недосліджені. Густота річкової мережі в різних регіонах суттєво відрізняється, що зумовлено кліматичними особливостями і характером рельєфу. Наша держава володіє великим потенціалом у розвитку водного туризму, основою якого є 163 річки довжиною понад 100 км. Практично безмежні можливості відкриваються у розвитку водних мандрівок з Європи через Дунай і притоки Вісли до Дніпра, Дністра, Південного Бугу тощо.

За всім комплексом природних умов для організації водного туризму (похилом русла, сезонним режимом, особливостями течії, наявністю природних перешкод і складністю у їх подоланні тощо) річки України поділяються на три групи: *річки низовин, річки височин, річки гірських районів*. З погляду їх використання з метою водного туризму кожна з трьох груп має власну *туристично-спортивну складність*.

Найнижчий рівень складності (до I категорії) мають **річки** Поліської, Придніпровської і Причорноморської **низовин**. До них належать Дніпро з правими притоками Прип'ять, Ірпінь та ін., праві притоки Прип'яті Горинь, Стир, Стохід та ін. Рівнинними є ліві притоки Дніпра, Десна з Сеймом і Остром, Сула з Удаєм, Псел, Ворскла, Самара та ін. Всі ці річки цілком доступні для туристів-початківців.

Річки височин України, як і самі височини, для пішохідних маршрутів можуть перетворитися у своєрідну європейську і світову школу водного туризму. Особливо придатні для цього річки Подільської, Волинської і Придніпровської височин. Це верхні течії Горині, Случа, Тетерів, Уж, Рось басейну Дніпра, Південний Буг з притоками Гірський і Гнилий Тікич, Синюха, Бужок та ін., а також верхів'я Дністра та його ліві притоки Жванець, Іванчик, Збруч, Смотрич та ін. Всі ці річки дають змогу здійснювати водні мандрівки II і III категорій складності. Пороги нижньої течії Південного Бугу є найскладнішими і вимагають від водних туристів спеціальних навичок.

Річки височин нашої держави — це полігон для набуття водними туристами базової тактичної і технічної підготовки з метою участі у змаганнях, підвищення власної спортивної майстерності. На багатьох таких річках необхідно організовувати навчально-тренувальні бази і проводити всеукраїнські та міжнародні змагання. Поки що змагання з техніки водного туризму проводяться на річці Південний Буг біля села Сокоlecь та на Мізоцькому крязі. У час повені тут траси III категорії складності.

Гірські річки Карпат належать до третьої групи. Найбільш освоєні туристами праві притоки Дністра: Черемош, Білий Черемош, Чорний Черемош, Стрий у Передкарпатті й Тиса з притоками на Закарпатті. Роз-

виток техніки водного туризму і збільшення її масштабів привели до освоєння приток Черемошу Бистреця, Пробійної, верхів'їв Пруту і приток Стрия. Карпатські ріки долаються на катамаранах, байдарках, плотах. Можливе відновлення мистецтва плотогонів, тепер переважно з туристичною метою.

Дуже перспективним є **вітрильний туризм**. В Україні для його розвитку є всі необхідні умови. Нині романтика подорожей під вітрилами дуже сильно приваблює туристів з усього світу. Дніпро з його притоками, пов'язаність Прип'яті за допомогою каналу з річковою мережею країн ЄС, участь у реалізації цікавих подорожей у рамках Національної системи туристсько-екскурсійних маршрутів "Намисто Славутича" нікого не залишать байдужим. Ширина дніпровських водосховищ місцями досягає 30 км. Це справжні моря з великою глибиною, штормами, високими і крутими хвилями, яких немає і на Чорному морі. Все це дає можливість повною мірою відчувати всі принади, труднощі й небезпеки вітрильного туризму.

Особливо привабливі вітрильні походи з історичним "присмаком", наприклад "Козацькими шляхами", "Із варяг у греки", "Козацькі чайки", "До Синопу і Трабзону" тощо. Окремими маршрутами в рамках таких походів можуть бути: Переяслав-Хмельницький — Канів — Черкаси — Кременчук; Запоріжжя — Нікополь — Херсон; Білгород-Дністровський — Вилкове — Кілія — Ізмаїл та ін.

Чорне й Азовське моря стосовно вітрильних подорожей все ще майже не освоєні, а можливості тут безмежні. І вітчизняних, і зарубіжних туристів зацікавлять походи під вітрилами по Азовському і Чорному морях з історичною, етнографічною та екологічною метою на кшталт "По стародавніх містах Причорномор'я", "До греків Приазов'я", "Болгарські поселення

Запорізької області", "Дунайські плавні", "До мисів Криму", комбіновані пішохідно-водно-вітрильні маршрути до Сивашу тощо.

8.2.3. Велосипедний туризм

Велосипедні мандрівки надзвичайно популярні у світі, що пояснюється їхніми незаперечними перевагами перед іншими видами активного відпочинку. По-перше, такою є значно більша швидкість пересування, що дає можливість під час подорожі за один і той самий проміжок часу ознайомитися з більшою кількістю об'єктів, охопити більший регіон, швидше змінювати враження тощо, а по-друге, не треба нести на собі іноді доволі важкі речі.

Однак є і труднощі. Велотуристу необхідно достатньою мірою оволодіти технікою мандрівок велосипедом з певним вантажем. Брак спеціальних асфальтованих велосипедних доріжок, звичних для країн Європи, ускладнює рух для недосвідчених або літніх велотуристів. Водночас така ситуація для деяких категорій туристів є значною перевагою. Гірські велосипеди, мода на пересування ними гірськими, лісовими стежками і взагалі по бездоріжжю сприяє розвитку цього виду дозвілля в Україні, залученню іноземних велотуристів, проведенню відповідних велосипедних туристських змагань.

Практично вся територія України придатна для здійснення велосипедних подорожей I та II категорій складності. У Криму і Карпатах є можливість проводити походи вищих категорій складності. Однак як і для багатьох інших видів активного відпочинку, безмежні можливості для велосипедних мандрівок мають правобережні височини. Вже нині їх починають стихійно освоювати не лише вітчизняними, а й зарубіжні

туристи. Тут теж можливо відкриття багатьох надзвичайно цікавих маршрутів. Наприклад, можна виокремити такі: "По Мізоцькому кряжу", "По Вороняках", "По *Тологорах*", "По Медоборах" та ін.

Велосипедні мандрівки Україною є одним з найцікавіших видів активного відпочинку. Необхідно створювати відповідні туристичні агентства і розробляти цікаві маршрути. Це дасть змогу збільшити прибутки від туризму.

8.2.4. Спелеологічний туризм

За кількістю відкритих печер різного типу і величини (1100) Україна є одним із світових лідерів. Протягом декількох останніх десятиліть вони доволі активно вивчалися, а місцеве населення знало про їх наявність століттями і тисячоліттями. Такі печери використовували з різною метою, зокрема воїни УПА створили в подільських печерах свої бази.

В Україні нині є чотири основні райони здійснення спелеопоходів: Поділля, Буковина, Причорномор'я та Гірський Крим. Перспективними районами можуть стати Карпати і Волинь.

Поділля, Буковина і Причорномор'я характеризуються переважанням печер горизонтального типу, які належать до різних категорій складності щодо подолання туристичних маршрутів. Більшість печер Криму вертикальні та комбіновані. Таке розмаїття і поєднання грають на руку розвитку спелеотуризму міжнародного значення.

Поза конкуренцією стосовно всього комплексу умов для розвитку спелеотуризму не лише в Україні, а й у світі знаходиться Поділля. Тут у неогенових гіпсах водні потоки виробили нескінченні лабіринти. Фактично все Поділля від Львівської області на заході

до Одещини на півдні помережане суцільними підземними ходами. Другою за довжиною печерою світу визнана "Оптимістична", яка має протяжність понад 220 км. Вона до кінця не досліджена, однак можна передбачити, що після завершення вивчення вона буде офіційно визнана найдовшою печерою нашої планети. Крім цієї печери, для туристів особливо привабливими є величезний і диверсифікований лабіринт печери "Озерної" (107 км) і знаменитої спортивної печери "Млинки" (19,1 км), неповторна у світі печера-музей "Кришталева".

На Поділлі багато й інших печер. З погляду їх використання для спелеотуризму печери цього району можуть задовольнити найвибагливіші смаки і потреби.

Унікальними для спелеотуризму є печери Криму. На яйлах і гірських масивах багато чудових вертикальних і комбінованих печер. Серед них виокремлюються печери Карабі-Яйли, найбільшою з яких є комбінована печера "Солдатська" (глибиною 508 м і довжиною 2100 м), або можна назвати "Нахімівську" печеру (глибиною 338 м і довжиною 440 м). Є тут і вертикальні печери, зокрема "Дружба" (глибиною 270 м), "Молодіжна" (глибиною 260 м) та ін.

Унікальною пам'яткою природи є багатоярусна печера Кизил-Коба. Її довжина досягає 14 км. Вона знаходиться на Довгоруківській яйлі.

Ай-Петрівська яйла відома вертикальними печерами "Каскадною" та Удовиченка. Перша з них має глибину 1500 м і довжину 630 м, друга — відповідно 196 і 250 м.

На навчальний полігон спелеотуризму загальноєвропейського і світового значення повинні перетворитися неперевершені печери Чатир-Дагу і вапнякова "Бездонний колодязь" (глибиною 195 м і довжиною

\ 10 м), а також знаменита печера "Хід конем" (глибиною 213 м), яка зі своїми широкими і глибокими колодязями, сполученими горизонтальними вузькими переходами, ніби самою природою створена для оволодіння різною технікою спелеотуризму. Задля замилювання незвичайною красою підземних "храмів" на цьому масиві підійдуть прості для новачків печери "Мармурова" і Еміле-Баїр.

Пошук, вивчення, опис і облаштування для відвідування туристів печер в Україні тривають. Нині у нас є печери від I до IV категорії складності.

8.2.5. Гірськолижний туризм

Поступово у світі гірськолижний туризм починає перетворюватися на один з найпопулярніших видів активного відпочинку. Україна не є винятком. Гірські лижі стають ознакою престижу і навіть життєвого успіху. Серед газетних і журнальних заголовків, присвячених гірськолижному туризму, з'явилися слова на кшталт "гірськолижний бум", "гірськолижна мода" і навіть "гірськолижна революція" та "гірськолижна пандемія".

Гірськолижний туризм великою мірою відповідає сучасним соціально-економічним реаліям. Він є не лише престижним, а й дає змогу цікаво, винахідливо і корисно для здоров'я проводити вільний час. Крім того, віковий і соціальний діапазон цього виду активного відпочинку дуже широкий. Він доступний малим дітям і пенсіонерам, студентам і олігархам, політикам і домогосподаркам.

Нині найпопулярніші місцевості для розвитку гірськолижного туризму знаходяться в Карпатах: Букове ль, Яблуниця, Славське, Драгобрат, Боржавські полонини, гори Красія, Вишків та ін.

Функціонують чотири основні гірськолижні курорти: Буковель, Яблуниця, Славське та Драгобрат. Найпопулярніший з них Буковель. Він знаходиться в селі Поляниця Закарпатської області на висоті 900 м над рівнем моря. Назва цього гірськолижного курорту походить від гори (1129 м), на схилах якої він розташований.

Це найкраще технічно облаштований гірськолижний курорт країни. Загальна довжина його трас досягає 20 км, з яких близько 95 % забезпечені снігогенеруючим устаткуванням. Загальний перепад висот до 500 м. Важливою особливістю Буковеля є те, що всі лижні траси пов'язані між собою.

Буковель добре обладнаний бугельними і крісельними підйомниками. На схилах встановлені веб-камери, які забезпечують лижників інформацією в режимі он-лайн про стан погоди і особливості снігового покриття безпосередньо на трасах.

Важливою складовою сервісу є пункти прокату гірськолижного спорядження, дорослі і дитячі лижні школи, група інструкторів зі сноубордингу, бригада професійних рятувальників, забезпечених усім необхідним устаткуванням, аж до вертольотів.

Сніг, як правило, у Буковелі випадає рано і в значній кількості. Це один з найбільш природно збережених куточків Карпат з чудовим лікувальним кліматом, фітонцидною рослинністю, прозорим повітрям, дивовижними краєвидами, які позитивно впливають як на практично здорових, так і на хворих людей в усі пори року.

На межі Івано-Франківської і Закарпатської областей, неподалік від відомого Яблунецького перевалу із залізничним і автомобільним сполученнями, знаходиться гірськолижний центр Івано-Франківщини — Яблуниця. Тут побудовано 10 бугельних підйомників

довжиною від 100 до 1100 м. Характерною особливістю цього курорту є розмаїття трас різного рівня складності і, мабуть, найзручніший під'їзд до них.

Гірськолижний курорт Славське бере початок ще з XVIII ст., коли Галичина належала Австро-Угорщині. Тут будувалися готелі, трамплін, кліматотерапевтична станція. Нині Славське відновлює славу гірськолижного курорту європейського значення. Тут на чотирьох горах прокладені гірськолижні траси, які не поступаються відповідним трасам Австрії і Швейцарії, працюють крісельні і бугельні підйомники. Славське — місце як для професіоналів, так і для аматорів, а також для проведення змагань.

Інтенсивно розвивається гірськолижний курорт Драгобрат. Він знаходиться в Рахівському районі Закарпатської області біля селища Ясиня. Це найвисокогірніша лижна база країни (1400 метрів над рівнем моря). Така висота, а також підковоподібна експозиція схилів масиву Свидовець дає змогу мати з листопада до травня стабільний сніговий покрив, потужність якого місцями досягає 5 м. Це створює просто ідеальні умови для сноубордистів. Є дитяча траса і три підйомники. Драгобрат — єдине місце в Україні, де можливе катання на сніжниках у червні та першій половині липня. Їх довжина досягає 500 м.

Як і Буковель, Драгобрат має добре розвинуте сервісне забезпечення: прокат гірського спорядження і сноубордів, ресторани і колиби, дискотека, кінозал тощо. Діє група інструкторів, траси освітлюються, планується будівництво сучасного готельно-рекреаційного комплексу.

Запитання та завдання

1. Що таке спортивно-оздоровчий туризм?
2. Назвіть види оздоровчо-спортивної діяльності, які мають найбільші перспективи в Україні.

3. Які види спортивно-оздоровчого туризму вам відомі?
4. Що ви знаєте про умови розвитку пішохідного туризму в нашій країні?
5. В яких районах України найкращі умови для водного туризму?
6. Які перспективи розвитку вітрильного туризму в Україні?
7. Запропонуйте власні маршрути велосипедних походів.
8. Назвіть основні райони спелеотуризму.
9. Чому нині спостерігається бум у гірськолижному туризмі?
10. Які гірськолижні курорти України є основними?
11. У чому полягають перспективи розвитку гірськолижного курорту Драгобрат?

8.3. Пізнавальна рекреаційна діяльність

Нині всі види рекреаційної діяльності все більше переплітаються між собою. Тому важко виокремити суто пізнавальні види рекреаційної діяльності, які б не поєднувалися з лікуванням, активним туризмом і розвагами.

Пізнавальний аспект наявний практично в усіх видах рекреаційної діяльності. Україна багата на історико-культурні, природні й економічні пізнавальні ресурси. Під охорону держави взято більш як 70 тис. пам'яток історії та культури. Налічується 259 міст, вік яких перевищує 300 років. Виявлено безліч тисячолітніх артефактів трипільської, скіфської, сарматської, антської, римської, візантійської культур, які приваблюють туристів незалежно від пори року і сезону.

Окремі області, наприклад Львівська, переповнені архітектурними ансамблями міст, замками, палацо-парковими ансамблями, старовинними монастирями, готичними соборами і дерев'яними церквами.

8.3.1 Релігійний туризм

Релігійний туризм в Україні доволі швидко і стабільно розвивається. Крім суто пізнавального, він має виховне, місіонерське значення. Приїжджаючи до діючого монастиря, туристи, паломники потрапляють у своєрідний замкнутий світ спокою, краси, молитви, духовності, своєрідного відсторонення від мирської суєти. Зростає чисельність людей, які приїжджають до монастирів України хоча б раз на рік з метою відновлення чи корекції власних життєвих намірів, рішень, здійснення сповіді, відпущення гріхів тощо. Для багатьох людей відвідування святих місць примушує замислитися над сутністю людського існування у світі, визначити свою роль і місію в житті суспільства.

Для релігійного туризму придатні численні монастирі України, особливо Західної. Це зумовлено тим, що греко-католицька церква толерантніша і не настільки ортодоксальна, як, наприклад, євразійська православна церква Московського патріархату. Європейські туристи знаходять у греко-католицькій церкві багато знайомих і близьких їм рис європейської культури. Жінок тут не примушують гарячково шукати хустки, щоб покрити голови, до чого вони не звикли. Богослужіння здійснюється українською мовою, що теж приваблює іноземців.

Монастирі Правобережної України, як правило, знаходяться в найкрасивіших у природному сенсі місцях. Тут зцілює тіло і душу сама природа. Практично поблизу кожного монастиря або безпосередньо на їх

території знаходяться джерела цілющої води, а неподалік — природні національні парки, пам'ятки природи, стародавні міста, замки, фортеці, палацо-паркові ансамблі тощо. Таким чином, задіяні всі види пізнавальної рекреаційної діяльності.

Класичним прикладом розвитку релігійного туризму в Україні, відпрацювання основних його принципів є Крехівський монастир на Львівщині. У рекреаційно-туристичному плані він розміщений ідеально. Недалеко знаходиться Львів, за 12 км — Жовква з добре збереженим ансамблем середньовічного міста, оточеного оборонними мурами з брамами і баштами, дерев'яною церквою XV ст. і синагогою XVI ст.

Крехівський монастир надзвичайно добре гармоніює з вкритими сосново-буковими лісами мальовничими кряжами Розточчя. Він розташовується біля підніжжя гори Побійкової. Чудова природа, європейське облаштування монастиря, гарна в'їзна брама, чудова церква, каплиці, печерний монастир, Хресний шлях та інші об'єкти відразу зацікавлюють туристів. Комплекс "природа — споруда — святе місце" підсвідомо впливає на туристів, заспокоюючи їм душу. Вони кажуть, що сюди хочеться повертатися знову і знову.

Досвід Крехівського монастиря в організації релігійного туризму вказує на декілька проблем. Екскурсії тут проводять ченці, в яких виявлені комунікаційні здібності, вміння вести бесіди. Спілкування з туристами показало, що їх більше цікавлять не стільки відомості про монастир, його споруди, час заснування тощо, скільки щоденне облаштування життя ченців, взаємини між ними, ставлення до жінок тощо.

Збільшення кількості туристів привело до відкриття у монастирі виставки ікон, створення маршрутів для різних груп туристів, випуску путівників, облаштування місць для наметових містечок.

Стало очевидним і те, що участь ченців у проведенні екскурсій треба обмежувати. У майбутньому їх мають здійснювати професійні екскурсоводи туристичних груп. Цей досвід буде корисним для розробки основних принципів розвитку релігійного туризму, можливості якого в Україні практично необмежені. На сьогодні вони реалізовані не більше як на 3 %.

8.3.2. Сільський зелений туризм

Нині в Україні понад 15 млн людей живе в селах. Серед працездатного населення сільської місцевості майже 3 млн осіб зайнято в особистих приватних господарствах. Близько 1 млн осіб на селі взагалі ніде не зайнято, не навчається і лише десята частина з них зареєстрована в службі зайнятості як безробітні. Крім того, опитування показало, що понад 30 % сільських пенсіонерів за станом здоров'я і особистим бажанням могли б обслуговувати туристів і відпочиваючих.

Обмежує розвиток сільського зеленого туризму в Україні низький рівень облаштування сільських садиб. Хоча загальний житловий фонд українського села величезний — 6,5 млн будинків, централізоване водопостачання мають лише 12 % осель, опалення природним газом — 18, а каналізацію — 7 %.

У цілому із загального житлового фонду сіл приватного сектору уже нині можна використати з метою розселення туристів і відпочиваючих до 30 % будинків належного санітарного стану. Ще 10 % — за мінімального ремонту та облаштування як самими жителями, так і туристичними фірмами. Можна задіяти для цього і відповідні інвестиції країн Євросоюзу.

Взагалі сільський зелений туризм, аграрний туризм та інші види відпочинку на селі для України є по-

рятунком українського села від повного занепаду, міграції селян до міст і на роботу за кордон.

В Україні заснована Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму з регіональними відділеннями. Виходить журнал "Сільський зелений туризм". У ньому публікуються пропозиції селян щодо використання їхніх будинків для відпочинку на селі вітчизняних і зарубіжних туристів з фотографіями садиб, описами природних принад регіону і переліком послуг.

Розвиток сільського зеленого туризму дасть змогу вирішити багато наболілих проблем українського села, сприятиме: а) підвищенню рівня зайнятості населення; б) зростанню доходів сільських жителів за рахунок надання послуг туристам і реалізації вироблених продуктів харчування за прийнятними цінами; в) покращенню благоустрою сіл, місцевих доріг, інженерного облаштування окремих садиб; г) відродженню місцевих народних звичаїв, промислів, кулінарних традицій; д) збереженню і відновленню місцевої історико-архітектурної спадщини, українських садиб з клунями, стодолами, шопами, вітряками тощо.

Основою сільського зеленого туризму є село, сільська оселя, селянин і його побут, які будуть цікавими іноземним туристам лише, якщо вони будуть українськими, а отже, відмінними від уже баченого вдома або в інших країнах. Туристу цікаво подивитися як селянин виробляє сир, масло, ковбасу, варить борщ або робить вареники саме за старовинними українськими традиціями. Тому їх треба відроджувати, бо багато за часів комуністичного режиму СРСР було втрачено і знищено. Туристи хотіли б не просто зайти до повітки, подивитися на корову, а й подоїти її, поспати на сіні в клуні, покататися на конях, взяти участь у святі різання свині, яке німці звуть "швайнфест". Не менш важ-

ливим є відновлення загублених ремесел, їх традиційних центрів. Виготовлення ліжника, дерев'яного чи глиняного посуду, іграшок, киптарів, гуцульських топірців тощо не залишить байдужим жодного туриста.

8.3.3. Екологічний туризм

Екологічний туризм — один із видів туризму, який здійснюється в екологічно збереженому людиною природному середовищі з метою пізнання природи і відпочинку. Він ґрунтується на природних багатствах, любові до природи, бажанні її пізнати з метою захисту і примноження біологічного різноманіття.

Міжнародна організація з екотуризму (TIES) визначає його як відповідальну подорож у природні регіони, які зберігають природне довкілля та підтримують добробут місцевого населення.

Екологічний туризм набагато більш пізнавальна діяльність, ніж масовий туризм. Він базується не на ресторанах, нічних клубах, санаторно-курортних закладах, дорогих готелях, казино чи пляжах, а на мальовничих краєвидах, унікальних ландшафтах, пам'ятках природи, рідкісних і таких, що зникають, видах рослин і тварин, викопних рештках доісторичних представників різних геологічних епох.

Більшість авторів до екологічного туризму зараховує пізнавально-зберігаючу діяльність людей під час туристичних мандрівок лише до стосовно незайманих і незабруднених природних територій. Очевидно, що до таких на сьогодні належать переважно заповідні ділянки Землі.

У Всесвітній туристичній організації (ВТО)ють інакше, зараховуючи до екотуризму не лише мандрівки до стосовно недоторканих природних територій

з метою споглядання ландшафтів і милування ними, а й ознайомлення з сучасними та історичними цінностями, які трапляються під час подорожі.

Основою розвитку екологічного туризму в Україні є 6737 спеціально відведених територій та об'єктів природного заповідного фонду. Їх загальна площа перевищує 2,35 млн га, що становить понад 3,9 % всієї площі держави.

Основою екотуризму України є національні природні парки, біосферні заповідники та регіональні ландшафтні парки. За їхнім статутом на території цього природно-заповідного фонду може здійснюватися рекреаційна діяльність, яка має проводитися у формі екологічного туризму. Національні природні парки займають 20,9 % території природно-заповідного фонду держави, біосферні заповідники — 9,6, регіональні ландшафтні парки — 17,2%. Об'єктами екотуризму також є штучно створені людиною ботанічні, дендрологічні і зоологічні парки. Ними можуть бути і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

З розвитком екотуризму і зростанням його міжнародної складової можуть бути задіяні й інші об'єкти природно-заповідного фонду. Природні заповідники і заповідні урочища можуть використовуватися для проведення режимних екскурсій, організації на їх основі міжнародних екологічних конгресів, розширення освітньо-виховної роботи. Заказники і пам'ятки природи в майбутньому можна безпосередньо пристосовувати для розвитку комерційного екотуризму.

Великі перспективи для розвитку міжнародного екотуризму в Україні відкриваються унаслідок формування міждержавних природно-заповідних об'єктів. Наша держава першою у світі створила українсько-польсько-словацький біорезерват "Східні Карпати". Створюється такий резерват і в дельті Дунаю ("Ду-

найські плавні"). Попереду організація подібних територій на кордонах з Польщею, Білоруссю і Росією.

Нині екотуризм в Україні найрозвинутіший у національних природних парках (НПП). Зокрема кінний екотуризм практикується у НПП Шацький і "Синевир" та може бути рекомендований для більшості інших об'єктів. Науково-пізнавальний туризм притаманний для Яворівського НПП і Карпатського НПП, який, як і "Святі гори", пропонує туристам екскурсії, позначені певними екологічними стежками. Парапланеризм і балунінг (подорожі на повітряних кулях) апробовані у НПП "Подільські Товтри" і "Синевир". Ці та інші НПП пропонують залежно від природних умов і наявних ресурсів аматорське і спортивне рибальство, дельтапланеризм (Карадазький природний заповідник), альпінізм (НПП "Вижницький"), екстремальний екотуризм — бадідрампінг (НПП "Сколівські Бескиди", "Подільські Товтри"). Кількість туристичних послуг, які надають об'єкти природно-заповідного фонду України, постійно зростає. Так, Азово-Сиваський НПП пропонує підводний екотуризм з плаванням з аквалангами до підводних печер і гротів.

Екологічний туризм має в Україні великі перспективи. Для його розвитку є відповідний природно-заповідний фонд, але потрібні законодавче забезпечення, а також організаційна та інвестиційна підтримка. Особливо ефективно тут міжнародне співробітництво. Необхідно розробляти відповідні програми і представляти їх на міжнародні конкурси. Унікальний природно-культурний потенціал України уже зацікавив Організацію Об'єднаних Націй, Світовий банк та інші міжнародні організації. Таких зацікавлених організацій ставатиме дедалі більше.

Запитання та завдання

1. Поміркуйте, чи зростає пізнавальний аспект у рекреаційній діяльності?
2. Яке значення релігійного туризму?
3. Чому релігійний туризм найбільше розвинутий у Правобережній Україні?
4. Яку роль відіграє Крехівський монастир в загальній рекреаційній схемі?
5. Що обмежує розвиток сільського зеленого туризму в Україні?
6. Яка громадська організація сприяє розвитку сільського зеленого туризму?
7. Дайте визначення екологічного туризму.
8. У чому криється пізнавальна сутність екологічного туризму?
9. Які перспективи розвитку екологічного туризму в Україні вам відомі?

8.4. Розважально-ділова рекреаційна діяльність

Роль розваг у житті сучасної людини дедалі зростає. Нині фактично будь-яка рекреаційна діяльність супроводжується різними розважальними заходами. Окремі види туризму, наприклад діловий, конгресовий, міський і приміський, значною мірою є розважальними. Однак є і суто розважальні види рекреаційної діяльності. До них у першу чергу належить гральний бізнес.

8.4.1. Гральний бізнес

Рівень розвитку грального бізнесу в Україні залишається низьким. Відкриваються все нові казино і павільйони гральних автоматів, але донині потенціал грального бізнесу, особливо для багатих іноземців, використовується на соті частки процента.

В Україні зосереджено чимало територій і об'єктів, які мають значний містичний імідж, демонічну славу по всьому світу. Величезну притягальну силу для ризикованої гри, найбільших на планеті ставок багатих людей з усього світу має Чорнобильська зона і мертве місто, місто-фантом Прип'ять. Тут поблизу 4-го реактора АЕС можна спорудити чи переобладнати з покинутих приміщень найдорожче на Землі казино.

Зловісна світова слава цього місця, помножена на свідомо сформовані та поширювані міфи і легенди про "богом прокляте місце", силові поля Землі, розломи в її корі тощо, можуть приваджувати сюди на короткий термін людей з авантюрним складом мислення, яких чимало серед успішних бізнесменів. Психологія багатьох знаменитостей "пан або пропав" теж сприятиме розвитку грального бізнесу в Чорнобильській зоні.

Тут можна розігравати лотереї, призи, туристичні подорожі навколо світу, видавати відвідувачам відповідні сертифікати з фотографіями на фоні 4-го реактора, посвідчення тощо.

Привабливими для розвитку грального бізнесу в Україні є географічний центр Європи в Закарпатті, Південне узбережжя Криму, шахти з видобутку кам'яної солі в Закарпатті і на Донеччині, Словечансько-Овруцький кряж, Полтавщина, змальована в містичних творах м. Гоголя з відповідною атрибутикою, гральні заклади на кораблях Чорного моря, шахти та

підземні управлінські бункери, демонтовані стратегічні ракети з ядерними боеголовками (які у нас не зовсім продумано підриваються).

Величезний демонічний потенціал, який багаторазово посилює знаменитий "ефект гри", має ставка Гітлера "Вервольф" на Вінниччині. Одна вона за відповідного використання може приносити країні десятки, а то й сотні мільйонів доларів.

В Україні також майже по всій території розташовано безліч менших за значенням об'єктів можливого розвитку грального бізнесу уже не зі світовою, а регіональною або загальнодержавною славою.

8.4.2. Виставкова діяльність в Україні

Соціально-економічний розвиток України супроводжується постійним зростанням виставково-ярмаркової діяльності. Нині вона не лише сприяє зміцненню міжнародного авторитету держави, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, просуванню вітчизняних товарів на ринки інших країн, а також є одним із видів рекреаційно-туристичної діяльності. Більшість відвідувачів виставок і ярмарків не є бізнесменами. Вони приходять сюди як на яскраве шоу, щоб відпочити, набратися нових вражень.

Виставка є показом, або експонуванням, товарів і послуг, які виробляються або призначені до виробництва. Вона проводиться з метою ознайомлення потенційних покупців, виробників та інвесторів з ними.

Ярмарок — це короткочасна виставка, що повторюється з певною регулярністю в обумовлений час під однаковою назвою. Метою ярмарку є створення оптимальних умов для укладання угод купівлі-продажу або роздрібний продаж товарів.

За характером експонатів, які виставляються, виставки поділяються на універсальні, тематичні і спеціалізовані, за терміном — на постійні та короткочасні. Крім того, виставки можуть бути всесвітні, міжнародні, національні, регіональні, обласні і місцеві.

Для України характерний бурхливий розвиток виставкового бізнесу, перш за все міжнародного і національного масштабу. У 1997 р. створено Виставкову федерацію України (ВФУ), а також Раду з питань виставкової діяльності в Україні. За даними ВФУ, з 1995 до 2000 р. кількість проведених виставок зросла із 101 до 760. Наступні п'ять років темпи зростання зберігалися. Виникли десятки нових фірм, які займаються організацією виставок.

В Україні з метою організації виставок використовується як наявний фонд приміщень, так і будуються нові ярмаркові центри. Основними виставковими центрами столиці є НВЦ "Експоцентр України", "Київський міжнародний контрактний ярмарок", "АККО", "Автоекспо", "АККО Інтернешнл" та ін. Найбільші регіональні виставкові центри — це "Експо-Донбас" (Донецьк), "Гал-ЕКСПО" (Львів), "Морські технології" (Одеса), "К. І." (Харків).

У столиці України заплановане будівництво декількох виставкових центрів, які будуть споруджуватися з усім комплексом туристичних послуг — від готелів до казино. Вже започаткована робота у цьому напрямі введенням в експлуатацію у 2002 р. неподалік станції метро "Лівобережна" першої черги Міжнародного виставкового центру (МВЦ). Нині відкрита його друга черга, де виставкові павільйони поєднуються з офісно-готельним комплексом на 500 номерів.

Виставкова діяльність в Україні є потужним імпульсом розвитку туризму національного і міжнарод-

ного масштабу. Організована НВЦ "Ек. ни" ціла серія виставок навесні і вліт шоцентр України вернула увагу десятків тисяч **туристу** 2007 р. при- більш як 30 країн світу. ів з України і

8.4.3. Діловий туризм

Діловий туризм в Україні лише пь тися. Все більше українських фірм **зачинає** розвива- справою. Організація ділових поїздок, ймаються цією ся з обов'язковою розважальною про^які відбувають- складною справою. Бамою, є доволі

Ділова людина, особливо інозем\ хотіла б поселитися в Україні не **простий** бізнесмен, ному готелі, а у спеціалізованому біа, о в першоклас- в'язковою складовою якого є диверсінес-готелі, обо- нес-центр, що має надавати безліч діїфікований біз- обов'язковою розважально-ознайомл^ових послуг з грамою. овальною про-

Сучасний період розвитку України цікавленість нашою державою з боку п все більша за- усього світу зумовлює те, що за визнач^ілових людей з ва в міжнародних і національних еко^льної ролі Киє- ках невинно зростає роль інших міст іомічних зв'яз- обласних центрів. При цьому головний У першу чергу витку ділового туризму є відсутність м гальмом роз- тельного господарства. належного го-

Будь-який сучасний готель має об', ний комплекс бізнес-центр, центр до^днувати в єди- ємства сфери послуг і торгівлі. Все це цЛвілля, підпри- ще на стадії проектування будівництв?лає закладатися готельної мережі. Для ділових людей в\ чи перебудови мають телекомунікаційні послуги. Фаь«лике значення ден з готелів України не має повністю Ітично нині жо- часним вимогам телекомунікаційного ^адекватного су- шмплексу.

Нинішня тенденція в організації конференцій, симпозіумів, конгресів, семінарів тощо уже не орієнтується на глобальні відкриття чи навіть отримання нової інформації. Ділові люди, що працюють у різних сферах, зокрема і в науці, чекають від ділових поїздок не тільки укладення нових вигідних контрактів, а й підвищення творчої активності в результаті зміни обстановки і набуття нових незабутніх вражень про країну перебування, які можуть бути забезпечені лише національною специфікою. Чим більш вона диверсифікована, тим краще.

Діловий туризм в Україні має розвиватися на ґрунті особливої української національної специфіки, на усвідомленому рівні відтворення національного середовища, певному колориті й атмосфері. За таких умов нудна і виснажлива поїздка перетвориться на свято, здатне реально підвищити працездатність і творчу активність. Головне тут для країни, що приймає, є приязне ставлення ділових людей до України і бажання відвідати її ще раз. На жаль, нинішні умови ділового туризму в Україні такого бажання в багатьох випадках не викликають.

Великий дефіцит у нашій країні і відповідних кадрів організації ділового туризму. Необхідна підготовка висококваліфікованих працівників відділів конференц-сервісу готелів, які були б здатні на відповідному рівні обслуговувати не лише форуми, конференції, семінари, конгреси, презентації тощо, а й організовувати корпоративні заходи культурно-розважального напрямку, тобто "дні компанії", свята, вечірки, поїздки містом тощо.

Крім забезпечення гостей ділових форумів сучасною оргтехнікою, виходом в Інтернет, оперативною поліграфією, мобільною фуршетною групою, слід організувати можливість здійснення фінансових розра-

хунків, бізнесу. З цією метою в номері такого клієнта має бути створений своєрідний міні-офіс.

В Україні діловий туризм перебуває в зародковому стані. Однак входження нашої держави до дедалі більшої кількості міжнародних організацій, проведення тут європейських і світових форумів, спортивних змагань і чемпіонатів швидко змінює ситуацію на краще.

8.4.4. Міський туризм

Міський туризм має великі перспективи для розвитку в Україні. Він ґрунтується на потужній природно-рекреаційній та історико-культурній базах. Туристична діяльність у містах країни набуває все більшого поширення. Зростає частка таких міських поселень, де туризм уже нині перетворився на основну статтю фінансування місцевого бюджету. Впродовж останніх років кількість таких міст невідомо зростає.

Особливо важливу роль у міському туризмі відіграє випереджальний розвиток розважального туризму. Найбільш диверсифікована індустрія розваг у столиці, а також у Львові та Одесі. Швидкими темпами вона розвивається в обласних центрах та містах з чисельністю населення понад 100 тис. осіб.

Відроджується театральне життя. В Києві нині понад 30 театрів. Національний академічний театр опери та балету України ім. Т.Г. Шевченка навіть дає спеціальні закриті вистави для дипломатів й іноземних туристів. Велика кількість театрів (від 7 до 12) знаходиться у таких містах, як Львів, Одеса, Дніпропетровськ. Від 4 до 6 їх у Харкові, Ужгороді, Сімферополі, Донецьку, Луганську, Івано-Франківську, Чернігові, Запоріжжі та Севастополі.

Зростає відвідування туристами музеїв міст України. Особливою популярністю користуються музеї ар-

хітектури та побуту просто неба, зокрема музейні комплекси Києва, Львова, Чернівців і Ужгорода. В останні роки збільшилася кількість туристів, перш за все іноземних, які відвідують картинні галереї Києва, Львова, Одеси, Харкова, Феодосії та інших міст України.

Міський туризм в Україні надзвичайно диверсифікується. Якщо в минулому основою для розвитку туризму в невеликих містах були різні лікувальні ресурси (Трускавець, Моршин, Саки, Ялта, Миргород, Хмільник та ін.), то нині такою основою може стати розширення природно-заповідного фонду (Шацьк, Турка, Путила), відновлення історичної пам'яті (Лубни, Ніжин, Конотоп, Батурин, Чигирин, Новгород-Сіверський, Біла Церква тощо).

Розширення археологічних розкопок за участю або з фінансуванням інших країн, які вбачають в Україні свою прабатьківщину (Індія, Скандинавські країни, Росія, Іран тощо), дає новий імпульс для розвитку міського туризму. У багатьох містах України або біля них виявлено залишки укріплених городищ, поселень, визначні "царські" кургани і т. ін. *Археологічний туризм* нині вже отримав розвиток у Керчі, Збаражі та інших містах, переважно півдня країни. Попереду освоєння знаменитого городища Гелон на межі Полтавської і Сумської області з 40-кілометровим подвійним валом, аналогів якого у світі немає. Базою для археологічного туризму в Гелоні можуть стати декілька малих міст Полтавщини і Сумщини.

Найбільший інтерес у туристів з усього світу викликають пам'ятки Київської Русі (IX—XII ст.) у Києві, Новгороді-Сіверському, Каневі, Овручі, Чернігові, Острії, а також фортеці Луцька, Хотина, Меджибожа, Судака, Білгорода-Дністровського, Мукачева та інших міст. Їх органічно доповнюють палацеві ансамблі,

пам'ятки культової архітектури, стародавні дерев'яні церкви, пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо. Невеличкі міста і містечка, особливо Західної України, зберегли давні українські промисли і традиції, які є базою розвитку туризму. Музей прикладного мистецтва Галичини вже освоєний як об'єкт туризму. У майбутньому створення єдиної мережі міського туризму України з комплексом взаємодоповнюючих і взаємозамінних елементів для туристів з різних регіонів світу і з різними рекреаційними потребами.

Запитання та завдання

1. Які території й об'єкти України мають містичний імідж?
2. Яку роль, на вашу думку, відіграє свідоме культивування міфів і легенд у гравальному бізнесі?
3. Дайте визначення виставки.
4. Що таке ярмарок?
5. Як поділяються виставки?
6. Назвіть основні столичні і регіональні виставкові центри.
7. Чому виставкова діяльність є потужним імпульсом для розвитку туризму?
8. Які основні засади розвитку ділового туризму в нашій країні?
9. На що нині орієнтуються люди у ділових поїздах?
10. В яких містах України найдиверсифікованіша індустрія розваг?
11. Де в Україні розвивається археологічний туризм?
12. Чому важливо створити єдину мережу міського туризму в країні?

Висновки

Центрами територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу України, просторовими точками його опорного каркаса були і залишаються курортно-оздоровчі заклади. Курорт — це місцевість, що володіє відповідними лікувальними умовами і ресурсами, які використовуються для лікування й оздоровлення людей певною господарською структурою.

Лікувально-курортні установи в основному поділяються на типи: а) за особливостями наявних природних умов і ресурсів; б) характером оздоровчого впливу на людину. За першим підходом до типології курортів виокремлюють бальнеологічні, грязьові, кліматичні, кумисолікувальні тощо. За другим — лікувальні, реабілітаційно-коригуючі, рекреаційно-профілактичні.

Оздоровчо-спортивна діяльність є однією з найдоступніших і наймасовіших форм рекреації. Її роль буде постійно зростати, зважаючи на об'єктивно зумовлене зменшення фізичної рухливості та активності людей.

За комплексом природних умов і ресурсів Україна має всі можливості для розвитку найрізноманітніших видів активного відпочинку не тільки національного, а й світового масштабу. Особливо великі перспективи розвитку пішохідного, водного, велосипедного, гірськолижного і спелеологічного видів туризму.

Пізнавальний аспект наявний практично в усіх видах рекреаційної діяльності. Україна багата на історико-культурні, природні й екологічні пізнавальні ресурси. Під охорону держави взято понад 70 тис. пам'яток історії та культури.

Розваги у житті сучасної людини відіграють всезростаючу роль. Нині фактично будь-яка рекреаційна

діяльність супроводжуються різними розважальними заходами. До суто розважальних видів рекреаційної діяльності належить гральний бізнес.

Тестовий контроль

1. Ядрами територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу України є:

- а) заповідні урочища;
- б) курортно-оздоровчі заклади;
- в) кліматичні ресурси -

2. За характером оздоровчого впливу на людину лікувально-курортні установи поділяються на:

- а) рекреаційно-профілактичні;
- б) кліматичні;
- в) грязьові.

3. Курорти як державські об'єкти виникли в Україні у:

- а) XVI ст.;
- б) XII ст.;
- в) XIX ст.

4. Перша в Україні грязелікарня виникла в 1827 р. у місті:

- а) Саки;
- б) Миргород;
- в) Трускавець.

5. Найбільша кількість санаторно-курортних закладів України зосередила в:

- а) Одесі;
- б) Закарпатті;
- в) АРК.

6. На основі потужних родовищах вуглекислих вод діють лікувальні заклади у:

- а) Миргороді;
- б) Полянні;
- в) Моршині.

7. Сульфідні мулові грязі використовують для лікування захворювань опорно-рухового апарату в місті:

- а) Миргород;
- б) Немиров;
- в) Саки.

8. Спелеотуризм світового масштабу має можливості для розвитку в:

- а) Донбасі;
- б) Карпатах;
- в) Криму та на Поділлі.

9. Екстремальний туризм найбільшою мірою може розвиватися на:

- а) масиві Свидовець;
- б) Словечансько-Овруцькому кряжі;
- в) Мізоцькому кряжі.

10. В Україні кількість річок довжиною понад 100 км становить:

- а) до 10;
- б) 784;
- в) 163.

11. Найвищу категорію складності для водного туризму мають річки:

- а) гірських районів;

- б) височин;
- в) низовин.

12. Яка в Україні кількість відкритих печер:

- а) 10;
- б) 120;
- в) 1100?

13. Спортивною печерою Поділля є:

- а) "Кришталева";
- б) "Озерна";
- в) "Млиники".

14. Печера "Хід конем" знаходиться:

- а) в Карпатах;
- б) в Криму;
- в) на Поділлі.

15. Найкраще облаштованим гірськолижним курортом України є:

- а) Яблуниця;
- б) Буковель;
- в) Драгобрат.

16. В Україні взято під охорону держави таку кількість пам'яток історії і культури:

- а) 163;
- б) понад 70 тис;
- в) до 12 тис.

17. Нині кількість сільських будинків, забезпечених природним газом, становить:

- а) 7 %;
- б) 12 %;
- в) 18 %.

18. Один з видів туризму, який здійснюється в екологічно збереженому людиною природному середовищі з метою пізнання природи і відпочинку, називається:

- а) сільським зеленим;
- б) діловим;
- в) екологічним.

19. Основою екотуризму України є:

- а) села;
- б) гори;
- в) національні природні парки.

20. Виставковий центр "Морські технології" знаходиться в місті:

- а) Херсон;
- б) Одеса;
- в) Бердянськ.

21. Найбільша кількість театрів, окрім Києва, знаходиться у місті:

- а) Львів;
- б) Суми;
- в) Луцьк.

Розділ 9

РЕГІОНАЛЬНА РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

9.1. Південний рекреаційний район

До складу Південного, або Азово-Причорноморського, району входять приморські території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей, приморські та гірські частини Криму. У межах цього району можна виокремити три підрайони: західний, кримський і східний.

9.1.1. Західний підрайон

Підрайон включає Одеську, Миколаївську області та західну частину Херсонської. Тут склалися винятково сприятливі природні умови і зосередилися природні ресурси для розвитку рекреації і туризму світового значення. Від інших підрайонів Південного рекреаційного району Західний відрізняється більшою кількістю опадів, вищою відносною вологістю повітря, нижчою температурою прибережних морських водних мас. Значний лікувальний ефект тут дає купання в морській воді, дихання насиченими ароматами степо-

вих трав і соляними випарами моря повітряними масами.

Тут зосереджені найбільші в країні розвідані запаси сульфідних мулових грязей солоних озер і лиманів, більша частина яких не використовується. Експлуатуються переважно грязі Куяльницького лиману. Попереду освоєння найчистіших і найбагатших родовищ лиману Алібей (понад 14 % загальнодержавних запасів сульфідних грязей), що повинен перетворитися на світову оздоровницю людей із захворюванням опорно-рухового апарату, шкіри, гінекологічних та інших захворювань.

До важливих рекреаційних ресурсів підрайону належать різні типи лікувальних мінеральних вод. Тут переважають цінні йодобромні, бромні і радонові води. Найвідоміші серед них, навіть за межами країни, мінеральні води "Куяльник".

У Західному підрайоні зосереджено значний санаторно-курортний фонд, що зумовлює великі перспективи для подальшого розвитку. Вони пов'язані не лише з відповідними природними умовами і ресурсами, але й багатою і різноманітною історико-культурною спадщиною, етнічним розмаїттям Одещини тощо.

Основою Південного рекреаційного району, головним рекреаційно-туристичним центром його Західного підрайону є місто Одеса з цілою групою санаторно-курортних закладів, зокрема курортами Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка.

Напевно, наймальовничішим є курорт Аркадія, який охоплює всю приморську частину Одеси від Відради до Аркадії. На цьому курорті інтенсивно використовуються з метою лікування й оздоровлення мінеральні води, кліматичні особливості і таласотерапія.

Курорт Великий Фонтан відомий своїм мікрокліматом. Тут вища, ніж в інших частинах Одеси, соняч-

на радіація, нижча вологість повітря, яскраво виявляються морські бризи. Тому цей курорт спеціалізується на лікуванні людей із захворюваннями органів дихання. Основними лікувальними чинниками тут є кліматолікування, таласотерапія і мінеральні води, що використовуються як для пиття, так і для прийому ванн.

Курорт Чорноморка вирізняється чудовими пляжами. Підвищена кількість сонячних днів, постійні легкі бризи, які пом'якшують спеку, дрібнопіщані пляжі, пологий берег, незначна глибина моря створюють сприятливі умови для купання, особливо для родин з малими дітьми.

Великі перспективи в Західному підрайоні має приморський кліматичний курорт Очаків. Тут органічно поєднується наповнене полином й іншими травами степове повітря з морськими бризами. Поблизу Очакова знаходиться Бережанський лиман з чудовими лікувальними мулистими грязями, які майже не використовуються.

Своєрідними мікрокліматичними особливостями відомий кліматичний приморський курорт Скадовськ. Тут, мабуть, найгармонійніше в усьому Західному підрайоні поєднуються ландшафти Степу з мілководдями Джарилгацької затоки Чорного моря.

Унікальні природні ресурси й умови, культурно-історична спадщина використовуються тут очевидно недостатньо. Розвиток іноземного туризму стримується браком матеріально-технічної бази, що не відповідає високим міжнародним стандартам. Природні ресурси для лікування і відпочинку знищуються або погіршуються внаслідок шкідливих викидів у повітря, море і лимани. Стічні води промислових підприємств і комунального господарства, стихійні звалища відходів життєдіяльності місцевого населення негативно

впливають на стан джерел мінеральних вод та грязьових відкладів.

Уже нині ропа південної частини Хаджибейського лиману втратила лікувальну цінність, що зумовлюється фактичним його перетворенням на резервуар міських стоків Одеси. Спостерігається також нещадне забруднення Куяльницького і Одеського родовищ мінеральних вод. Узбережні води поблизу найпопулярніших пляжів у районі Одеси забруднені нафтопродуктами, фенолами і важкими металами. Без вирішення проблем матеріально-технічної бази рекреації та екологічних проблем Західний рекреаційний підрайон не зможе розвиватися далі.

9.1.2. Кримський підрайон

Кримський підрайон можна чітко поділити на три рекреаційні зони: південнобережну, західну і східну. **Південнобережна зона** з її унікальним кліматом середземноморського типу тягнеться вузькою смугою вздовж південного узбережжя Криму, це так звані сухі субтропіки. Вони мають одні з кращих природних умов для відпочинку, лікування і взагалі для життя та господарської діяльності людини. Недаремно великі цивілізації Давньої Греції і Риму виникли у близьких природних умовах.

У найширшій частині південнобережна зона не перевищує 8 км. Від мису Айя на заході до Семидвір'я на сході простяглася майже суцільна смуга курортів і санаторіїв, яка переривається лише скелястими мисами і заповідними територіями. Влітку, коли найбільша кількість відпочиваючих, тут сухо і тепло (+24 °C у липні). Взимку, у січні (найхолодніший місяць), температури скрізь додатні (до +4 °C). Якщо взимку і випадає сніг, то відразу тане.

Найбільшими об'єктами південнобережної рекреаційної зони (із заходу на схід) є: Батилиман — Ласт, Ф'орос — Мелас, Оливи, Кастрополь, Блакитна затока, Ємеїз, Алупка, Мисхор, Лівадія, Масандра, Ялта, Г/Р³УФ' Фрунзенське, Карабах, Алушта, Семи-Двір'я. І^{на}Д^а місяців середньодобова температура тут пере^иШУ^е + 10 °C.

Осно^ими в Цій зоні є кліматичні та пляжні рекреаційні ресурси. Поєднання "вітру з гір" з морськими бриз^и і наповнених фітонцидами хвойних дерев, завезений^х сюди з усього світу, створює умови для лікування х^{в0}Р^{их} і³ неспецифічними захворюваннями нервової та дихальної систем.

Найбільшими курортами південнобережної зони є Ялта та А^лУ^шта.

В Ял^{тм} гори відступають від моря, створюючи своєрідний амфітеатр, який належить до найгарніших у світі. Г^оР^иТУ^т вкриті дуже фітонцидною кримською сосною, і^ком понад 100 років. Ближче до моря багато ви^{но}Град^{ни}ків. Практично кожен санаторій міста має власний парк або сквер із субтропічною рослинністю, є безліч квітників. З гір стікають річки. В Ялті випадає найбільше^е опадів в усій зоні. Велика Ялта включає курорт \$івадію зі знаменитими палацом і парком. Є також п^аР^к, на курорті Мисхор, поряд з яким знаходиться М^{ис} і³ відомим об'єктом туризму Ластівчиним гніздом. Велика Ялта ідеальне місце для проведення міжнарод^{них} конгресів.

Курорт Алушта знаходиться на березі моря, на тому місці- Д^к Кримські гори перетинає перевал. Унаслідок та^{кого} зниження з півночі проривається холодніше пові^тР^я, Щ^о створює певні мікрокліматичні особливості. Ї^тУ тут не так спекотно, як у Ялті, але відповідно дима є холоднішою. Алушта завдяки перевалу

має добре Транспортне сполучення із Сімферополем. Тут чудові валькові пляжі.

Західна, рекреаційна зона має запас мінеральних сульфідних; вод без специфічних компонентів, тут зосереджено понад 26 % розвіданих запасів мулових сульфідний грязей, з яких нині використовується лише три Родовища.

Найбільшими об'єктами зони є курорти Євпаторія і Саки. Тут здійснюють лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, гінекологічних захворювань. Крім того, в Саках лікують захворювання органів травлення. Західна рекреаційна зона може збільшити кількість відпочиваючих у декілька разів.

Надзвичайно перспективними є **східна і гірська рекреаційні зони**. Східна зона має єдине в Україні Булганацьке родовище сопкових грязей. У майбутньому тут можливе використання рекреаційних ресурсів Сивашу, особливо його південної частини. Гірська рекреаційна зона придатна для спортивного туризму міжнародного масштабу (альпінізм, лижний туризм, спелеотуризм). Дуже перспективними тут є оздоровчо-прогулянковий, природничо-пізнавальний, історичний та інші види туризму.

9.1.3. Східний підрайон

Східний підрайон Південного рекреаційного району нині є Найменш освоєним. Він представлений північним узбережжям Азовського моря від Генічеська Херсонської області до кордонів з Росією.

Генічеське має унікальне розташування на межі Азовського моря і його мілководної затоки Сиваш. Тут чудові піщані пляжі, мілководне і тепле море. Місто може бути опорною рекреаційною базою для туристів,

які хочуть не лише купатися і засмагати на сонці, а й пізнавати природу. Зовсім близько від Генічеська знаходяться Азово-Сивашський природний національний парк і знаменита Асканія-Нова.

Далі на схід на всьому узбережжі Азовського моря є лише три курорти: Бердянськ, Кирилівка і Маріуполь.

Бердянськ є грязьовим і кліматичним приморським рівнинним курортом, який знаходиться в Запорізькій області у степовій зоні. Помірно-континентальний клімат тут характеризується сухою і жаркою погодою влітку. Море мілке, слабонасичене солями, прогрівається до 30 °С. Ідеальні умови для літнього відпочинку маленьких дітей з усього світу. Такі природні умови доповнюються високомінералізованими хлоридно-натрієвими лікувальними мінеральними водами, а також сульфідними мулистими грязями та ропю озер Велике і Червоне та заток Азовського моря.

Близький до Бердянська за природними рекреаційними умовами і ресурсами курорт *Кирилівка*. Тут також використовуються сульфідні мулисті грязі Молочного та Утолюкського лиманів. У Кирилівці також є високомінералізовані хлоридно-натрієві лікувальні мінеральні води.

Курорт *Маріуполь* знаходиться на березі Азовського моря в Донецькій області. Основними його природними лікувальними чинниками є морські купання, клімат і сульфідні мулисті грязі Таганрозької затоки.

Запитання та завдання

1. Які підрайони можна виокремити у складі Південного рекреаційного району?
2. Назвіть складові Західного підрайону.
3. Що ви знаєте про рекреаційні ресурси Західного підрайону?

4. Що є основою Південного рекреаційного району, головним рекреаційно-туристичним центром його Західного підрайону?

5. Чим приваблюють відпочиваючих Очаків і Скадовськ?

6. Які екологічні проблеми лімітують розвиток рекреаційно-туристичного господарства Західного підрайону?

7. На які рекреаційні зони поділяється Кримський підрайон?

8. Які природні рекреаційні ресурси є основними в південнобережній зоні?

9. Які природні особливості курортів Ялта та Алушта?

10. Якими рекреаційними ресурсами характеризується Західна рекреаційна зона?

11. Як розміщується Східний підрайон?

12. Чому основним курортом на Азовському морі є Бердянськ?

9.2. Карпатський район

До складу Карпатського району входять території Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей. Тут виокремлюються рекреаційні підрайони Передкарпаття, Карпат, Закарпаття.

9.2.1. Передкарпаття

Нині інтенсивність рекреаційного використання цього підрайону різко зменшується у напрямі з півночі на південь від Львівської до Чернівецької областей. Це пов'язано не з реальним зменшенням рекреаційних

ресурсів у цьому напрямі, а з недостатнім їх вивченням і освоєнням.

Рекреаційні системи Передкарпаття представлені гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієво-магнієвими, а також сульфатними натрієво-кальцієвими водами світового значення передкарпатської частини Львівської області.

Ядрами цих систем є Трускавець і Східниця. Зовсім недалеко від Трускавця, у Моршині, широко використовуються натрієво-магнієво-кальцієві і сульфатно-хлоридні води.

Великий вміст органіки в знаменитій "Нафтусі", унікальний вплив цієї води на нирки, захворювання яких нині є світовою проблемою, неможливість зберегти лікувальні властивості цієї води при її розливі у пляшки створюють цілком об'єктивні підстави для перетворення Трускавця і Східниці у світові центри рекреації і туризму. Запаси "Нафтусі" у Східниці перевищують трускавецькі більш як у 1,5 раза, а використовують їх менше ніж на 2 %.

Далі на північ від передгір'я зосереджені відомі із середньовіччя сульфатні лікувальні води Любена Великого і Немирова. На півночі Івано-Франківської області в селі Черче також є сульфатні води, які доповнюються лікувальними грязями. За всіма геологічними ознаками Івано-Франківська і Чернівецька області нічим не поступаються Львівській за запасами цілющих мінеральних вод. Взагалі передгірські частини Івано-Франківської і особливо Чернівецької областей у рекреаційному плані освоєні найменше.

Виправити цю ситуацію можна таким чином. По-перше, розпочати активний пошук родовищ мінеральних вод. По-друге, необхідно цілеспрямовано формувати рекреаційно-туристичний імідж південної частини цього підрайону. По-третє, відновлювати архітек-

турні, історичні, етнографічні рекреаційні об'єкти. По-четверте, будувати нові курорти, туристичні бази, прокладати пішохідні маршрути тощо. По-п'яте, створювати нові об'єкти природно-заповідного фонду.

Передкарпаття з його чудовими природними умовами і багатими рекреаційними ресурсами, заглибленою у тисячоліття історією, стародавніми містами з унікальною в Європі і світі архітектурою, художніми промислами Коломиї, Косова та інших міст і сіл, розмаїттям етнографічних пам'яток неминуче має перетворитися на рекреаційно-туристичний комплекс світового значення.

9.2.2. Карпати

Гірська частина Карпатського рекреаційного району, або власне Східні, Українські, Карпати, має потужний потенціал для розвитку різноманітних видів туризму. Особливо придатні гори для короткотермінового відпочинку. Казковий рельєф, незабутні мальовничі ландшафти притягають сюди туристів. Одноразова гранична рекреаційна місткість Карпат може досягати до 2 млн осіб. Протягом року без шкоди для природного довкілля гори можуть відвідати до 8 млн відпочиваючих і туристів. До цього можна додати ще 12 млн екскурсантів і туристів вихідного дня.

Сприятливим чинником рекреаційного освоєння Карпатських гір є їх вигідне географічне положення у центрі Європи і гарна транспортна доступність. Відновлення вузькоколійних залізничних магістралей у горах, ремонт існуючих шляхів, сполучення їх з вузькоколійками Румунії, Словаччини і Польщі дасть можливість перетворити Українські Карпати на регіон міжнародного комерційного і ділового туризму.

Характерною особливістю Карпат є сотні родовищ цілющих мінеральних вод різного складу, які майже не використовуються на господарському рівні. Це невеликі копанки, якими користуються лише місцеві жителі та групи туристів, маршрути пішохідних походів яких пролягають повз них. Це величезний резерв рекреаційного господарства підрайону.

Карпатські гори є екологічно найчистішою територією України і однією з екологічно найбезпечніших частин всієї Європи. Нині цей чинник перетворився в усьому світі на головний у рекреаційній привабливості місцевості. Крім того, паводки на гірських річках Українських Карпат, зумовлені злочинним вирубуванням лісів, завдали великих збитків не лише Україні, а й сусіднім державам. Тому зростає водорегулююче значення Карпат як для нашої держави, так і для сусідніх країн. Рекреація і туризм якраз і є тією єдиною галуззю господарства, яка здатна забезпечити екологічну безпеку Карпат.

Нині в гірських районах Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей живе приблизно 1,3 млн осіб, приблизно третина з яких мешкає на висоті понад 500 м над рівнем моря. Умови життя і господарювання тут об'єктивно доволі складні. Дуже низький рівень зайнятості населення і матеріального добробуту. Вирішити ці проблеми в гірських районах можна практично лише за рахунок розвитку рекреації і туризму.

Доктор географічних наук Р. Іванух цілком слушно для розвитку рекреації і туризму в Карпатах пропонує створити на основі природно-історико-етнографічних комплексів рекреаційно-туристичні комплекси "Гуцульщина", "Бойківщина", "Лемківщина", "Закарпаття", "Буковина".

Природно-історико-етнографічний комплекс "Бойківщина" займає площу близько 120 тис. га у найниж-

чій частини гір Львівської і частково Закарпатської областей. Тут 57 населених пунктів. Лісистість території перевищує 50 % . Бескиди Львівщини характеризуються унікальним у Європі рельєфом. Тут понад 20 джерел мінеральний лікувальних вод переважно типу "Нафтуся", які використовують фактично лише місцеві жителі.

Важливими об'єктами туризму Бойківщини можуть бути унікальні дерев'яні храми, споруджені у XVII—XVIII ст., яких нині налічується 23. В архітектурному плані вони надзвичайно привабливі і не мають аналогів у світі.

На Бойківщині багато маловідомих туристам об'єктів природно-заповідного фонду. До них належать державні ландшафтні заповідники Лихоборівський (2075 га) і Розлуч (512 га), а також пам'ятки природи "Скеля Ступенева" (0,6 га), "Гора Пікуй" (711 га), "Криниця Довбуша" (0,2 га), та державні заповідні урочища "Ялина" (6,3 га) і "Сянки" (23 га).

Р. Іванух пропонує будувати в Бойківщині санаторії, лікарні, пансіонати-двори з дерева у традиційному бойківському архітектурному стилі. У такому самому архітектурному стилі варто споруджувати і всі інші рекреаційно-туристичні споруди — кемпінги, спортивні комплекси, гірськолижні бази тощо. їх треба розміщувати на вузлах з'єднаних в один комплекс туристичних маршрутів. Вони будуть пролягати через або повз видатні об'єкти природно-заповідного фонду, джерела мінеральних вод, осередки лікарських трав, ягід і грибів.

Напевно, можна погодитися з Р. Іванухом у тому, що найкраще у світі середовище для туризму об'єктивно знаходиться на Гуцульщині. Багато науковців, які вивчають рекреаційну географію Європи, стверджують, що цей регіон за всім комплексом рекреацій-

них умов і ресурсів є конкурентоспроможнішим за Польські Татри, Італійські Апеніни і навіть Австрійські Альпи.

Природні умови і ресурси Гуцульщини просто ідеальні для відпочинку, лікування, активного туризму, заняття різними видами спорту, особливо у зимовий час. З урахуванням світової тенденції до зростання частки пізнавального туризму тут можна знайти безліч об'єктів для задоволення цієї рекреаційної потреби. Для цього в Гуцульщині є своєрідна архітектура, героїчні історичні постаті, невтрачений донині побут гуцулів, унікальні ремесла, сувеніри, високохудожні вироби для всіх сфер побуту, народний одяг, один з найяскравіших у світі.

Природні краєвиди Гуцульщини зачаровують туристів. Тут безліч пам'яток природи, заказників і заповідників. Знайдені джерела залізистих мінеральних вод, цілюще, фітонцидне повітря, безліч лікарських рослин, грибів і ягід, розвиток бджільництва з використанням місцевих унікальних бджіл є передумовами для будівництва на Гуцульщині багатьох курортів.

9.2.3. Закарпаття

Закарпатський рекреаційний підрайон має комплекс рекреаційних умов і ресурсів для всебічного розвитку рекреації і туризму. Однак донині його розвиток переважно ґрунтується на експлуатації значних запасів вуглекислих, сульфідних і хлоридно-натрієвих мінеральних вод. Їх загальний обсяг дає змогу перетворити Закарпаття на потужну міжнародну оздоровницю.

Закрите з півночі від проникнення холодних повітряних мас Закарпаття характеризується високими температурами повітря влітку і взимку. У цьому плані

підрайон поступається лише Криму, однак тут вища вологість повітря. У таких умовах вирощують виноград і виробляють гарні вина. Деякі з них, зокрема Бергівське, Іршавське, Троянда Закарпаття, можуть стати основою організації винних турів.

Цей підрайон дуже придатний для туристів, які хотіли б активно відпочивати. Закарпатське низькогір'я, Вулканічний хребет, Рахівщина принадні для водного і гірськолижного туризму. Деякі курорти, зокрема Синяк, який лежить майже на межі рівнини і гір і ніби "втоплений" у низькогір'я, є просто ідеальним місцем для тренувань лижварів-початківців, родин разом з дітьми тощо.

Великі перспективи для розвитку на Закарпатті пізнавального, ділового, конгресового та інших видів туризму. Міста з унікальними історією та архітектурою, перш за все Ужгород і Мукачеве, замки, руїни фортець, етнічне багатоманіття мають стати основою для диверсифікації рекреаційно-туристичного господарства цієї частини Карпатського рекреаційного району,

З метою подальшого розвитку рекреації необхідно цілеспрямовано збільшувати кількість об'єктів природно-заповідного фонду, створювати нові туристичні маршрути, прокладати нові шосейні шляхи і відновлювати розібрані вузькоколійки, будувати нові курорти, туристичні бази і кемпінги. Необхідно також розробити програму рекреаційно-туристичного декорування території.

Запитання та завдання

1. Назвіть області, які входять до складу Карпатського рекреаційного району.
2. Яка частина Передкарпаття в рекреаційному плані використовується найінтенсивніше?

3. Які напрями підвищення рекреаційної привабливості південної частини Передкарпаття вам відомі?
4. Що вам відомо про одноразову граничну рекреаційну місткість Карпат?
5. Який екологічний стан Українських Карпат?
6. Скільки осіб живе в гірських районах Карпатського району?
7. Назвіть природно-історико-етнографічні рекреаційно-туристичні комплекси, які пропонується створити в Карпатах.
8. Чому Гуцульщина має найкраще у світі середовище для туризму?
9. На основі чого можна організувати винні тури по Закарпаттю?

9.3. Інші рекреаційні райони України

В Україні нині найінтенсивніше в рекреаційно-туристичному плані використовуються Південний і Карпатський рекреаційні райони та великі старовинні міста Київ, Львів, Чернігів тощо. Разом з тим й інші рекреаційні райони повинні теж розвиватися з урахуванням їхньої природно-ресурсної й історико-культурної специфіки.

9.3.1. Полісся

Полісся охоплює північну частину України й у фізико-географічному плані називається зоною мішаних хвойно-широколистяних лісів. Південна межа цієї зони проходить через такі міста (із заходу на схід), як Рава-Руська — Володимир-Волинський — Луцьк — Рівне — Житомир — Київ — Ніжин — Кролевець — Глухів. Цей рекреаційний район займає близько 20 % території України.

Природними особливостями Полісся, які необхідно враховувати під час розвитку тут рекреації і туризму, слід назвати переважання низовинного рельєфу, густу річкову мережу, широкі річкові долини, заболочення, моренні гряди, еолові форми рельєфу, високу лісистість території з переважанням соснових лісів.

У цілому ландшафти Полісся характеризуються гармонійним поєднанням соснових і сосново-дубових високофітонцидних лісів з багатими різнотравними луками. Тут безліч природних і штучних водойм, розмаїтий не лише рослинний, а й тваринний світ.

Викликає зацікавленість Полісся і в історичному, етнографічному та архітектурному аспектах.

Місцями лісистість Полісся досягає і навіть перевищує 60 %. Основними деревними породами є сосна, дуб, береза, липа, граб і клен. До 10 % території району займають лучні ландшафти, серед яких переважають різнотравно-злакові угруповання. Українське Полісся в ландшафтному плані поділяється на п'ять фізико-географічних областей: Волинське Полісся, Житомирське Полісся, Київське Полісся, Чернігівське Полісся, Новгород-Сіверське Полісся.

Нині найбільш рекреаційно освоєним є Волинське Полісся, яке найменше постраждало від Чорнобильської катастрофи. Унікальні у світі Шацькі озера з їх природним національним парком, озера Біле, Нобель та інші, знаменита Надслучанська Швейцарія тощо є природною базою цього району. Тут також розміщені старовинні замки й монастирі. Це Волинь, яка разом з Галичиною, Карпатами і Київщиною з давнини є серцем України.

Тріщинуваті крейдові і гіпсові породи є на *Волинському Поліссі* основою для розвитку карстових процесів. Карстові печери тут практично зовсім не досліджені і з рекреаційною метою не використовуються.

Житомирське Полісся характеризується підвищеним розчленованим рельєфом і значно меншою заболоченістю. Тут розташований відомий Словечансько-Овруцький кряж з його численними природними феноменами і загадками, що може бути ядром рекреаційно-туристичного господарства Полісся. Житомирське Полісся виявилось дуже забрудненим після Чорнобильської катастрофи. Разом з тим тваринний і рослинний світ тут існує в екстремальних умовах, а в багатьох місцях абсолютно без втручання людей, які покинули ці території. Така фізико-географічна область надзвичайно перспективна для розвитку пізнавального та екстремального видів туризму.

Київське Полісся є низовинною рівниною з переважанням моренно-зандрових, субборових і борових терасових ландшафтів. Це радіаційно найзабрудніша частина України з відомою на весь світ Чорнобильською зоною. Київське Полісся перспективне для розвитку міжнародного пізнавального, екстремального туризму і грального бізнесу.

Чернігівське Полісся з чудовою Десною і Сеймом характеризується чергуванням типово поліських ландшафтів з лісостеповими. Дуже перспективні водні види туризму.

Новгород-Сіверське Полісся характеризується підвищеним рельєфом, розвитком його ерозійних форм, карстових процесів. Перспективне для пізнавального туризму, водних його видів, а також зимових мандрівок налижах.

У цілому Полісся надзвичайно придатне для створення на базі лісо-річково-озерно-болотних комплексів потужних міжнародних мисливських господарств.

9.3.2. Правобережний височинний лісостеп

За всім комплексом рекреаційних умов і ресурсів цей район посідає за можливостями розвитку рекреації і туризму третє місце після Карпатського і Південного. Південна межа району проходить із заходу на схід через Велику Михайлівку, Ширяєве, Первомайськ, Новоукраїнку, Кіровоград, Знам'янку, Онуфрієвку до Дніпра. В етнографічному плані це Поділля, частина Волині і Київщина.

Рельєф тут дуже розчленований і характеризується природною красою. Основу Правобережного лісостепу становлять Волинська, Подільська та Придніпровська височини. В минулому тут гармонійно поєднувалися широколистяно-лісові з лучними різнотравно-злаковими степовими ландшафтами. Температура повітря, вологість, ґрунтові умови сприятливі для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, що є харчовою базою розвитку тут рекреації. Південна частина району сприятлива для вирощування черешень, персиків, абрикосів тощо, що є основою забезпечення туристів найсвіжішими плодами.

У районі розвідані великі запаси родонових вод різного хімічного складу, а також практично необмежені поклади мінеральних вод типу "Нафтуся" (південь Тернопільської і Хмельницької областей). Тут необхідні будівництво великих курортів міжнародного значення, створення парків, розширення мережі природно-заповідного фонду, системне декорування території, відновлення численних замків і фортець, а також загублених традицій, ремесел тощо.

Поділля має всі умови для перетворення на найбільшу у світі базу розвитку спелеотуризму. В одній Тернопільській області відкрито 70 печер карстового

походження. Тут зосереджені одні з найбільших і найгарніших печер світу. Із залученням іноземних інвестицій уже нині необхідно облаштовувати найпривабливіші печери для відвідання туристами, будувати спеціальні спелеологічні бази, кемпінги і притулки.

Просто ідеальними для розвитку пішогодного, велосипедного і водного видів туризму є Волинська, Подільська і Придніпровська височини.

Правобережний Лісостеп належить до територій України з найбільшою кількістю пам'яток архітектури. Найбільша кількість їх у Тернопільській, Хмельницькій і Вінницькій областях. У Хмельницькій області знаходиться місто-заповідник — Кам'янець-Подільський, яке посідає третє місце в країні за кількістю архітектурних пам'яток (понад 150). Найвідомішою з них є унікальна у світі Стара фортеця (VIII—XIX ст.) Вражають залишки оборонного комплексу міста (XIV—XVIII ст.), а також численні храмові, житлові та цивільні споруди XIII—XIX ст.

Області Правобережного Лісостепу мають багато цінних замків (XIII—XVII ст.), особливо виокремлюються своєю неповторною архітектурою замки Волині і Поділля. Немало тут архітектурних ансамблів монастирів, серед яких найвідомішою є Почаївська Лавра (XIV—XIX ст.) у Тернопільській області.

Ця частина України має найбільшу кількість палацово-паркових ансамблів, зокрема на Вінниччині. В Антополі, Вороновиці, П'ятиничанах і Тульчині збереглися палаци XVIII ст. Ще більше таких ансамблів було створено у XIX ст.: у Верхівці, Котюжанах, Немирові, Мурованих Курилівцях, Старій Прилуці тощо. Чотири палацово-паркових ансамблів збереглося в Хмельницькій області і по два у Тернопільській і Черкаській областях.

На Поділлі (Меджибіж) і в Черкаській області (Умань) виникла течія хасидів у іудаїзмі. Ці два цент-

ри уже нині стали центрами паломництва як одного з видів рекреаційної діяльності. На Поділлі збереглися стародавні синагоги, які теж можуть стати об'єктами релігійного туризму.

На Правобережжі багато місць, пов'язаних з життям і діяльністю видатних постатей української і світової історії, таких як М. Коцюбинський, Б. Хмельницький, П. Чайковський, М. Пирогов та ін.

9.3.3. Лівобережний лісостеповий район

Південна межа району простягається від Дніпра вздовж річки Ворскла через Кобеляки, Нові Санжари, Красноград, Балашів і далі вздовж річки Оскіл до кордону з Росією. Відповідно до ландшафту цей район поділяється на Придніпровську низовину з Полтавським плато і відроги Середньоевропейської височини у Харківській та Сумській областях з різноманітними виявами ерозії.

Природні умови і ресурси цього рекреаційного району сприяють розвитку різноманітного сільсько-господарського виробництва, яке є споживчою базою для розвитку рекреації і туризму. Природні ландшафти сильно змінені господарською діяльністю, тут практично немає значних об'єктів природно-заповідного фонду у вигляді національних парків чи біосферних заповідників.

Відсутність гір, морів, великих озер, значних лісових масивів, печер, замків і фортець значною мірою компенсується тут багатими бальнеологічними ресурсами. До них належать мінеральні води неспецифічного складу Миргорода, Великих Сорочинців, Великої Багачки, а також кременисті води в районі Харкова (Березівські мінеральні води). Лікувальні грязі, або пологі, у вигляді гіпсових купоросних торфів видобуваються в районі Миргорода.

Миргород має перетворитися на основне просторово-територіальне ядро, локомотив руху регіону до перетворення рекреаційно-туристичного господарства Лівобережжя в одну з провідних ланок регіонального господарського комплексу. На його організаційній основі повинні об'єднатися в одну систему Марський монастир XVII—XVIII ст. під Лубнами, палаци в Березовій Рудці і Хомутці (Полтавська обл.), Кияшці (Сумська обл.), Перчику, Люботині й Щарівці (Харківська обл.), Качанівці та Сокиринцях (Чернігівська обл.).

З метою розвитку пізнавального туризму необхідно широко використовувати місця, пов'язані з народженням і життям видатних синів української нації, на які так багата Полтавщина (М. Гоголь, А. Тесленко, М. Лисенко, І. Котляревський, В. Короленко, Панас Мирний, Є. Гребінка та ін.), перебування видатних діячів культури інших народів (А. Чехов, О. Купрін, Д. Гурамішвілі). Потрібно створити музеї і відкрити пам'ятники геніальним українцям, які прославили Україну і українську націю у світі, зокрема таким як О. Духов, А. Люлька тощо.

9.3.4. Степовий рекреаційний район

Степовий рекреаційний район займає територію з півдня від кордону з Молдовою і йде на схід через Велику Михайлівку, Ширяєве, Первомайськ, Новоукраїнку, Кіровоград, Знам'янку, Онуфріївку, через Дніпро вздовж річки Ворскли, через Кобеляки, Нові Санжари, Красноград, Балаклею і вздовж річки Оскіл до кордону з Росією. Південною межею району є вузька, приблизно 10-кілометрова смуга Азово-Чорноморського узбережжя і Кримські гори, які належать до Південного рекреаційного району.

Степовий рекреаційний район простягнувся із заходу на схід майже на 1100 км, а з півночі на південь

— 500 км, охоплюючи майже 40 % території України. З погляду рекреаційно-туристичного використання Степ освоєний найменше. Водночас це не пов'язано з браком відповідних ресурсів. Головна причина полягає в тому, що за радянських часів концепцією господарського використання степової зони України було максимально можливе сільськогосподарське освоєння з майже повною розораністю територій. Однак тут вдалося зберегти декілька незайманих ділянок від яких, наприклад Асканія-Нова, весь час намагалися відібрати і розорати територію. Цілинні степи, яких ніколи не торкався плуг, нині є у філіях Українського степового заповідника — Кам'яна Могила та Хомутівський степ, а також в Асканії-Нові. У Європі нічого подібного вже немає. Тому такі заповідні ділянки мають дуже велику пізнавальну цінність.

З погляду можливого рекреаційного використання Степовий рекреаційний район можна поділити на дві зони: низовинну і височинну, яка представлена Донецьким кряжем і Приазовською височиною у східній частині району.

Лісові ресурси степу вкрай обмежені, їх загальна лісистість не перевищує 4 %.

Не є багатою ця частина України і на лікувальні мінеральні води, але це свідчить не про їх відсутність, а лише про те, що їх тут майже не шукали. Нині відомі родовища мінеральних вод неспецифічного складу в Миколаївській області (сmt Снігірівка), у районі Слов'янська і Білозерська Донецької області та біля сіл Батієве і Бабанівка в Запорізькій області.

Невеликі запаси сульфідних мулових грязей є на Донеччині (озера Сліпне і Ріпне із запасами 0,1 млн м³ кожне) і в Дніпропетровській області (озеро Солоний Лиман — 0,9 млн м³).

Район має найменшу кількість пам'яток історії та архітектури. Серед палацово-паркових ансамблів

можна назвати хіба що палац Потьомкіна в Дніпропетровську (XVIII ст.). Перспективи розвитку рекреаційно-туристичного господарства Степу пов'язані з екстремальним туризмом у закритих шахтах Донбасу, відновленням української історії (Козаччина, Запорізька Січ та інші козацькі об'єкти, Гуляйполе і вольниця Махна, археологічний і пізнавальний туризм на скіфських могилах, знаменита Кам'яна Могила, облаштування сарматських поховань, розкопки разом з індійськими археологами курганів протоіндійців тощо). Може розвиватися тут і аграрний туризм. Необхідний інтенсивний пошук родовищ мінеральних вод і більш інтенсивне використання цього регіону як агропромислової бази всього рекреаційно-туристичного комплексу країни.

Запитання та завдання

1. Яку частину території України займає Поліський рекреаційний район?
2. На які фізико-географічні області поділяється Українське Полісся?
3. Назвіть головну екологічну проблему Полісся.
4. Чому, на вашу думку, Правобережний височинний лісостеп за можливостями розвитку рекреації і туризму посідає третє місце в Україні?
5. Які мінеральні води розвідані в цьому районі?
6. В якій області найбільше палацово-паркових ансамблів?
7. Де проходять північна і південна межі Лівобережного лісостепоного району?
8. Яке місто може стати в районі Лівобережного лісостепу просторо-територіальним ядром рекреації і туризму?
9. Як, на вашу думку, з метою розвитку туризму необхідно використовувати Сорочинський ярмарок і Гоголівські місця?

10. Позначте на контурній карті рекреаційні райони України.

11. На які зони можна поділити Степовий рекреаційний район?

12. Які рекреаційні ресурси є в Степу?

Висновки

До складу Південного, або Азово-Причорноморського, району входять приморські території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей, приморські та гірські частини Криму. У межах цього району можна виокремити три підрайони: західний, кримський і східний.

Західний підрайон включає Одеську, Миколаївську області та західну частину Херсонської. Кримський підрайон доволі чітко поділяється на три рекреаційні зони: південнобережну, західну і східну. Східний підрайон представлений північним узбережжям Азовського моря.

До складу Карпатського рекреаційного району входять території Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей. У його межах виокремлюються рекреаційні підрайони Передкарпаття, Карпат і Закарпаття.

В Україні нині в рекреаційно-туристичному плані найінтенсивніше використовуються Південний і Карпатський рекреаційні райони, а також великі старовинні міста Київ, Львів, Чернігів тощо. Разом з тим й інші рекреаційні райони мають необхідний комплекс рекреаційних умов і ресурсів для повноцінного розвитку рекреаційно-туристичного господарства з урахуванням їхньої природно-ресурсної та історико-культурної специфіки.

До таких рекреаційних районів належать Полісся, Правобережний височинний лісостеп, Лівобережний лісостеповий район, Степовий район.

Тестовий контроль

1. До складу Південного, або Азово-Причорноморського, рекреаційного району входять частини таких областей:

- а) Одеської;
- б) Донецької;
- в) Луганської.

2. До Західного підрайону Південного рекреаційного району входять приморські території таких областей:

- а) Запорізької;
- б) Донецької;
- в) Миколаївської.

3. На мілководній Джарилгацькій затоці розміщується курорт:

- а) Скадовськ;
- б) Очаків;
- в) Генічеськ.

4. На яку кількість рекреаційних зон поділяється Кримський підрайон:

- а) дві;
- б) три;
- в) чотири?

5. Через перевал холодні повітряні маси прориваються на курорт:

- а) Алупку;
- б) Ялту;
- в) Алушту.

Регіональна рекреаційна географія

6. Найбільшим ядром Західної рекреаційної зони Криму є:

- а) Судак;
- б) Євпаторія;
- в) Керч.

7. До Східного рекреаційного підрайону належить:

- а) Бердянськ;
- б) Одеса;
- в) Саки.

8. У межах Карпатського рекреаційного району виокремлюються така кількість підрайонів:

- а) два;
- б) п'ять;
- в) три.

9. Інтенсивність рекреаційного використання Передкарпаття зменшується у напрямі:

- а) із заходу на схід;
- б) з півночі на південь;
- в) з півдня на північ.

10. Які з цих тверджень є правильними:

- а) Карпатські гори є екологічно найчистішою територією України;
- б) в гірських районах Карпатського району мешкає 200 тис. осіб;
- в) найперспективнішим для розвитку рекреації і туризму є природно-історико-етнографічний рекреаційно-туристичний комплекс "Гуцульщина"?

11. Протягом року без шкоди для природного довкілля гірські райони Карпатського рекреаційного району можуть відвідати:

- а) 4 млн осіб;
- б) 12 млн осіб;
- в) 8 млн осіб.

12. До пам'яток природи Бойківщини належить:

- а) г. Говерла;
- б) г. Пивиха;
- в) "Криниця Довбуша".

13. До місцевих вин Закарпаття належать:

- а) кагор;
- б) ркацителі;
- в) Берегівське.

14. Українське Полісся в ландшафтному плані поділяється на таку кількість фізико-географічних областей:

- а) дві;
- б) три;
- в) п'ять.

15. В якій частині Полісся знаходиться Словечансько-Овруцький кряж:

- а) Волинській;
- б) Житомирській;
- в) Чернігівській?

16. До Правобережного височинного лісостепу належить така область:

- а) Сумська;
- б) Вінницька;
- в) Запорізька.

17. Найбільша кількість печер знайдена в такій області:

- а) Чернівецькій;

- б) Закарпатській;
- в) Тернопільській.

18. Найбільша кількість палацово-паркових ансамблів у такій області:

- а) Вінницькій;
- б) Черкаській;
- в) Харківській.

19. До Лівобережного лісостепового рекреаційного району належить така область:

- а) Полтавська;
- б) Хмельницька;
- в) Миколаївська.

20. Основним просторово-територіальним ядром розвитку Лівобережного лісостепового рекреаційного району має стати місто:

- а) Лубни;
- б) Ізюм;
- в) Миргород.

21. Яку частину території України охоплює Степовий рекреаційний район:

- а) 20 %;
- б) 40 %;
- в) 60 % ?

22. З погляду можливого рекреаційного використання Степовий рекреаційний район можна поділити на таку кількість зон:

- а) дві;
- б) три;
- в) сім.

Частина III

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ

Розділ 10

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

10.1. Рекреаційно-туристичне господарство країн Європейського макрорайону

Європа найбільш рекреаційно приваблива у світі, щороку її відвідує до 60 % усіх туристів нашої планети. Це пов'язано з просторовою концентрацією тут природного, культурного, історичного й етнічного розмаїття. Європа — це ніби весь світ у мініатюрі. Традиційними лідерами за кількістю відвідувань в Європі є Франція, Іспанія та Італія. У 2000 р. до шістки європейських країн за кількістю іноземних туристів належали: Франція (74,5 млн), Іспанія (53,6 млн), Італія (41,2 млн), Велика Британія (24,9 млн), Німеччина (18,9 млн), Греція (12,5 млн).

Країни Західної Європи вирізняються у світі найвищим рівнем експлуатації рекреаційних ресурсів і найефективнішим їх використанням.

Зокрема, у *Франції* задіяні всі види наявних рекреаційних ресурсів. Найбільше відпочиваючих (понад 14 млн осіб) до цієї країни приїжджають з Німеччини, трохи менше з Великої Британії, Бельгії, Швейцарії, Італії, Іспанії і Нідерландів.

Майже половина всіх іноземних туристів воліють відпочивати на знаменитій Французькій Рив'єрі.

Близько 16 млн осіб головним об'єктом туризму обирають Париж. Приблизно по 6 млн туристів відвідують Альпи, Лангедок-Русельйон і Аквітанію.

На відміну від багатьох жителів інших країн Західної Європи, французи віддають перевагу відпочинку і лікуванню у власній державі (82 %). Свою країну вони оглядають, мандруючи переважно автомобілем. Як і в Україні, серед туристів більшість становлять міські жителі. Для Франції у внутрішньому туризмі характерні яскраво виражені піки активності, пов'язані із сезоном літніх відпусток, різдвяними днями, канікулами у лютому, Великоднем тощо.

Рекреаційно-туристичне господарство Франції, щоб утримати перше місце у світі постійно змінюється і реконструюється. Держава активно втручається у ці процеси. Прийнято відповідні плани рекреаційного освоєння тих районів країни, які ще відстають у цьому плані. Особлива увага приділяється рекреаційному використанню Піренеїв, атлантичного узбережжя, пошуку мінеральних вод з метою розширення мережі бальнеологічних курортів, розвитку агротуризму тощо. Французи вважають, що можливості розвитку їхнього рекреаційно-туристичного господарства далеко не вичерпані.

Іспанія за кількістю іноземних туристів поступається лише Франції. Нині важко уявити, що в 1950 р. цю країну відвідали лише 3 млн осіб. З того часу кількість туристів зросла майже у 20 разів. У Європі Іспанія доволі чітко спеціалізується на масовому пляжному туризмі. Основна частина туристів приїжджає сюди з Франції, Німеччини, Італії та Нідерландів.

Швидкі темпи економічного зростання, входження країни до євроатлантичних структур, перш за все ЄС і

НАТО, активне втручання держави в рекреаційно-туристичний комплекс, надання гарантованих кредитів для будівництва готелів, значні іноземні інвестиції перетворили Іспанію на один із провідних рекреаційних центрів світу.

На сьогодні узбережжя Середземного моря Іспанії за рекреаційною привабливістю випереджає всі інші країни Середземномор'я, включаючи Італію і Францію. Крім того, Іспанія має великі потенційні можливості для розвитку туризму, які в інших державах майже повністю вичерпані. Нині найбільш рекреаційно освоєні Балеарські острови та узбережжя Середземного моря. В майбутньому залучення дуже перспективного Атлантичного узбережжя і розширення використання Канарських островів для зимового відпочинку на пляжах.

Зростання доходів населення привело до швидких темпів розвитку внутрішнього туризму. Найбільшою популярністю користуються прибережні курорти, а серед регіонів — Валенсія, а також Андалусія й Каталонія.

Виїзний туризм в Іспанії хоч і зростає, але донині розвинутий доволі слабо. Туристи з Іспанії відвідують переважно сусідні країни Португалію і Францію, а також віддають перевагу порівняно дешевим послугам у Марокко, Тунісі, Туреччині і Греції.

Крім пляжів і аквапарків, які приваблюють найбільшу кількість туристів, Іспанія все активніше використовує власний культурно-історичний потенціал, заглиблений у тисячоліття. У країні органічно поєдналися історичні пам'ятки римської і мавританської епох з чудовими архітектурними спорудами середньовіччя і сучасності.

Особливо полюбляють туристи з усього світу музей Прадо і палац Ескоріал у Мадриді, знамениту Долину

Європейський макрорайон

загиблих з грандіозним монументом і вибитим у скелі величезним храмом з могилою Ф. Франко, морський музей-пам'ятник Колумбу, архітектурні споруди Гауди у Барселоні та ін.

Характерною особливістю Іспанії є наявність тут державних підприємств з приймання туристів, підпорядкованих Державному міністерству з туризму, яке опікується переобладнаними у найдорожчі готелі замками, фортецями і палацами.

Італія протягом XX ст. перетворилася на світовий центр рекреації і туризму. На початку XXI ст. ця галузь господарства розвивається на основі широкого втручання держави в особі Національного управління туризму, державної авіакомпанії "Аліталія" і Європейського Співтовариства. Нині ЄС здійснює потужні інвестиції в розвиток туристичної інфраструктури півдня Італії.

Рекреаційні ресурси Італії можна чітко поділити на дві групи: природні й культурно-історичні. До перших належить рекреаційний потенціал морського узбережжя, островів і Альп, до других — потужна культурна спадщина Стародавнього Риму і доби Відродження. В основному туристів приваблюють пляжі, гори, озера, вулкани, "Вічне місто" Рим, Венеція, Флоренція, Піза, Мілан, Турин і Неаполь.

Найбільше туристів до Італії приїжджає з Німеччини, Франції, Швейцарії і Австрії. Туристи з віддалених країн (Японії, США, Південної Кореї, Канади), як правило, залишаються тут на тиждень, щоб відвідати трійку найвідоміших міст — Рим, Венецію і Флоренцію.

На початку XXI ст. спостерігається певний занепад міжнародного туризму в Італії. Це пояснюється психологічною втомою іноземців унаслідок інформаційно-рекламного перевантаження, а також виникнен-

ням у Європі все нових рекреаційно-туристичних центрів після розпаду соціалістичного табору і СРСР, входження колишніх соціалістичних країн до ЄЄ і НАТО та перетворенням їх (Чехії, Польщі, Словаччини, Словенії, Хорватії, Румунії, Болгарії) на нові європейські оздоровниці.

Велика Британія — одна з провідних туристичних країн Європи і світу з власним "обличчям". Останніми десятиліттями тут швидко зростає діловий туризм, яким нині охоплено більше половини населення країни. Ця тенденція виявилася ще в економічно важкий для країни період 80-х років ХХ ст.: курортні зони з довгочасним відпочинком і лікуванням занепали, туристичний бізнес почав шукати порятунку у розвитку бізнес-туризму, а також переобладнанні готелів у будинки-пансіонати для пенсіонерів.

Зміцнення національної валюти — фунта стерлінгів, відмова від переходу на євро перетворили Велику Британію на дорогу країну для іноземних туристів. Дорогим є туристичний сервіс і для британців. Вони віддають перевагу подорожам з метою відпочинку до Іспанії, Франції, Кіпру, Греції, Тунісу, Португалії і Туреччини.

Історичні чинники, мовна спорідненість, а також постійне зміцнення національної валюти стосовно американського долара зумовили у виїзному туризмі Великої Британії високу частку подорожей до США і Канади (43 %). У літній період британці нерідко відвідують американський курорт Майямі. Поширені діловий туризм до США і Канади, а також поїздки до родичів і друзів. Розширюються туристичні зв'язки за так званими інклюзив-турами до країн Карибського басейну, Гамбії, Таїланду тощо.

Серед туристів, які відвідують Велику Британію, переважають громадяни країн Європейського Союзу

Європейський макрорайон

(50 %) . На другому місці — відпочиваючі з Північної Америки, які обирають Британію з метою відпочинку під час відпустки (43 %) , ділової подорожі (21 %) , зустрічі з рідними і друзями (21 %) .

Рекреаційно-туристична база Великої Британії в цілому відмінна від такої самої, наприклад, у Франції, Іспанії чи Італії. Британців і гостей країни приваблюють повсюдно розміщені спортивні стадіони, де регулярно проводяться змагання з футболу, тенісу, крикету тощо. Надзвичайно популярні тут і кінні перегони. Туристи дуже люблять відвідувати старовинні міста країни, її музеї і бібліотеки, старовинні університети Оксфорда і Кембриджа, мегалітичні споруди Стоунгенджу, курорти південного узбережжя Англії.

Географічне положення **Німеччини** в центрі Західної Європи з погляду її рекреаційно-туристичного використання надзвичайно вигідне. Вона знаходиться на двох туристичних осях, які ведуть з країн Скандинавії до країн Середземномор'я (з півночі на південь) і з заходу на схід, з'єднуючи Західну Європу з Центральною і Східною, що накладає істотний відбиток на географію туризму Німеччини.

Важливим чинником просторової орієнтації туристичних потоків є також входження країни до п'ятірки економічно найпотужніших країн світу, що зумовлює значний обсяг ділових поїздок до цієї держави і з неї. Німеччина перетворилася на світовий центр проведення міжнародних торговельних виставок і ярмарок. Постійно зростає кількість конгресів, симпозіумів і конференцій. Світовими виставковими і конгресовими центрами стали Дюссельдорф, Гамбург, Ганновер, Штутгарт, Мюнхен, Берлін та ін.

Велику роль у розвитку рекреації і туризму в Німеччині відіграють розміщені тут військові бази СНА. Військові зі СНА віддають перевагу відпочинку в Ні-

меччині і сусідніх країнах, замість того, щоб їхати до США. Усвідомлення великої ролі американських військових баз у розвитку рекреації і туризму в країні у 2007 р. призвело вже до того, що така країна, як Болгарія, почала вимагати від США розміщення на своїй території одразу п'яти військових баз.

Велика притягальна сила Німеччини як багатой і високорозвинутої країни, особливо для громадян держав Східної Європи, привела до поширення одно- і дводенних шоп-турів із різних країн, особливо Польщі. Змінні кон'юнктура та законодавча база в країнах Східної Європи варіюють поїздки до Німеччини від купівлі автомобілів, що були у використанні, до запчастин до них, одягу чи косметики.

Кількість німців, які проводять відпустку за кордоном, постійно зростає. Німці віддають перевагу Італії, Португалії, Іспанії, Кіпру і Туреччині. Зростає число і далеких поїздок до США, Таїланду, Кенії, Шрі-Ланки, Мальдівських островів. Бізнес-туризм особливо швидко прогресує до Японії, Тайваню, Малайзії, Сінгапуру, Гонконгу.

Німеччина починає все більше відкривати для себе й Україну. Суто ділові поїздки починають змінюватися диверсифікованими видами туризму. Дві країни пов'язують дуже багато спільних історичних подій. Можливості розширення туристичного обміну між двома державами просто безмежні.

Інтенсивний розвиток рекреаційно-туристичного комплексу *Греції* почався у 70-х роках ХХ ст. У цей час його основою став пляжний туризм, умови для розвитку якого в Греції близькі до ідеальних. Надзвичайно порізане затоками узбережжя поєднується з тисячами островів будь-яких розмірів і конфігурацій. Це дало змогу Греції успішно витримати конкуренцію

таких відомих туристичних країн Середземномор'я, як Італія, Франція та Іспанія.

Безперечні природні переваги Греції перед іншими туристичними державами органічно доповнюються унікальною культурно-історичною спадщиною античної і візантійської епох. Знаменитий Акрополь, Дельфи, Коринф, Олімпія, Епідарв, залишки мінойської цивілізації острова Крит, амфітеатри, звичаї і танці греків приваблюють мільйони туристів з усього світу.

Попри свою знаменитість Греція як туристична держава все ще не задіяла весь свій величезний рекреаційний потенціал.

Найбільше іноземних туристів до Греції приїжджає з Великої Британії, Німеччини, Італії, Франції і Нідерландів. Причини, які спонукають відвідувати цю державу, в іноземних туристів доволі різні. Більшість британців, а також німців, голландців і шведів приваблює тут відпочинок. Американців, японців й іспанців більше цікавить культурно-історична спадщина Греції.

Австрія у Європі випереджає всі інші країни за рівнем розвитку зимових видів туризму. Внаслідок цього в гірській частині країни, іноді як автономні системи з повним комплексом послуг, діють понад 20 тис. готелів. Популярність зимових видів туризму призвела до очевидного перевантаження альпійських курортів Австрії, що у результаті створює надмірний тиск на екологічну систему. Водночас популярність літніх видів туризму постійно зменшується. Така ситуація на руку іншим країнам, які розвивають гірськолижний туризм, зокрема й Україні.

Своєрідність рекреаційно-туристичного ринку Австрії визначається не лише переважанням гірських ландшафтів, а й унікальністю географічного положення. Країна знаходиться на перетині магістралей і ос-

новних туристичних потоків, які пов'язують Скандинавію із Середземномор'ям і Західну Європу зі Східною, тому тут дуже поширений транзитний туризм. Високий рівень життя і розвиток найсучасніших галузей господарства приваблюють сюди шоп-туристів з Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі та ін.

До 80 % іноземних туристів приїжджає до Австрії з Німеччини, Великої Британії і Нідерландів. В останні роки відбувається їх перерозподіл у бік Італії, СІНА, Франції, Бельгії, Швеції та Норвегії. В Австрії спостерігається два яскраво виражених піки туристичного сезону — літній (серпень) і зимовий (лютий).

Характер рекреаційно-туристичної діяльності у *Швейцарії* багато в чому близький до австрійського, однак має власні відмінні риси. Хоча й у Швейцарії найпопулярнішими є гірські курорти, тут, на відміну від Австрії, велику роль відіграє відпочинок на великих озерах і міський туризм. Ще у 1863 р. відома туристична компанія Томаса Кука організувала поїздку першої туристичної групи з Великої Британії до Женевського озера. Пізніше став популярнішим відпочинок на гірських курортах Альп (Цермат).

Найбільше туристів до Швейцарії прибуває з Німеччини, Франції, Великої Британії, Нідерландів, Бельгії, Іспанії, Італії, США та Японії. Таке їх поєднання з різних північних і південних країн з власною високорозвинутою туристичною індустрією пояснюється зосередженням у Швейцарії специфічних рекреаційних ресурсів і особливостями географічного положення країни. Тому тут разом з туристами, які приїхали до Швейцарії спеціально, чимало і транзитних гостей.

Швейцарія приваблює туристів не лише своїми природними ландшафтами, а й багатою історією, легендами і міфами, етнічною багатоманітністю (є "чотири Швейцарії" — німецька, французька, італійська

і ретороманська). Крім того, Швейцарія — країна-банк, яка належить до трьох найбагатших держав світу.

У Швейцарії добре розуміють значення туризму в соціально-економічному процвітанні країни, тому він всіляко підтримується державними і громадськими організаціями. Вивчення рекреаційної діяльності в країні поставлене найкраще у світі: при Бернському університеті діє Інститут дослідження туризму, також займається цим і Санкт-Галленська школа економіки.

Все більше розвивається туризм у *Португалії*, хоча донині ця країна в рекреаційному плані все ще менш відома, ніж Італія, Іспанія, Франція чи навіть Греція. Португальці дуже мало виїжджають на відпочинок за кордон (до 8 %), але все більше приймають іноземних туристів. Влітку їх приваблює узбережжя Атлантичного океану, взимку — острів Мадейра, розміщений біля західних берегів Африки. Великим резервом розвитку пляжного відпочинку залишається північне атлантичне узбережжя.

Крім європейських країн (Іспанії, Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії і Нідерландів), з яких приїжджає основна кількість туристів, Португалію все більше починають відвідувати туристи США, Канади та Японії.

Основними об'єктами пізнавального туризму є переважно музеї Лісабона: Національний музей етнографії, Музей карет, а також палац Келуш і церква Санта-Марія.

Невелика острівна країна *Мальта*, розташована в Середземному морі між Європою й Африкою, перетворила рекреаційно-туристичне господарство на провідну галузь економіки.

Із 70-х років XX ст. на Мальті почався бурхливий розвиток туризму, який всіляко стимулювався і заохо-

чувався урядом країни. Була створена сучасна інфраструктура туристичного господарства, вирішено екологічні проблеми, розгорнута широка пропагандистська кампанія.

Давня історія Мальти, своєрідність її населення, лицарі Мальтійського ордену, теплий клімат взимку створюють умови для перетворення Мальти з країни сезонного на країну цілорічного відпочинку.

Найбільше туристів приїжджає до Мальти з Великої Британії, що пов'язано з історією цих двох держав. Однак постійно зростає частка відвідувачів з Німеччини, Франції та інших країн ЄС.

Невелика європейська країна *Люксембург* за чисельності власного населення понад 300 тис. осіб приймає щороку більше 1 млн туристів і понад 2 млн "одноденних" гостей. Характерні особливості розвитку туризму в Люксембурзі такі: найбільше людей приїжджає з сусідніх країн Бельгії та Нідерландів, більшість відвідувачів країни є діловими туристами. Вони відвідують штаб-квартиру Банку ЄС, а також представництва багатьох інших іноземних банків.

Невелика *Бельгія* характеризується високими рівнем і ефективністю використання місцевого рекреаційного потенціалу. Іноземців переважно з Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії, узбережна зона Іспанії приваблюють гори Арденни та історично-культурні пам'ятники міст. У Фландрії збереглося багато населених пунктів із середньовічним центром, найпопулярніші з яких — Антверпен, Гент і Брюгге.

Самі бельгійці віддають перевагу відпочинку в сусідній Франції, а також на пляжах Італії та Іспанії і в горах Швейцарії й Австрії.

Бельгія — серце ЄС і НАТО. Тому Брюссель перетворився на світовий центр ділового туризму. Чиновники і бізнесмени приїжджають сюди на короткий тер-

Європейський макрорайон

мін і займають шикарні номери у дорогих готелях. у
країні зростає кількість штаб-квартир різних міжн^а
родних організацій, а також транснаціональних ко[#]
паній.

У сусідніх **Нідерландах**, навпаки, дуже розвине["]
тий внутрішній туризм. З цією метою компанія "Цені"Р["]
Парке" організувала по всій країні декілька потужни^x
спортивно-оздоровчих комплексів. Кожний з них мР["]
же за рік обслуговувати до 1,5 млн осіб. Тут передбач[^]
не все необхідне для відпочинку: найсучасніші бунг^а
ла, ресторани, крамниці, плавальні басейни, спорти[^]
ний майданчик і зали тощо.

Найбільше відвідують Нідерланди туристи з В¹
меччини, Великої Британії і СНІ А. Самі голландці віЯ["]
дають перевагу мандрівкам до Німеччини, а тако.[^]
альпійських частин Франції, Австрії та Швейцарії.

Серед Скандинавських країн найрозвинутіше р^е
креаційно-туристичне господарство м&сШвеція. Краї¹
не південне узбережжя цієї країни доволі інтенсиві¹⁰
використовується влітку для пляжного туризму (т[^]
званий Золотий Берег). Об'єктами туризму є столи^е
Стокгольм, а також тисячі островів Балтійського м^о
ря. Інтенсивно використовуються численні озера. Зр^о
стає кількість туристів, які відвідують музеї Мальме?¹
Стокгольма, особливо Морський музей, королівській
палац із колоритною зміною караулу, Лицарський ді^М
тощо.

У невеликих за чисельністю населення **Норвегії** \$^a
Фінляндії міжнародний туризм зосереджується пер^е
важно у столицях, якими відповідно є Осло і Гельси*¹
кі. У Норвегії об'єктом внутрішнього й зовнішньо^{^0}
туризму стали фіорди, а у Фінляндії — озера. В об<?^x
країнах популярністю користується північна частині*^a
обох країн, тобто Лапландія.

Від цих двох країн значно відрізняється *Данія*. Межуючи з Німеччиною, вона відчуває великий вплив туристів з цієї країни. Тут організовано багато табірних містечок, де відпочиває переважно молодь. Туристів старших вікових категорій більше приваблює столиця Копенгаген. Відвідати історичні пам'ятники, знамениту Андерсенівську Русалоньку, чудові тематичні парки Тіволі Гарден і Леголенд приїжджають туристи з усього світу, але переважно німці та британці.

Запитання та завдання

1. Чому, на вашу думку, Європа має найбільшу рекреаційну привабливість у світі?
2. Назвіть перші три країни Європи за кількістю іноземних туристів.
3. Яка частина Франції і чому найбільш приваблює для іноземних туристів?
4. Як ви думаєте, чому середземноморське узбережжя Іспанії за рекреаційною привабливістю випереджає всі інші країни Середземномор'я?
5. На які групи поділяються рекреаційні ресурси Італії?
6. Чим пояснити певний занепад міжнародного туризму в Італії на початку ХХІ ст.?
7. Чим зумовлені особливості рекреаційно-туристичного комплексу Великої Британії?
8. Як впливає на розвиток туризму географічне положення Німеччини?
9. Назвіть безперечні природні переваги Греції над іншими туристичними державами.
10. Які умови для розвитку зимових видів туризму в Австрії?
11. Чим відрізняють рекреаційні умови Австрії і Швейцарії?

Європейський макрорайон

12. Яка частина Португалії найменш освоєна в рекреаційному плані?
13. Що приваблює туристів на Мальті?
14. Чому в Люксембурзі і Бельгії найбільш розвинутий діловий туризм?
15. З якої країни приїздить найбільше туристів до Нідерландів?
16. Як розвинутий туризм у країнах Скандинавії?

Висновки

Європа має найбільшу рекреаційну привабливість у світі. Щороку її відвідує до 60 % усіх туристів нашої планети. Це пов'язано з просторовою концентрацією тут природного, культурного, історичного й етнічного розмаїття. Європа — це ніби весь світ у мініатюрі. Традиційними лідерами за кількістю відвідувань в Європі є Франція, Іспанія, Італія.

У 2000 р. до шістки європейських країн за кількістю іноземних туристів належали: Франція (74,5 млн), Іспанія (53,6 млн), Італія (41,2 млн), Велика Британія (24,9 млн), Німеччина (18,9 млн), Греція (12,5 млн).

Країни Західної Європи вирізняються у світі найвищим рівнем експлуатації рекреаційних ресурсів і найкращою ефективністю їх використання. Попереду всіх тут знаходиться Франція.

Тестовий контроль

1. Перше місце у світі за кількістю іноземних туристів, які відвідують країну, посідає:
 - а) Іспанія;
 - б) Франція;
 - в) Італія.

2. Головним об'єктом туризму у Франції є:

- а) Альпи;
- б) Париж;
- в) Рив'єра.

3. Нині середземноморське узбережжя Іспанії за рекреаційною привабливістю:

- а) поступається Французькій Рив'єрі;
- б) поступається Італії;
- в) випереджає всі країни Середземномор'я.

4. Найбільше туристів до Італії приїжджає з:

- а) Німеччини;
- б) Іспанії;
- в) Греції.

5. Особливістю іноземного туризму у Великій Британії є:

- а) переважання туристів із Східної Європи;
- б) висока частка подорожей до Північної Америки;
- в) подорожі до Японії.

6. Серед країн Західної Європи за кількістю іноземних туристів Німеччина посідає таке місце:

- а) 3-тє;
- б) 4-тє;
- в) 5-тє.

7. Які з цих тверджень є правильними:

- а) У Греції абсолютну більшість британців приваблює відпочинок;
- б) Австрія у Європі випереджає всі інші країни за рівнем розвитку зимових видів туризму;
- в) рекреаційно-туристичний комплекс Швейцарії нічим не відрізняється від австрійського?

Європейський макрорайон

8. Більшість португальців віддає перевагу відпочинку:

- а) в Греції;
- б) в Іспанії;
- в) вдома.

9. Які з цих тверджень є правильними:

- а) бельгійці віддають перевагу відпочинку в Португалії;
- б) у Нідерландах не розвинутий внутрішній туризм?

10. Серед Скандинавських країн найрозвинутіше рекреаційно-туристичне господарство у:

- а) Данії;
- б) Норвегії;
- в) Фінляндії.

Розділ 11

АЗІЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

11.1. Туреччина

Сучасне рекреаційно-туристичне господарство будь-якої країни тісно пов'язане зі суспільно-політичною ситуацією як у тій країні, де воно розвивається, так і у прилеглих до неї регіонах. Не є винятком і Туреччина. Терористичні акти, військові дії, наростання ісламського фундаменталізму обмежують розвиток туризму. Розпад комуністичної системи і Радянського Союзу, грандіозні зміни в Європі та Азії привели до того, що Туреччина перетворилася на просторово близький, у міру екзотичний, кліматично привабливий район для відпочинку туристів з усіх постсоціалістичних країн. Західноєвропейський ринок дуже швидко органічно доповнив новий геотуристичний ресурс.

Важливим чинником розвитку рекреацій і туризму в Туреччині є її географічне положення. Країна займає півострів Мала Азія, який з трьох боків омивається Чорним, Егейським і Середземним морями. Протяжність морського узбережжя порівняно із загальною площею країни є одним з найбільших показників у

світі, що є потужним ресурсом розвитку пляжного туризму і диверсифікації на цій основі всіх інших видів відпочинку. Крім того, Туреччина дуже вигідно розміщена стосовно основних регіонів і країн, з яких можуть приїжджати туристи, перш за все Західної Європи.

Приваблюють туристів і погодні умови узбережної частини Туреччини, де панує субтропічний середземноморський клімат, або так звані сухі субтропіки. Він характеризується доволі сухим і спекотним літом, що є надзвичайно сприятливою умовою для літнього відпочинку. У внутрішніх районах панує континентальний клімат, на сході у горах переважає гірський.

Ліси і чагарники займають менше ніж 1/4 території країни. Не вистачає прісної води. Навіть найдовша річка країни Кизил-Ірмак, яка впадає в Чорне море, у нижній своїй течії є солоною. Найбільші озера Ван і Туз теж солоні. Природно-історичним рекреаційним ресурсом, розміщеним у віддаленому і нестабільному регіоні, є гора Брюк-Аррі (Великий Арарат). За біблейськими легендами саме до цього згаслого вулкана (5165 м над рівнем моря) пристав Ноїв ковчег. Археологічні експедиції продовжують його шукати, створюючи базу для подальшого розвитку туризму в цій частині Туреччини.

Місцем археологічного і пізнавального туризму є знаменитий горб Гісарлик поблизу міста Чанакалле. Тут відкопано залишки всесвітньо відомої Трої, знайдено більш як 10 поселень різного віку. Нині туристи можуть побачити руїни давніх вулиць, театрів, храму Афін тощо.

До туристичних об'єктів країни належать 32 національні парки, розміщені в усіх регіонах країни. Багато з них органічно поєднують у собі природні об'єкти, що вражають уяву, з пам'ятками історії й архітекту-

ри, підземні міста, яких більше ніде не виявлено у світі, з мінеральними і термальними джерелами.

Значна кількість туристичних об'єктів знаходиться у найбільшому місті країни **Стамбулі**. Їх унікальність виявляється у поєднанні декількох культур. Християнські храми V—XIV ст., що не були зруйновані, перебудовані у мечеті. Таких храмів не менше десяти, серед яких виокремлюються собор святої Софії (532—536 рр. н. е.) та акведук Боздоган, збудований у Стамбулі (Константинополі) ще раніше (368 р. н. е.).

У місті є декілька фортець, багато мечетей, побудованих, починаючи з XV ст. Серед них виділяється третя головна святина ісламського світу — мечеть Ейюн (XV ст.). Дуже популярна серед туристів Блакитна мечеть, або Ахмедіє (1609—1616 рр.), стіни якої вкриті плиткою дуже приємного блакитного відтінку, тому здається, що все приміщення наповнене неземним світлом. Крім того, біля мечеті височать аж 6 мінаретів. Найвеличніші мечеті Стамбула Айя-Софію і Блакитну (Ахмедіє) розділяє лише сквер.

Турки вважають найгарнішою мечеть Сулейманіє, яка збудована у 1550—1537 рр. Для українців це місце теж примітне. Тут знаходиться мавзолей султана Сулеймана та його дружини, знаменитої українки Роксолани.

Стамбул відомий численними палацами, літніми і приморськими павільйонами, скверами та парками. Особливо багато тут найрізноманітніших музеїв. Музеями стали, щоб примирити християн і мусульман, храми святої Софії та святої Ірини. Багато музеїв відображають турецьку історію, культуру і мистецтво. Серед них виокремлюються Будинок-музей Ататюрка, музеї Археологічний, Турецького та ісламського мистецтва, Живопису та скульптури, Образотворчих мистецтв, Турецької кераміки, Турецьких килимів тощо.

Значно менше пам'яток історії та архітектури у столиці, але й тут туристи знайдуть чимало цікавого. По-перше, велику притягальну силу має Старе місто, розташоване довкола середньовічної фортеці. Збереглися й історичні пам'ятки римської доби (храм Августа (II ст. до н. е.)), руїни римських терм, колона Юліана (IV ст. н. е.). У місті багато середньовічних мечетей, а також музеїв. Найбільшою популярністю користуються мавзолей і музей Ататюрка, Етнографічний музей тощо.

У Туреччині постійно зростає кількість іноземних туристів. Їх чисельність уже перевищила 10 млн осіб. Країна має всі умови для подальшого розвитку рекреаційно-туристичного комплексу. Завадити цьому можуть лише політична нестабільність, яка супроводжується терористичними актами, а також часті руйнівні землетруси на морському узбережжі.

Туреччина намагається всіляко диверсифікувати свою рекреаційно-туристичну галузь, не обмежуючись лише пляжами та пізнавальним туризмом і намагаючись хоча б трохи позбутися яскраво вираженої сезонності в обслуговуванні туристів. Із цією метою починають упроваджуватися проекти розвитку лікувального і зимового видів туризму.

В Туреччині особливо перспективні кліматолікування, грязелікування тощо. Але в країні починають освоювати ще один вид туризму, який можна назвати клінічним. Справа у тому, що в СІНА і країнах Західної Європи лікування є надзвичайно дорогим. В Туреччині за доволі високого фахового рівня лікарів і сучасного обладнання діють порівняно низькі ціни на стоматологічні послуги, операції на серці й операції з видалення пухлин, штучне запліднення, операції з пластичної хірургії тощо. Постійно зростає кількість

іноземних туристів у клініках країни, особливо у відділеннях кардіології, ортопедії та загальної хірургії.

У загальноекономічному плані за розвитком туризму різні частини Туреччини доволі суттєво відрізняються. Відмінний і рівень життя населення. Бідність, особливо у східній частині країни, є основою наростання ісламського та етнічного екстремізму, провокує масову міграцію населення зі Східного Анатолійського регіону в західну частину Туреччини і в без того перенаселений Стамбул. У східній частині держави покращити соціально-економічні показники, як вважають політики, може розвиток зимового і гірського туризму. Уряд розробляє проект перетворення Східного Анатолійського регіону у світовий центр зимового туризму зі створенням 17 центрів катання на лижах. Це дасть змогу працевлаштувати до 1 млн осіб і залучити понад 3 млн туристів. На базі спортивних споруд можна проводити континентальні і світові чемпіонати, Зимові олімпійські ігри.

Запитання та завдання

1. Які чинники сприяють розвитку рекреації та туризму у Туреччині?
2. Як впливає географічне положення на рекреаційну привабливість Туреччини?
3. Назвіть природні рекреаційні ресурси Туреччини.
4. Що ви знаєте про історичні й археологічні рекреаційні ресурси Туреччини?
5. Які основні туристичні об'єкти Стамбула?
6. Чому, на вашу думку, значно менше туристичних об'єктів у столиці країни?
7. Які перспективи розвитку рекреаційно-туристичного господарства Туреччини?

11.2. Кіпр

Кіпр — третій за величиною острів Середземного моря. Це однойменна невелика країна з площею 9,25 тис. км², що трохи більша за найменшу область України, з населенням у 850 тис. осіб, яка щорічно приймає понад 3 млн туристів з усього світу. Кіпр є яскравим прикладом того, як розумна й ефективна влада з допомогою рекреаційно-туристичного комплексу перетворила країну зі складними політичними проблемами на земний рай.

37 % території острова окуповано турецькими військами, 3 % — займають британські військові бази. Країна знаходиться на межі складного геополітичного розлому в найнестабільнішому у світі регіоні Південно-Західна Азія і разом з тим процвітає. Її прийняли до ЄС, що є свідченням високих демократичних і життєвих стандартів. У країні 200 тис. внутрішніх біженців і один з найвищих у світі рівнів соціальної захищеності населення.

На Кіпрі вдалося найбільшою мірою використати унікальне поєднання сприятливих кліматичних особливостей з багатою, просякнутою міфами і легендами, історією. Чого варта лише легенда про те, що саме тут богиня краси Афродіта вийшла на берег із морської піни, або історичний факт, що в 36 р. до н. е. Марк Антоній подарував цей острів єгипетській цариці Клеопатрі як весільний подарунок. Тут же одружився знаменитий англійський король Річард Левове Серце.

З давніх-давен вигідне географічне положення на перехресті морських шляхів Середземномор'я, благодатний клімат перетворили Кіпр на генератор потужних цивілізацій Європи, Азії та Африки. Сліди цих подій донині збереглися на острові у вигляді руїн дав-

ньогрецької і римської доби, замків хрестоносців, християнських храмів і святинь мусульман, що нині є об'єктами туризму.

Хоча на Кіпрі яскраво виражений літній туристичний сезон, острів фактично може приймати відпочиваючих цілий рік. Середня температура найхолоднішого місяця січня дорівнює $+16,7^{\circ}\text{C}$, у листопаді — $+22,6$, грудні — $+18,5^{\circ}\text{C}$. Кіпр особливо рекомендують відвідати хворим і літнім людям. Тут дуже незначні коливання атмосферного тиску. З моря постійно дме легкий бриз, насичений мінеральними солями, який охолоджує спекотне повітря. Морська вода надзвичайно чиста і прозора. Влада дуже суворо слідкує за дотриманням усіх санітарних норм.

Найвищої середньої температури ($+23,8^{\circ}\text{C}$) морська вода досягає у вересні. Це, напевно, найкраща пора на Кіпрі. У цей час тут особливо розвинутий діловий туризм. Уряд країни намагається перетворити її на важливий міжнародний центр бізнесу та інвестування.

З метою активізації рекреаційно-туристичної діяльності на Кіпрі практично використовують усі наявні можливості, одна з яких — свята. На острові багато свят, деякі збереглися ще з античних часів. Особливою популярністю у туристів користуються Карнавал квітів у травні і Фестиваль вина у вересні.

Давня і багата історія Кіпру, яка формувалася на межі різних цивілізацій і культур, створила тут своєрідне мультикультурне середовище. Хоча на острові переважає грецьке населення, воно відрізняється від населення у самій Греції. Ментальність місцевих жителів формувалася впродовж віків і тисячоліть під впливом асирійців, єгиптян, персів, римлян, візантійців, венеціанців, турків і британців, вплив яких відчутний і нині. На Кіпрі знаходяться військові бази Великої Британії, до 90 % кіпріотів вільно володіють

англійською мовою. Крім того, законодавча база Кіпру ґрунтується на британському законодавстві.

Кіпр дуже люблять європейці. Це безпечна країна без кримінального середовища. Тут дотримуються британських законів і діє британська система реєстрації земельної власності. Все більше американців і європейців купують нерухомість на Кіпрі. Острів перетворився на світову гавань яхт і невеликих приватних кораблів, які чекають на своїх власників, даючи країні великі прибутки.

Нині 37 % території Кіпру окуповані турецькими військами. Це найкращі та найродючіші землі. У 1974 р. під час окупації всі думали, що республіка перебуває на межі повного економічного занепаду. Але грекам-кіпріотам дуже швидко вдалося з допомогою рекреації та туризму підняти економіку і підвищити життєвий рівень народу. Нині в природно багатогіднішій окупованій частині турки-кіпріоти живуть порівняно бідніше, ніж греки-кіпріоти на основній частині острова.

Уже з 1975 р. уряд Кіпру почав усіляко заохочувати офшорний бізнес, що супроводжувалося цілеспрямованою політикою державної підтримки розвитку рекреаційно-туристичного комплексу з метою перетворення острова на велику туристичну зону. Ця політика поєднувалася з традиційно високим рівнем послуг, а також значно нижчим, ніж у розвинутих країнах, рівнем цін.

Не забувають на Кіпрі і про створення природних заповідників. Тут знаходяться природні резервати Акротірі, Ейленья, Пафоський ліс, Тілірія, які є не просто природоохоронними територіями, а й туристичними об'єктами.

Найбільше історико-культурних і архітектурних туристичних об'єктів розташовано у столиці Кіпру

місті **Нікосії**, яке характеризується неймовірним поєднанням епох і культур. Чудове старе місто захищене архітектурним шедевром, венеціанською фортецею з 11 вежами. В ній готичні собори поєднуються з мечетями. Туристів приваблюють ансамбль ринку Бедестян (XIV—XVI ст.) і численні православні храми XVI ст.

У столиці багато музеїв: Національний, Національних реліквій, Національної боротьби, Народної творчості, Ювелірного мистецтва, Фольклорний, Візантійський, Муніципальний, Левендіон, Ікон, Галерея сучасного мистецтва, Кіпрський турецький та ін.

Друге за величиною місто Кіпру **Лімассол** одночасно є його головним морським портом і важливим туристичним центром. Це місто-курорт із середньовічним замком, у якому вінчався Річард Левове Серце з Беренчарією. Є тут відомий амфітеатр і руїни стародавнього міста Аматаус. Лімассол приваблює туристів аквапарком і нічним життям.

У **Ларнаці**, третьому за величиною місті Кіпру, знаходиться головний міжнародний аеропорт. Місто відоме тим, що тут народився філософ Зенон, Святий Лазар, у мечеті похована тітка пророка Мухаммеда — Умм Харам. Поблизу міста розташоване солоне озеро, куди зимою мігрують тисячі рожевих фламінго. Неповдалік Ларнака розміщується курорт Айя-Напа. Тут є великий аквапарк, лунапарк і дельфінарій.

Цікавим для туристів є невелике місто **Фамагуста**, оточене мурами XIV—XV ст. і величною фортецею. Готичні собори, пізніше перебудовані у мечеті, дивують своїм незвичним виглядом. Туристи обов'язково відвідують знаменитий венеціанський "Замок Отелло" і Музей археологічних старожитностей. У "Замку Отелло" за переказами венеціанський мавр Отелло задушив свою дружину Дездемону.

Місто **Пафос**, біля якого знаходиться другий між-пнродний аеропорт Кіпру, в давнину було столицею країни. Тут багато об'єктів туризму. Серед них вирізняються катакомби Соломона, цвинтар королів, мозаїки Діонісія, колона Апостола Павла.

У північно-західній частині острова розташоване місто **Поліс**. Це старовинне місто оточене чудовими туристичними об'єктами: заповідником Акамас, рибальськими бухтами села Лачі та відомими "Купальнями Афродити".

Запитання та завдання

1. Яка площа Кіпру?
2. Назвіть об'єктивні та суб'єктивні чинники, які сприяли перетворенню Кіпру на світовий центр туризму.
3. Яка зима на Кіпрі?
4. Чому так люблять Кіпр європейці?
5. Коли була окупована значна частина Кіпру?
6. Яку економічну політику здійснює уряд країни?
7. Які музеї є в столиці?
8. Чим відоме місто Ларнак?
9. Яке місто було давньою столицею Кіпру?

11.3. Індія

Індія належить до найперспективніших рекреаційно-туристичних країн не лише Азійського макрорегіону, а й усього світу. Це країна, де минуле, сучасне і майбутнє тісно переплелися. Космічно-ядерна держава з більш як мільярдним населенням, найсучаснішими інформаційними технологіями мирно співіснує з коровами, які гуляють вулицями міст, мавпами, які

роблять нальоти на ринки, рікшами, жебраками і вогнищами, на яких спалюють мертвих. Іншої такої країни у світі немає. Її унікальність і приваблює туристів.

Індія не є внутрішньо цілісною країною. Тут живе понад 500 народів зі своїми мовами, культурами, віруваннями. Різні штати суттєво відрізняються своїм стилем життя, мовою, заможністю. Відмінні вони і за кліматичними особливостями, природними ресурсами, географічним положенням, рельєфом тощо.

Нині за вартістю валового національного продукту Індія посідає 4-те місце у світі, випередивши всі європейські країни. За цим показником попереду неї лише США, Китай і Японія. Однак швидкість, з якою розвивається Індія, величезний людський і природно-ресурсний потенціал вказують на те, що у XXI ст. ця країна разом з Китаєм диктуватиме світовий економічний порядок, у тому числі й особливості розвитку рекреаційно-туристичного господарства.

У цілому в Індії можна виокремити 4 туристичні області: Північну, Східну, Західну і Південну. Вони різняться всім комплексом рекреаційних умов і ресурсів — від природних до культурно-історичних. Кожна з цих областей приваблює для туристів по-своєму.

Північна область охоплює штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Харіана, Хімчас Прадеш, Уттар Прадеш та ін. Вона славиться неповторними гірськими краєвидами **Гімалаїв**. Тут найбільша у світі кількість "восьмитисячників", знаменита Долина кольорів, укриті вічнозеленою рослинністю смарагдові пагорби, найчудовіші у світі водоспади.

Столиця штату **Джамму і Кашмір Срінагар** розташована на річці Джамм і озерах. Найпривабливіший об'єкт туризму в цьому місті — унікальні будиночки-човни. Протягом століть вони були частиною побуту жителів Кашміру. Такі будиночки-човни бувають різ-

Азійський макрорайон

них розмірів і можуть бути доволі гарно оздоблені. Вони стоять на приколі біля берегів озер Дав і Нагін.

Кашмір переважно мусульманський штат Індії. Тут дуже багато гарних мечетей, серед яких виокремлюється красою чудова мечеть Шах-Хамадан, повністю побудована з дерева. Вона названа на честь святого, який у XVI ст. навернув в іслам мільйони індусів.

Кашмір привертає увагу туристів і своїми гірськими курортами. Найвідоміші з них Пахалгам, Гулмарг і Сонамарг привабливі по-своєму. Своєрідною базою для близьких і далеких подорожей у гори є **Пахалгам** — значний торговий центр. Крамниці з виробами індійських ремісників буквально оточують готелі. Навколо міста значні площі займають бунгало для туристів і облаштовані наметові містечка.

З Пахалгама туристи відправляються до священної печери Амарнатх. Багато з них беруть на цьому курорті спорядження, поні та здійснюють триденну мандрівку до льодовика Келахої. Молодші і витриваліші можуть піти у захоплюючу десятиденну подорож у знаменитий Ладакх. Чарівні краєвиди Гімалаїв, які надихали М. Реріха, поєднуються тут з унікальним національним одягом ладакхців, ламаїстськими монастирями і скульптурами Будди, вибитими у скелях.

Лише за 50 км від Срінагара знаходиться курорт **Гулмарг**. Влітку тут справжній рай для любителів гольфа, адже на цьому курорті є одне з найкращих і найбільших полів у світі. Крім того, Гулмарг є відомим центром для зимового туризму з облаштованими лижними трасами.

Сонамарг найменший серед гірських курортів Півночі. Він є базою для подорожей до відомого озера **Гангал**. Популярними на курорті є одноденні поїздки на поні по навколишніх луках з чудовими краєвидами на Гімалаї.

У штаті *Пенджаб* розташовано декілька всесвітньо відомих туристичних об'єктів, найвідомішим серед яких є Золотий храм в Амритсарі — священне місце для всіх сикхів. У Чандігарі, створеному відомим французьким архітектором Ле Корбюзьє, сміливо виявилася невгамовна фантазія творця.

В долині середньої течії священного Гангу знаходиться *Агра* з її всесвітньо відомим мавзолеєм Тадж-Махал. Священне для індусів місто *Варанасі* (Бенарес) має декілька дивовижних храмів і палаців, серед яких виокремлюється Золотий храм Шиви.

До Північної туристичної області належить і столиця Індії *Делі*, у якій розташовано безліч цікавих туристичних об'єктів. Серед них вирізняється фортеця Лал-Кіла, яка європейцям більш відома під назвою Червоний форт, її збудовано у XVIII ст. як урядовий комплекс. Вона має декілька збудованих із мармуру палаців. Туристи відвідують неповторні зали публічних і приватних аудієнцій, Перлинну мечеть, імператорський палац Ранг-Махал, імператорські лазні з інкрустованими підлогами.

Головна торгова частина Старого Делі — *Чандні-Чоук* (Срібна площа) знаходиться напроти Червоного форту. Тут багато ринків, основними особливостями і принадами яких для туристів є індійські срібні прикраси і найрізноманітніші вироби ремісників.

На відстані 1 милі від Червоного форту розташована найцікавіша в архітектурному плані мечеть Індії *Джама-Масжід*, або Соборна мечеть. Узагалі, в Делі дуже багато мечетей і мінаретів, а також мавзолеїв ісламських правителів і святих. Так визначним туристичним об'єктом є мінарет Кутб-Мікар — велична конусоподібна п'ятиярусна вежа висотою 72,5 м, яка побудована з оригінального червоно-жовтого пісковика. Мінарет щедро прикрашений чудовим орнаментом.

Старовинний район *Мехраулі* відомий нескінченними лабіринтами ринку. Він багатий на мавзолеї та храми, серед яких виокремлюються мавзолеї Джамалі В різноколірною стелею, Аджам Кхана, ісламського святого Кхваджі Бахтьяра Каки. Тут же знаходяться храм богині Йогмаїа і басейн Шамеш.

Усе більше іноземних туристів відвідують мавзолей Хума-юна. Це чудовий сад-гробниця восьмикутної форми. Туристів тут цікавить перш за все те, що він слугував моделлю під час будівництва всесвітньо відомого Тадж-Махала.

Декілька туристичних об'єктів зосереджено в районі *Пурана-кила* (Старий форт), де збереглися ворота цитаделі, кріпосні вали, мечеть, оригінальний двоповерховий восьмикутний павільйон Шер-Мандал. Поряд зі Старим фортом розміщений відомий делійський зоопарк, який притягує туристів знаменитими тиграми-альбіносами. Неподалік знаходиться побудована з великої гальки цитадель Фарузшах-казака.

Туристи люблять відвідувати діловий центр Делі *Шахджаха-набад*. Це частина міста з вузькими вулицями заповненими людьми, де збереглося декілька воріт від цитаделі, яка оточувала цей район.

Серед історичних споруд Делі користується популярністю у туристів обсерваторія Джантар-Мантар. Багато іноземців відвідують президентський палац з його 390 залами і приходять до пам'ятників, які присвячені важливим історичним подіям у житті індійського народу.

Східна туристична область теж дуже примітна. *Західна Бенгалія* в основному рівнинний штат, але доволі великий і простягнувся він від Гімалаїв до Бенгальської затоки. Рекреаційно-туристичним ядром області є одне з найбільших міст світу *Калькутта*,

яке є дуже гарним і у якому постійно проходять релігійні свята, кінофестивалі, спортивні змагання тощо.

Надзвичайно своєрідний колорит мають невеликі містечка, розміщені на відстані 60 км від міста. Це колишні французькі і голландські селища з будинками колоніального стилю, старими церквами, неповторними цвинтарями і набережними на річці Хуг лі. Біля цієї річки розташоване місто Белур Мату, де знаходиться храм Шрі Рамакрішна. Неподалік у Дакшинесиварі є цілий храмовий комплекс. Храм Радхи тут оточений 12 невеликими храмами Шиви.

На південь від Калькутти у дельті Гангу і Брахмапутри й узбережжя Бенгальської затоки вся територія вкрита болотами і чагарниками. Віддавна бенгальці називають це місце Сувдербанс, або Чудовий ліс. Туристи тут люблять спостерігати за велетенськими гребенястими крокодилами, яких на берегах сотень проток дуже багато.

У Східній області зростає популярність гірського курорту *Дарджилінг*. Звідси відкривається, напевно, найзахоплюючий вид на Гімалаї. Навколо курорту знаходяться зоопарк, де зібрані унікальні зразки високогірних тварин, ботанічний сад, у якому представлені зразки гімалайської флори.

Головне рекреаційно-туристичне ядро Західної туристичної області — місто **Мумбай** (Бомбей). Це величезне місто є головним центром кіноіндустрії країни. Туристів Мумбай приваблює чудовою вікторіанською архітектурою і величезними ринками з екзотичними фруктами та спеціями, ювелірними виробами й антикварними речами. Серед інших об'єктів туризму виділяються Вісячі сади, храм бога Шиви, видовбаний у скелі, Башти мовчання та ін.

Мумбай є базою для відвідин розміщеного на схід від міста плато Декан. Основними об'єктами туризму

Азійський макрорайон

тут є неперевершені печери-храми Еллори. До найдавніших у світі належать буддійські розписи і скульптури Аджанти.

У штаті *Гуджарат*, що розміщений на північ від Мумбая, регулярно проводяться барвисті ярмарки і масові веселі свята. В Гуджараті туристи відвідують місто *Босудж*, оточене могутньою фортечною стіною. Взимку до заболоченої місцевості Катч злітаються тисячі рожевих фламінго. Цікавим об'єктом області є колишня португальська колонія — місто *Гоа*. В ансамблі будівель Старого Гоа виокремлюється найбільша християнська церква Азії — собор Святої Катерини. Серед інших храмових споруд дуже примітною є побудована на краю прямовисної скелі церква Діви Марії Розарійської, яка вражає туристів химерним поєднанням європейського і індійського архітектурних стилів.

Південна туристична область з центром у *Ченнаї* (Мадрас) вирізняється надзвичайно різноманітними рекреаційними ресурсами. У самому місті привабливими є форт Сент-Джордж, одна з найгарніших у світі набережних, вибиті у скелях стародавні храми. Європейців вражає безліч мавп у міських скверах і на вулицях міста. Багато пам'яток історії, культури і релігій знаходяться в інших містах Півдня Бенгалурі, Хайдарабаді, Майсурі та ін.

До найкращих у світі належать піщані пляжі Малабарського узбережжя Корала. У цьому ж штаті у Блакитних горах знаходиться дуже великий заповідник, де багато індійських слонів, носорогів і тигрів.

В останні роки Індія все більше перетворюється на країну медичного туризму. Якщо в минулому туристичні фірми анонсували у своїх проспектах лише атрибути народної індійської медицини, наприклад, масаж, заняття йогою, медитацією, лікування травами і

фруктами, то нині все більше іноземних туристів їдуть до Індії, щоб отримати найсучаснішу медичну допомогу. За рік країну відвідує понад 200 тис. медичних туристів. За цим показником Індія посідає друге місце після Таїланду, куди щорічно приїздить понад 1 млн пацієнтів.

Перевантаженість системи охорони здоров'я у розвинутих країнах Заходу, де хворі змушені чекати на нетермінові операції багато місяців, а то й років, висока вартість медичного обслуговування приводять до того, що Індія, з її порівняно дешевою, але на рівні кращих світових стандартів медициною, перетворилася на один зі світових центрів медичного туризму.

Операції зі шунтування серця, яких у Канаді чи Великій Британії не всі хворі можуть дочекатися, в Індії виконують у 16 госпіталях без будь-якої черги. При цьому такі послуги коштують у середньому втричі дешевше.

Отже, в Індії дуже швидко розвивається медичний туризм. Сюди приїжджають лікуватися навіть із небагатих країн. Уряди багатьох країн почали фінансувати поїздки і лікування своїх громадян в Індії. Організуються чартерні рейси до країни, якими доставляють не лише хворих із країн Заходу, але й їхніх лікарів. У найбільших готелях створені умови для перебування лежачих хворих, які потребують реабілітації після складних операцій.

Запитання та завдання

1. Чому Індія належить до найперспективніших рекреаційно-туристичних країн світу?
2. Яке місце посідає нині Індія за вартістю ВВП у світі?
3. Назвіть туристичні області Індії.
4. Чим славиться Північна туристична область?

Азійський макрорайон

5. Які туристичні об'єкти є в столиці країни?
6. Яке місто є рекреаційно-туристичним ядром Східної області?
7. Що ви знаєте про туристичну привабливість Західної туристичної області?
8. Які рекреаційні ресурси є на півдні Індії?

11.4. Непал

Туризм у Непалі є важливим джерелом валютних надходжень. Найпривабливішими для іноземців є, перш за все, індуїстські та буддійські культові споруди. Обслуговування альпіністів з усього світу також стало джерелом стабільного доходу жителів багатьох гімалайських поселень. Цілий народ, тобто шерпи, перетворилися на носильників і провідників численних альпіністських експедицій. Бажаючих покорити найвищі вершини світу нині стільки, що уряд Непалу змушений установлювати чергу. До чинників, які обмежують розвиток туризму в цій країні, належать багаторічна політична нестабільність, військові дії та терористичні акти.

Провідним рекреаційним ресурсом Непалу є унікальні природні умови цієї країни. Простягаючись на 200 км з південного заходу на північний схід, висота земної поверхні зростає з 60 до 8848 м над рівнем моря (г. Джомолунгма (Еверест)). Жодна інша держава світу не має на такому незначному просторовому проміжку таких різких змін клімату: від тропічного до арктичного на льодовиках Головного Гімалайського хребта. Ніде більше у світі на поверхні землі повітря не буває настільки розрідженим, як у Непалі.

У цілому в природному плані Непал можна поділити на дві частини: передгірні рівнини тераї, які є про-

довженням Гангзької низовини, і Гімалаї. Ширина **тераїв** змінюється від 16 до 30 км. Вони сильно розорані. Перед самими горами тераї дуже заболочені з окремими осередками малярії. На передгірних підвищеннях розташовані савани з густими заростями слонової трави висотою до 4,5 м. У Гімалаях знаходяться вершини 5 "восьмитисячників": найвища гора планети Джомолунгма, а також Канченджанга, Макалу, Аннапурна і Джаулагірі.

У Непалі доволі чітко виражені сезони року, що відображається на рекреаційній діяльності. Влітку тут дуже спекотно, переважають доволі надокучливі мусонні дощі, які приносять вологі повітряні маси з Індійського океану. Взимку, деє приблизно із середини грудня по лютий, тут сухо і прохолодно. В цей час у горах випадає багато снігу. Найкращий час для мандрівок навесні (березень, квітень) і восени (жовтень, листопад), коли встановлюється стійка суха і тепла погода.

Розвиваючи туризм у Непалі, уряд намагається зберегти дуже багатий у минулому рослинний і тваринний світ. Для цього створено декілька об'єктів природно-заповідного фонду: резерват Читауен на кордоні з Індією, а також національні парки Лантасанг, Сагарматха, Нагарджук тощо.

Головними релігіями Непалу є індуїзм (86 % віруючих) і буддизм (12 %). У країні знаходиться багато найважливіших культових споруд буддистів та індуїстів усього світу. Індуїстські храми Непалу зачинені для відвідування іноземцями, їхньою красою можна насолоджуватися лише ззовні. Натомість у буддійських монастирях кожен відвідувач, незалежно від того, звідки він приїхав, є бажаним і дорогим гостем. Необхідно лише зняти взуття, не чіпати нічого руками і фотографувати з дозволу дуже запопадливих ченців.

Непальці надзвичайно релігійні. Кожен непальський будинок є по суті маленьким храмом. В обов'язковому маленькому внутрішньому дворіку знаходиться сімейний мініатюрний храм або вівтар — лінгам — символ Шиви, який є центральним об'єктом поклоніння індусів. Просто так повз храм, а їх у столиці **Катманду** тисячі, непалець ніколи не пройде. Він обов'язково вклониться божеству, доторкнувшись рукою спершу до порога святилища, а потім до власного чола. Така церемонія неодмінно закінчується ударом у дзвін, який висить біля кожного храму. Тому в столиці лунає постійний "малиновий" дзвін, який особливо посилюється надвечір, коли вулиці міста заповнюються людьми.

Непал — одна з небагатьох країн світу, де предмети класичного і сучасного мистецтва використовуються у повсякденному житті людей. Ці унікальні витвори зберігаються у численних храмах. Хоча Непал є єдиною країною світу, де індуїзм визнано державною релігією, тут вільно зберігається релігійне розмаїття.

Туристів вражає не лише кількість храмів, а й розмаїття їхньої архітектури, яке можна в цілому звести до трьох видів: пагода, шикара і ступа.

Ступи є суто буддійськими, пагоди і шикари можуть бути і буддійськими, й індуїстськими. Буддійські храми вирізняються тим, що оточені стіною з воротами. Нерідко храм оточений стіною молитовних коліс. Іноземні туристи з подивом дізнаються про те, що храми Непалу є не місцем релігійних зібрань, як у християн і мусульман, а місцем поклоніння.

У столиці серед тисяч храмів вирізняються величезний палацово-храмовий ансамбль "Хану ман Дхока", королівський палац, палац Сінгха Дарбар. На околиці міста знаходяться грандіозні буддійські ступи III ст. до н. е. Боднатх і Сваямбунатх.

Запитання та завдання

1. Які види туризму найбільш розвинуті в Непалі?
2. Назвіть основні види рекреаційних ресурсів Непалу.
3. На які частини можна поділити Непал у природному плані?
4. Які "восьмитисячники" є в Непалі?
5. Чи є в Непалі державна релігія?
6. У які храми Непалу не пускають іноземних туристів?
7. Які види храмів за архітектурою переважають у Непалі?

11.5. Таїланд

До країн світу, які рекреацію і туризм взяли за основу соціально-економічного розвитку, належить Таїланд. Ця країна, як і Україна, впродовж своєї історії неодноразово змінювала назву — була королівством Аютією, Сіамом, Муанг Таєм і, нарешті, у 1949 р. стала Таїландом.

Одна з назв Таїланду в минулому — Муанг Тай, або країна вільних. Справді, на відміну від своїх сусідів, Таїланд ніколи не був колонією. До 1930 р. країна була абсолютною монархією. Потім вона пережила державні перевороти, диктатуру. Її намагалися захопити японці й американці. Ця бідна країна врешті-решт зуміла відновити стабільність і знайти свій шлях розвитку. Головним напрямом суспільного прогресу стало раціональне і ефективне використання наявних рекреаційних ресурсів: природних і культурно-історичних.

До природних рекреаційних ресурсів належить неповторний рельєф. Майже по всій території країни се-

ред ідеально рівних низовинних рівнин розкидані середньовисотні гори. Це круті, іноді скелясті, підняття (складчасто-брилові гори), складені гранітами, кристалічними і глинистими сланцями. Вони ніби тонуть у ділянках рисових полів. Гори складені м'якшими гірськими породами до самих вершин помережені терасами, що створює незабутній для європейців антураж.

Один із головних видів рекреаційних ресурсів Таїланду — узбережжя. Його загальна довжина 2750 км. І здається, що скоро кожен метр цього узбережжя перетвориться на пляж для туристів.

Сприятливим для розвитку рекреації та туризму є яскраво виражені риси субекваторіального мусонного клімату. Середньодобова температура протягом року фактично ніде не опускається нижче +22 °С. Тривалість дощового періоду в різних частинах країни коливається від 6 до 8 місяців.

Таїланд має густу мережу повноводних річок. Майже всі вони починаються у горах на півночі і впадають у Сіамську затоку. Цей туристичний ресурс усе ще чекає свого освоєння. В країні є декілька незначних озер, найбільше з яких Кам. Річки багаті на цінну і смачну рибу. Туристів приваблює те, що немало тайців живуть у великих, вкритих циновками човнах.

У Таїланді всіляко намагаються зберегти і відновити надзвичайно багатий у минулому рослинний і тваринний світ. Майже 65 % території країни займають джунглі, які містять цінні породи дерев, такі як тикове і червоне дерево. Місцеві жителі широко використовують флору для отримання різноманітних смол, бальзамів, лаків, камеді. Усе це, а також плоди мангустан, дур'ян тощо використовують і туристи.

Зберігається розмаїтий і багатий тваринний світ, який представлений слонами, носорогами, тиграми, леопардами. Дуже багато мавп, серед яких найпоши-

реніші макаки і гібони. В саванах донині можна побачити буйволів гаурів і бантонгів. Небезпечними є крокодили і велетенські королівські кобри. Поширюється використання приручених слонів для мандрівок туристів серед дикої природи. Дуже гарні в Таїланді і птахи: павичі, фазани, папуги, птах-носоріг, сіамський червонодзьобий журавель та ін.

Туристів дуже цікавлять релігія і традиції тайців. Буддизм тут є державною релігією, яку сповідують до 95 % усіх громадян країни. Решта віддають перевагу ісламу, християнству і конфуціанству. За століття тайці побудували тисячі храмів, присвячених Будді. Все це доповнює величезна кількість зображень Будди і ціла армія ченців. Кожен тайський буддист, починаючи з 20 років, повинен хоча б раз за життя стати ченцем терміном від двох тижнів до трьох місяців.

Європейці з цікавістю спостерігають за релігійним життям Таїланду. Їх вражає пошана, якою оточені буддистські ченці. Вони не займаються виробничою працею і тому знаходяться на утриманні всіх інших членів суспільства. Туристів приваблюють групи ченців, які обходять будинки заради подаяння. Подати ченцю за філософією буддизму вважається доброю справою, яка буде зарахована у майбутньому житті.

Об'єктами туризму для європейців є численні "хатки духів". Тайці дуже поважають і бояться духів, тому намагаються вимолити їхню прихильність. "Хатки духів" ставляться перед будинками, у садках готелів і навіть перед офіційними офісами. Тайці заманюють духів, сподіваючись, що вони охоронятимуть територію і будуть добрими до оточуючих. Із цією метою вони приносять духам їжу і питво, квіти та ароматні палички.

Тайці-буддисти з великою повагою ставляться до старших і вчителів. Вони вважають приватну власність людини священною і недоторканою.

Туристам, які приїжджають до Таїланду, слід пам'ятати, що голова будь-якої людини у тайців вважається священною. Там за їхніми віруваннями знаходиться дух, який оберігає життя людини. Тому торкнутися чужої голови означає образити людину.

Тайці дуже стриманий народ, який не любить фамільярності. Говорити емоційно, плескати когось по плечу вважається некоректним і викликає у тайців почуття занепокоєння. Вони раді надати послугу, але ніколи не втрачають власної гідності. Тайці постійно посміхаються, вони життєрадісні і терпимі до туристів, тим більше, що ті приносять країні великі прибутки.

Найбільша кількість об'єктів пізнавального туризму зосереджена в столиці. Особливо приваблює туристів Гран Палас, або Великий королівський палац. Ця резиденція королів Сіаму знаходиться в центрі міста. Архітектурний комплекс включає палаци Дусит, Амаринда, Маха Прасад і Чакрі. Тут проходять пишні церемонії коронації королів країни. До ансамблю Гран Паласу входить відомий храм Смарагдового Будди, який нагадує туристам казкове місто.

Храм Ват По цікавий величезною фігурою Будди, який лежить. Розміри цієї скульптури справді вражають — 49 м у довжину і 12 м у висоту. Лише ступні досягають 5 м.

Не менш привабливою є **Золота гора** — покритий благородним металом буддистський храм, який стоїть на штучно створеному пагорбі висотою 78 м. У центральній пагоді храму поховано останки Будди.

Туристи не оминають увагою і монастир Тримитр. Він відомий статуєю Золотого Будди, яка має висоту 5 м, виготовлена з чистого золота і важить 5,5 т.

Бангкок у минулому називали "Венецією Сходу". Донині зберігся відомий Плавучий ринок. Річка Ме-

нам-Чао-Праї з притоками і 140 каналами утворює цілу водну мережу. Раніше все життя місцевих жителів проходило на воді. Нині на Плавучому ринку з самого ранку йде жвава торгівля з човнів, яка із середини дня зникає: човни просто розпливаються у різні боки. Туристи дуже люблять бувати тут.

Ще один туристичний об'єкт Бангкока — відома з телевізійних передач крокодилова ферма, де відбуваються екзотичні шоу під назвою "Ловля крокодилів руками". На фермі не лише розводять 40 тис. крокодилів, а й проводять шоу з ними і зі зміями. Для диверсифікації цього туристичного об'єкта при ньому відкрили невеликий зоопарк, де є хижаки, мавпи, удави. Надаються послуги з катання на слонах.

Бангкок відрізняється від інших великих міст світу тим, що тут немає офіційних казино. Рідкісні і виступи симфонічних оркестрів та театральні постановки. Натомість ввечері туристів чекають численні ресторани, де здійснюються яскраві вистави в національному стилі. У місті величезна кількість нічних барів, дискотек, клубів і вар'єте.

Особливо приваблюють багатьох туристів екзотичні національні спортивні змагання і не менш екзотична тайська кухня.

Таїланд не випадково називають "раєм" для туристів. За власною сутністю тайці дуже веселі та сентиментальні люди. Тому, коли б ви не потрапили до Таїланду, важко розминутися у часі хоча б з одним фестивалем, святом або пам'ятним днем. Тайці завжди запрошують туристів брати участь у веселих і колоритних місцевих фестивалях. Релігійні події можуть бути вельми урочистими і церемонними. Будь-якого європейця зацікавлять не лише веселі, схожі на карнавали фестивалі, а й релігійні буддистські обряди, екзотичні ритуали або барвисті урочисті процесії.

Більшість свят пов'язана з буддизмом, а також річним циклом дозрівання рису і пам'ятними датами з життя тайських королів.

Особливо веселим є фестиваль Сонгран — національне свято, присвячене традиційному тайському Новому року, яке святкується з 13 по 15 квітня. У цей час жителі країни мають декілька вихідних днів і намагаються зробити щось добре, здійснюють паломництво до святинь. Туристів особливо цікавлять святкові паради, а також бурхливі веселощі, пов'язані з традиційним взаємним обливанням водою.

Серед інших численних свят, які полюбляють туристи, виокремлюється Свято квітів у Чіангмаї за 700 км від Бангкока. Воно проходить на спеціальних плотах, прикрашених екзотичними тропічними квітами. Під час цього свята влаштовуються яскраві змагання. В лютому на головному морському курорті країни Паттайі проводять грандіозний фестиваль із чудовими парадом і виставами на прикрашених квітами плотах. Другий тиждень травня в місті Ясонсон на північному сході Таїланду присвячений Фестивалю ракет, під час якого місцеві жителі не лише запускають у небо ракети, а й влаштовують яскраві паради і танцювальні шоу. В декількох провінціях проходять фруктові ярмарки, на яких не тільки продають місцеві смачні та екзотичні для європейців фрукти, а й влаштовують фольклорні вистави.

Не менш екзотичними є Фестиваль вегетаріанців у Пхукеті, перегони на човнах у різних містах країни, шоу слонів, Тиждень моста через річку Квай, який відомий тим, що тут крім історичних та археологічних виставок, народних вистав, проводяться знамениті гонки паровозів.

Особливою увагою туристів користується свято Лой Кратхонг. Багато хто з європейців спеціально при-

їжджає до Таїланду, щоб зануритися в атмосферу цієї нічної феєрії. Свято проходить у листопаді під час повного місяця. При його світлі тайці пускають по річках кратхонги — маленькі човники, зроблені у формі квітки лотоса або бананового листа, всередину яких неодмінно ставляться запалені свічки. У воду люди кидають монети і квіти. Тайці свято вірять, що в цю ніч духи позбавляють їх від усіх накопичених за рік гріхів.

Бангкок іноді називають сексуальною столицею світу. Як наслідок, до Таїланду влаштовують так звані секс-тури. Центром секс-послуг у столиці вважають район навколо вулиці Падпонка. Особливою популярністю користується знаменитий тайський мильний масаж, який масажистка робить клієнту своїм наміленим тілом.

Туристів приваблює і місцева кухня. Хоча для більшості європейців вона здається надто гострою, бажаючих покуштувати тайські страви не стає менше. Особливо подобається туристам багате меню з морських страв. Найбільший у світі ресторан страв із морепродуктів знаходиться в Бангкоку, навіть потрапив до "Книги рекордів Гіннеса". Цей величезний ресторан під назвою "Королівський дракон" одночасно обслуговує 3 тис. відвідувачів, а офіціанти пересуваються на роликкових ковзанах.

Найбільшим морським курортом Таїланду є Паттайя. Зараз важко повірити, що до 1961 р. це було невелике рибальське селище. З того часу Паттайя перетворилося на курорт світового значення. Він ніби спеціально створений природою для морських розваг. Чудові пляжі поєднуються із сонячною погодою. Хоча весь відпочинок зосереджений навколо моря (віндсерфінг, підводне плавання, рибалка, водні мотоцикли, польоти над водою на парaplанах, прогулянки на ях-

•жх і катерах), тут багато й інших розваг: теніс, гольф, боулінг, мандрівки на коні тощо.

Тут чудові та недорогі магазини одягу і сувенірів. У Паттайї величезний вибір морської їжі, а також страв, крім тайської, також і японської, китайської, корейської, мексиканської, індійської, французької та інших кухонь. На цьому курорті можна покуштувати навіть традиційні українські борщ і вареники. Паттайя живе бурхливим нічним життям. Курорт здатний задовольнити будь-які смаки.

У світі є лише два шоу трансвеститів, і обидва у Паттайї. Це дуже яскраве видовище, яке підкреслюється тим, що відбувається в будівлях з чудовою архітектурою.

До ідеальних місць для відпочинку, які мають світову славу, належить острів-курорт Пхукет. Тут найкращі в усій Азії пляжі, чудові незабутні краєвиди і великий вибір готелів. Це найбільший острів країни, що простягається на 48 км у довжину і 21 км у ширину. Пхукет має статус окремої провінції.

Білосніжний кораловий пісок Пхукету органічно поєднується з блакитними водами Андаманського моря. Багато туристів вважають краєвиди острова неповторними. Високі пагорби, вкриті густою тропічною рослинністю біля берега, змінюються плантаціями кокосових пальм. У зелене вбрання ідеально вмонтовані готелі, від ексклюзивних найдорожчих для знаменитостей до дешевих бунгало.

Особливо привабливі для сімейного туризму курорти Ча-Ам і Хуа-Хін. Останній є одним з найбільших у Таїланді полів для гольфу і перетворився на зону відпочинку столичної еліти. Тут раз на рік перебуває і королівська родина. Цей курорт відомий також своїм лсавим нічним ринком.

Ще менш багатолюдним є острів Самуй, який за величиною посідає в Таїланді третє місце (довжина — 25 км, ширина — 21 км). Хоча тут є декілька першокласних готелів, однак переважають сховані серед густої тропічної рослинності будиночки-бунгало. Крім традиційного морського узбережжя з білим кораловим піском, Самуй відомий своїми двома мальовничими водоспадами. Один із них, Хін Лат, спадає декількома каскадами у невелике озеро з ідеально чистою водою, в якому дуже люблять купатися туристи. Не менш привабливими для туристів є морський національний парк Анг Тхонг, який складається з цілої групи островів, що знаходяться на північному заході від Самуя.

До інших об'єктів туризму Таїланду належить місто Чіанг Май — давня столиця тайського королівства Ланна. Нині місто відоме як центр народних промислів. Тут є величезна кількість магазинів і сувенірних крамничок, які пропонують чудові вироби зі срібла, різьбленого дерева, шовк і глиняні глечики, розмальовані паперові парасольки тощо.

Ті, хто цікавляться давньою історією Таїланду, можуть відвідати руїни давньої тайської столиці Аютії. Це місто в минулому було захищене 12-кілометровою стіною, яка частково збереглася до наших днів. У центрі острова, на якому знаходилася столиця, розташований парк з руїнами королівського палацу, а в північній частині міста — майже незруйнований палац принца, в якому працює музей.

Таїланд ще не задіяв усіх своїх рекреаційних ресурсів. Туризм приносить до бюджету країни до 17 млрд дол. США. Велику шкоду рекреаційно-туристичному господарству країни завдало цунамі 2004 р., однак Таїланд дуже швидко відновив свою рекреаційну інфраструктуру.

Запитання та завдання

1. Які природні рекреаційні ресурси Таїланду ви знаєте?
2. Як у Таїланді відносяться до збереження природи?
3. Назвіть тварин, яких у Таїланді використовують для потреб туризму.
4. Яка релігія є панівною в Таїланді?
5. Що таке "хатки духів"?
6. Який менталітет у тайців?
7. Де знаходиться найбільша кількість об'єктів пізнавального туризму?
8. Чим відрізняється Бангкок від інших великих міст стосовно індустрії розваг?
9. Які свята в Таїланді найпривабливіші для туристів?
10. Яке місто називають сексуальною столицею світу?
11. Які морські курорти Таїланду найвідоміші?
12. Які об'єкти пізнавального туризму є за межами столиці?

Висновки

Азійський макрорайон за рівнем розвитку рекреації та туризму у світі поступається лише Європейському макрорегіону. До країн Азійського макрорайону з найкраще розвинутою індустрією відпочинку належать Туреччина, Кіпр, Індія, Непал, Таїланд тощо.

Важливим чинником розвитку рекреації та туризму в Туреччині є її географічне положення. Туреччина, як і сусідній острів Кіпр, дуже вигідно розміщена стосовно основних країн і регіонів, з яких можуть приїжджати туристи, перш за все Західної Європи.

Індія належить до найперспективніших рекреаційно-туристичних країн не лише Азійського макрорайону, але й усього світу. Це держава, де минуле, сучасне і майбутнє тісно переплелися. Космічно-ядерна держава з більш як мільярдним населенням, найсучаснішими інформаційними технологіями мирно співіснує з коровами, які гуляють вулицями міст, мавпами, які роблять нальоти на ринки, рікшами, жебраками і вогнищами, на яких спалюють мертвих. Іншої такої країни у світі немає. Її унікальність і приваблює туристів.

У сусідньому Непалі джерелом доходу жителів багатьох гімалайський поселень стало обслуговування альпіністів з усього світу.

До країни світу, які рекреацію і туризм взяли за основу суспільного розвитку, належить Таїланд. Ця країна навчилася ефективно і раціонально використовувати свої багаті рекреаційні ресурси.

Тестовий контроль

1. Які з цих тверджень є правильними
 - а) географічне положення не є важливим чинником розвитку рекреації та туризму в Туреччині;
 - б) ліси і чагарники займають менше 1/4 території Туреччини;
 - в) гора Великий Арарат знаходиться у Вірменії?
2. У якому місті Туреччини знаходиться найбільша кількість туристичних об'єктів:
 - а) Анкарі;
 - б) Стамбулі;
 - в) Ізмірі?
3. Колона Юліана знаходиться у місті:
 - а) Анталії;

- б) Стамбулі;
- в) Анкарі.

4. Яка кількість іноземних туристів відвідувала щорічно на початку ХХІ ст. Туреччину:

- а) до 5 млн осіб;
- б) понад 20 млн осіб;
- в) понад 10 млн осіб?

5. Площа Кіпру становить:

- а) 9,25 тис. км²;
- б) 8,33 тис. км²;
- в) 7,6 тис. км².

6. Яка частина Кіпру окупована турецькими військами:

- а) 12 %;
- б) 43 %;
- в) 37 %?

7. Найвищої середньої температури морська вода біля берегів Кіпру досягає у:

- а) травні;
- б) червні;
- в) вересні.

8. Яка кількість кіпріотів вільно володіє англійською мовою:

- а) 10 %;
- б) 90 %;
- в) 50 %?

9. Замок, у якому вінчався Річард Левове Серце, знаходиться у місті:

- а) Нікосії;

- б) Лімассолі;
- в) Фамагусті.

10. Яка кількість народів живе в Індії:

- а) до 100;
- б) понад 500;
- в) понад 2000?

11. На яке місце у світі за вартістю ВВП вийшла Індія:

- а) 4-те;
- б) 8-ме;
- в) 11-те?

12. Яку кількість туристичних областей можна виокремити в Індії:

- а) 4;
- б) 5;
- в) 6?

13. За релігійною належністю більшості населення Кашмір є:

- а) буддійським штатом;
- б) мусульманським штатом;
- в) індуїстським штатом.

14. У штаті Пенджаб найвідомішим туристичним об'єктом є:

- а) Золотий храм;
- б) Тадж-Махал;
- в) Перлинна мечеть.

15. Мінарет Кутб-Мінар знаходиться у:

- а) Калькутті;

- б) Делі;
- в) Срінагарі.

16. Головним рекреаційним ядром Східної області Індії є місто:

- а) Хайдарабад;
- б) Мумбай;
- в) Калькутта.

17. Центром Південної туристичної області Індії є місто:

- а) Ченнаї;
- б) Мумбай;
- в) Бенгалур.

18. На яку кількість частин у природному плані можна поділити Непал:

- а) 2;
- б) 3;
- в) 12?

19. Яка кількість гір висотою понад 8 тис. м знаходиться у Непалі:

- а) 5;
- б) 3;
- в) 7?

20. Головною релігією Непалу за кількістю віруючих є:

- а) буддизм;
- б) конфуціанство;
- в) індуїзм.

21. Загальна довжина морського узбережжя Таїланду досягає:

- а) 785 км;
- б) 1291 км;
- в) 2750 км.

22. Яку частину Таїланду займають джунглі:

- а) 30 %;
- б) 65 %;
- в) 90 % ?

23. Державною релігією Таїланду є:

- а) іслам;
- б) індуїзм;
- в) буддизм.

24. Монастир Тримітр знаходиться у:

- а) Катманду;
- б) Срінагарі;
- в) Бангкоку.

25. З 13 по 15 квітня у Таїланді відбувається:

- а) свято квітів;
- б) фестиваль Сонгран;
- в) фестиваль вегетаріанців.

26. Найбільшим морським курортом Таїланду є:

- а) Пхукет;
- б) Паттайя;
- в) Чнанг Май.

Розділ 12

АФРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

Серед африканських країн (53) нині можна виокремити декілька, які цілеспрямовано розвивають рекреаційно-туристичне господарство: Кенія, Танзанія і Туніс тощо. Але жодну з цих країн за всім комплексом рекреаційних ресурсів не можна порівняти з Єгиптом.

12.1. Єгипет

На міжнародному туристичному ринку панує дуже гостра і жорстка конкуренція. Однак є країни, які пропонують неповторний та унікальний рекреаційний продукт і тому значною мірою є поза конкуренцією. До них належить Єгипет. Для туриста з будь-якої країни світу поїхати до Єгипту означає потрапити до колиски світової історії та культури. Величні архітектурні пам'ятки, відомі кожному ще зі школи, ніби оживають. Іноземні туристи мають рідкісну можливість у прямому розумінні доторкнутися до історії людства.

Єгипет — одна з небагатьох ісламських держав, відкритих для масового туризму. Рекреаційно-туристичне господарство країни залишається головним валютним джерелом. Тому внутрішні політичні противники правлячого режиму в Єгипті, намагаючись скинути уряд, вдаються до терористичних актів проти іноземних туристів. Порушити політичну стабільність у країні можна лише через різке зменшення валютних надходжень до бюджету. Туристичний бізнес зазнав великих збитків у 1997 р., коли ісламські екстремісти вбили в Луксорі 58 туристів. Після кожного нового теракту кількість відпочиваючих у Єгипті різко падає. Уряд вдається до жорстких засобів проти тероризму. Однак туристів відлякують солдати з автоматами між пірамідами, блок-пости і кулеметні гнізда на дорогах, перевірка автобусів з туристами і пошук можливих бомб у автомобілях.

Потік туристів до Єгипту постійно зростає. Це починає турбувати світову громадськість. Проблема полягає у тому, що в Єгипті розташована найбільша у світі кількість історичних пам'яток, які перебувають під охороною ЮНЕСКО. Історико-культурні цінності Єгипту належать усьому людству, а не лише одній країні. Єгипетська давнина є духовним спадком нашої цивілізації. Туристи-вандали, яких не так уже і мало, навіть законослухняні туристи все більше нищать живопис, руйнують стародавні будівельні матеріали, спотворюють первісний рельєф місцевості. Нинішні 6 млн туристів, просто проходячи повз піраміди і храми, дихаючи з виділенням вуглекислого газу, піднімаючи пилу, вже завдали суттєву шкоду старожитностям. Зростає вібрація від тисячі туристичних автобусів, збільшується кількість руйнівних вихлопних газів тощо.

Щоб якимось гармонізувати туристичний бум з необхідністю збереження історичного середовища, уряд Єгипту постійно збільшує кількість місць для відвідування туристів. Обмежується також кількість відвідувачів гробниць. Проводиться виховна робота і покращується організація рекреаційно-туристичної діяльності.

Основними рекреаційними ресурсами Єгипту є історико-культурні пам'ятки країни, які органічно доповнюються тропічним кліматом і протяжним морським узбережжям. Червономорське узбережжя з його унікальними природними умовами і ресурсами є основним. Саме тут знаходяться основні базові курорти країни Шарм-ель-Шейх і Хургада, на яких відпочивають туристи з усього світу, звідси їх розвозять автобусами та літаками до всіх знаменитих туристичних об'єктів.

Найпрестижнішим морським курортом Єгипту, безумовно, є *Шарм-ель-Шейх* (у перекладі означає Царська затока). Нині важко повірити, що ще в 70-х роках ХХ ст. тут нічого не було. Шарм-ель-Шейх знаходиться на південному виступі Синайського півострова у тропічній зоні. Туристичний сезон тут триває весь рік. Навіть у найхолодніші зимові місяці температура води не опускається нижче + 20—22 °С, а повітря — нижче +23—25 °С.

На березі великої бухти Наама (Наама-бей) збудовано багато десятків чудових готелів і цілих готельних містечок з окремими будиночками, плавальними басейнами, барами, розважальними центрами тощо. Тут створені всі умови для відпочинку і занять спортом. Особливо високо цінують цей курорт аматори підводного плавання. Поблизу Шарм-ель-Шейху знаходиться *національний парк Рас-Мухаммад*, якому немає рівних в усій Північній півкулі за кількістю і красою коралів, морської флори і фауни. Підводне плавання,

або дайвінг, у Шарм-ель-Шейхі є, напевно, головним задоволенням. Тому місцеві магазини пропонують все необхідне для аквалангістів-початківців і досвідчених аквалангістів. Більше двох десятків дайвінг-центрів надають всі необхідні послуги: від обладнання до досвідчених інструкторів.

Для тих, хто віддає перевагу іншим видам відпочинку, Шарм-ель-Шейх пропонує тенісні корти і джакузі, гольф-клуби і тренажерні зали, віндсерфінг і кінні мандрівки, парашутні та водні мотоцикли. Тисячі туристів мандрують на квадрациклах пустелею до бедуїнів чи отримують всі види водних розваг у місцевому аквапарку. Молоді туристи дуже любляють джип-сафарі по пустелі.

Для Шарм-ель-Шейху характерне бурхливе нічне життя. Тут безліч дискотек, нічних барів, клубів, казино і барвистих шоу-вистав. Увечері всі ресторани, кафе і бари заповнені.

Шарм-ель-Шейх є базою для близьких і далеких екскурсій. Найпопулярнішими серед них є мандрівки до Каїру і пірамід у Гізі, а також до монастиря Святої Катерини на Синаї, де знаходиться каплиця Неопалимої купини. Сам монастир розташований біля підніжжя гори Синай, де за переказом Мойсею були передані скрижалі з десятьма заповідями.

Біля всіх основних готельних комплексів майорять на щоглах прапори країн, звідки до Єгипту прибули туристи. Все більше стає тут прапорів України.

Хургада в минулому була головним морським курортом країни, але після виникнення і стрімкого розвитку Шарм-ель-Шейху втратила свій статус. Хоча вона і розміщена південніше за Шарм-ель-Шейх, тут значно менше коралів. Тому туристи часто віддають перевагу курорту Ель-Гуна, що знаходиться на 30 км північніше Хургади.

Містечко **Ель-Гуна** не схоже на інші морські курорти Єгипту. Його ще називають "Венецією на Червоному морі". Тут немає великих багатоповерхових готелів. На численних островах розташовані дуже затишні будиночки у східному стилі. По каналах між островами курсують невеликі човни. Родзинкою дайвінгу Ель-Гуни є затонулі кораблі. В центрі курорту є шось на зразок курзалу — Кафр, будівля у стилі традиційної єгипетської архітектури.

Ель-Гуна — автономна рекреаційна система з власним невеликим аеропортом, інформаційним і бізнес-центром, акваріумом, картингом, ресторанами, кафе, барами, дискотеками, оздоровчим комплексом тощо. Тут є сучасна клініка, база для катання на верблюдах і конях, торгові галереї. Славиться курорт і найкращим на Близькому Сході гольф-клубом.

Майже всі туристи, які їдуть до **Каїра** і пірамід у Гізі, відвідують знаменитий Єгипетський музей. У ньому представлена найбільша колекція єгипетського мистецтва у світі. В 1902 р. вона була розміщена у будівлі, яка нині прикрашає одну з центральних площ Каїра.

В Єгипетському музеї більше ста залів і галерей, в яких розміщено близько 150 тис. експонатів. Щоб їх ретельно оглянути, необхідно декілька тижнів. Тому туристом потрібний досвідчений і фаховий екскурсовод, який зверне їх увагу на найголовніше. Хоча і так всі 150 тис. експонатів музею є найцікавішими із сотень тисяч, які зберігаються в його запасниках.

Історія Єгипту надзвичайно багата і протяжна. Щоб осягнути її всю, необхідно відвідати в Каїрі, крім Єгипетського, ще Коптський, Ісламський і Греко-Римський музеї в Александрії.

Велику цікавість викликає в Єгипті *гробниця Тутанхамона*. Це пов'язано з декількома чинниками.

По-перше, це єдине не розграбоване царське поховання. Тому гробниця стала однією з найбільших археологічних знахідок XX ст. Фараон Тутанхамон був похований з неймовірною пишністю: лише на мумії виявили 143 золоті предмети. Сама мумія знаходилася у трьох, вставлених один в одного саркофагах, останній з яких з довжиною у 1,85 м був зроблений з чистого золота. Серед інших предметів вражає царський трон і чудова золота похоронна маска, яка передає риси 18-річного фараона. По-друге, гробниця Тутанхамона оповита легендами про прокляття фараона. Справді, більша частина людей, які відкрили гробницю, раптово померли. Туристи дуже люблять слухати оповідки про надпис над входом до гробниці: "Смерть торкнеться крилом кожного, хто порушить спокій фараона".

Оповитий легендами і *храм цариці Хатшепсут*. Вона була єдиною в історії Єгипту жінкою-фараоном. Життя Хатшепсут будить фантазію письменників і істориків. За своє життя вона збудувала багато храмів, але після смерті у країні були знищені всі її зображення, а також стерті всі надписи, де згадувалося її ім'я. За життя Хатшепсут було споруджено величний заупокійний храм, який розташований на трьох терасах, сполучених похилими майданчиками (пандусами). Його прикрашали чудові колони і скульптури.

До найбільш відомих і шанованих туристами пам'ятників стародавнього Єгипту належить печерний *храм фараона Рамзеса II* в Абу-Сімбелі. Головним його елементом є чотири величезні 30-метрові статуї Рамзеса II, що обрамляють вхід до храму. Нині для всього світу ця скульптурна композиція є таким же символом Єгипту, як піраміди і сфінкси.

Абу-Сімбел відомий ще й тим, що після заповнення Асуанського водосховища йому загрожувало повне затоплення. Єгипет не мав грошей на порятунок цього

Африканський макрорайон

історичного скарбу. Абу-Сімбел врятувало ЮНЕСКО. Це був найдорожчий проект цієї міжнародної організації ООН за всю історію її існування. За чотири роки фахівці з 50 країн розібрали всі споруди храмового комплексу і перенесли їх на вище місце. Тут же знаходиться Малий храм Абу-Сімбела, присвячений богині Хатор.

Іншим всесвітньо відомим туристичним об'єктом Єгипту є знаменита *Долина Царів*, яка знаходиться в горах за містом Фіви. Сюди прокладено зручні дороги, але це місце завжди буде оповите аурую нерозгаданих таємниць. Туристів приваблюють не лише гробниці багатьох фараонів, деякі з яких є справжніми підземними палацами, але й історія відкриття тут саркофагів 36 фараонів. У 1881 р. в безіменній відокремленій гробниці було знайдено мумії колись могутніх і знатних фараонів. Серед них виявили останки відомих історичних осіб: Атмоса I, Аменофіса I, Тутмоса III і Рамзеса II. Мумій упаковували, спустили до Нілу і судном доставили до Каїрського музею. Місцеві жителі віддали останні почесті своїм стародавнім владикам. Чоловіки проводжали судно з муміями пострілами з рушниць у повітря, а жінки — тужним голосінням і посипанням голови пилом.

Кожен турист, який потрапляє до Єгипту, хотів би відвідати піраміди Гізи і Великого Сфінкса. Всього пірамід у Єгипті більше сотні, всі вони знаходяться на лівому західному березі Нілу. Невеликі їх групи розміщені неподалік від столиці Древнього царства Мемфіса. Однак найвідоміші у світі три великі піраміди Хеопса, Хефрена і Мікерины височать на околиці Каїра в Ель-Гізі.

Ще в давнину, наприклад, за часів Давньої Греції чи Римської імперії, ці піраміди вважалися одним зі "семи чудес світу". *Піраміда Хеопса* донині є найбіль-

шою архітектурною спорудою, яку коли-небудь спромоглися створити люди. У своїй основі піраміда є квадратом зі стороною 227,5 м. Висота її по завершенні будівництва досягала 146,6 м. Дотепер ніхто не може з впевненістю пояснити, як давні єгиптяни виклали цю піраміду з 2,3 млн кам'яних блоків вагою від 2,5 до 15 тонн кожна.

Не набагато менша *піраміда Хефрена*. Іноді туристам навіть здається, що вона більша за піраміду Хеопса. *Піраміда Мікери*на з її нинішньою висотою 62 м ніби спеціально збудована, щоб підкреслити велич своїх сусідів. У минулому Великі піраміди були частиною некрополя Гізи. Весь комплекс складався з кількох маленьких пірамід, де були поховані дружини фараонів, гробниць великих сановників і жерців. Біля кожної піраміди знаходилися нижні і верхні поховальні храми.

З давніх часів, можливо під час будівництва піраміди Хефрена, зі скелі було вирубано охоронця пірамід — *Великого Сфінкса*. Це найбільша монолітна скульптура у світі, довжина якої сягає 73 м, а висота — 20 м. Вважається, що у Сфінксі відображені риси обличчя фараона Хефрена.

Щовечора біля підніжжя *пірамід у Гізі* для туристів влаштовується незабутня світло-музична вистава. Вона побудована так, що потужні прожектори освітлюють по черзі якусь із пірамід або весь некрополь. Лунає музика і розповідь про Давній Єгипет на багатьох мовах.

Найпопулярнішим туристичним центром Єгипту є *Луксор* — невелике місто на 650 км південніше від Каїра. Найкраще сюди добиратися із Хургади. Луксор колись був грандіозною столицею давньоєгипетської держави. Давні єгиптяни звали її Уасет, греки — Фіви, а араби — Аль-Уксур (палаци).

Причина такої популярності Луксора доволі проста : тут зосереджено більше третини культурної спадщини Давнього Єгипту. Нині Луксор є неповторним музеєм під відкритим небом. Тут на кожному кроці руїни стародавніх храмів, залишки скульптур, наприклад, храм цариці Хатшепсут тощо. Але найвідомішою і найвражаючою частиною Луксора є *храм Карнака*. Його будували протягом 2000 років. У стародавніх Фівах стояли два грандіозні храми — Карнацький і Луксорський, які з'єднували алеї сфінксів. На східному березі Нілу знаходилася резиденція фараонів, а величезний некрополь — традиційне для Давнього Єгипту "місто мертвих" — на західному. Нині це найграндіозніші культурно-археологічні залишки давніх цивілізацій у світі. Карнацький храм Амон-Ра вважається найбільшим колонним храмом у світі.

Туристичних об'єктів, які пов'язані з Давнім Єгиптом, у країні не злічити. Варто згадати великий некрополь фараонів різних династій у Саккарі. Туристів тут найбільше приваблює поховальний комплекс фараона Джосера зі східчастою пірамідою.

У *Мемфісі*, який давні єгиптяни звали Менноф-Ра, можна оглянути руїни храму Птаха, в якому коронувалися фараони. У місті, що було столицею Єгипту, донині збереглася скульптура фараона Рамзеса II заввишки 14 м і святилище фараона Сеті I.

Унаслідок пожвавлення інтересу до старожитностей Давнього Єгипту в країні поки що мало уваги приділяється туристичним об'єктам доби панування Риму чи християнського та ісламського періодів єгипетської історії, а їх тут безліч. Наприклад, в Александрії є колона Помпея, римський амфітеатр, храм Сарапіса. Тут багато давніх церков, мечетей і фортів. Усе це — величезний рекреаційно-туристичний резерв Єгипту.

XXI ст. проголошене століттям сфери обслуговування. Усвідомлюючи це, а також ґрунтуючись на на-

явному рекреаційно-туристичному потенціалі, в Єгипті здійснюють послідовну протекціоністську політику, спрямовану на подальший розвиток цієї галузі господарства. Всі об'єкти туристичної інфраструктури на перші десять років роботи звільняються від податків. Влада максимально полегшує умови кредитування іноземних інвестицій. Уряд прокладає дороги до все більшої кількості об'єктів туризму. Нині туризм забезпечує понад третину бюджету країни.

Запитання та завдання

1. Чому влаштовуються терористичні акти проти іноземних туристів у Єгипті?
2. Чому світову громадськість турбує швидке зростання потоку туристів до Єгипту?
3. Яких заходів вживають у Єгипті для збереження історичного середовища?
4. Назвіть основні рекреаційні ресурси Єгипту.
5. Який морський курорт країни є найпрестижнішим?
6. Чим відрізняється Ель-Гуна від інших морських курортів Єгипту?
7. Яка кількість експонатів є в Єгипетському музеї?
8. Чому так сильно приваблює туристів невиразна гробниця Тутанхамона?
9. Чим відомий Абу-Сімбел?
10. Де було знайдено 36 саркофагів фараонів?
11. Які споруди Єгипту належать до "семи чудес світу"?
12. Яка піраміда в Ель-Гізі є найбільшою?
13. Які розміри Великого Сфінкса?
14. У чому причина популярності Луксора серед туристів?
15. Як називали Мемфіс давні єгиптяни?

16. Які туристичні об'єкти знаходяться в Абідосі?
17. Чи є в Єгипті туристичні об'єкти пізніших історичних епох?

Висновки

На міжнародному туристичному ринку панує дуже гостра і жорстока конкуренція. Однак є країни, які пропонують неповторний і унікальний рекреаційний продукт і тому значною мірою є поза конкуренцією. До них належить Єгипет.

Єгипет — одна з небагатьох ісламських держав, відкритих для масового туризму. Рекреаційно-туристичне господарство країни залишається головним валютним джерелом. Тому внутрішні політичні противники режиму, намагаючись порушити соціально-економічну стабільність у державі, вдаються до терористичних актів проти іноземних туристів.

Потік туристів до Єгипту постійно зростає. Це починає турбувати світову громадськість. В Єгипті знаходиться найбільша у світі кількість історичних пам'яток, які перебувають під охороною ЮНЕСКО. Єгипетська давнина є духовним спадком усього людства. Надмірна кількість туристів шкодить історико-культурним цінностям Єгипту.

Основними рекреаційними ресурсами Єгипту є історико-культурні пам'ятки країни, які органічно доповнюються тропічним кліматом і протяжним морським узбережжям. Морські курорти Червономорського узбережжя є базами, де туристи відпочивають і звідки їх розвозять автобусами і літаками до всіх знаменитих єгипетських туристичних об'єктів.

Тестовий контроль

1. Туристичний бізнес Єгипту найбільших збитків зазнає від:

- а) піщаних бурь;
- б) неврожаїв;
- в) терористичних актів.

2. Основним рекреаційним ресурсом Єгипту є:

- а) історико-культурні пам'ятки;
- б) корали Червоного моря;
- в) тропічний клімат.

3. Найпрестижнішим морським курортом Єгипту є:

- а) Хургада;
- б) Александрія;
- в) Шарм-ель-Шейх.

4. Шарм-ель-Шейх найбільше цінується аматорами:

- а) тенісу;
- б) дайвінгу;
- в) гольфу.

5. "Венецією на Червоному морі" називають:

- а) Ель-Гуну;
- б) Хургаду;
- в) Шарм-ель-Шейх.

6. Найбільша колекція давньоєгипетського мистецтва зберігається в музеї:

- а) Ісламському;

Африканський макрорайон

- б) Коптському;
- в) Єгипетському.

7. "Прокляття фараона" пов'язано з гробницею:

- а) Тутмоса І;
- б) Тутанхамона;
- в) Рамзеса ІІ.

8. Печерний храм фараона Рамзеса ІІ знаходиться в:

- а) Ель-Гізі;
- б) Абу-Сімбелі;
- в) Луксорі.

9. Найбільшою з пірамід Єгипту є піраміда фараона:

- а) Мікери́на;
- б) Хеопса;
- в) Сеті І.

10. Давню столицю Єгипту Луксор греки називали:

- а) Фіви;
- б) Уасет;
- в) Амон-Ра.

11. Ступінчаста піраміда фараона Джосера знаходиться у:

- а) Абідосі;
- б) Саккарі;
- в) Дендері.

12. Найбільшим колонним храмом вважається:

- а) Карнацький храм Амон-Ра;

- б) храм Птаха;
- в) Великий храм Рамзеса III.

13. Менноф-Ра — давньоєгипетська назва міста:

- а) Каїр;
- б) Луксор;
- в) Мемфіс.

14. Римський амфітеатр знаходиться в:

- а) Александрії;
- б) Каїрі;
- в) Асуані.

Розділ 13

ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

13.1. Сполучені Штати Америки

Сполучені Штати Америки щодо основних особливостей розвитку рекреаційно-туристичного господарства є доволі специфічною країною світу. Тут завжди переважав внутрішній туризм, хоча постійно зростала частка американців, які воліли б відпочивати за кордоном.

Як виявили опитування на початку ХХІ ст., тероризм, війни та епідемії дуже сильно вплинули на туристичний менталітет американців. Більше третини населення країни вважає закордонні мандрівки занадто ризикованими, щоб до них вдаватися. Участь американських військ у війні в Іраці та інших країнах призвела до того, що двоє з кожних п'яти американців побоюються летіти на відпочинок навіть до Франції. Вони остерігаються недружелюбного прийому з боку місцевих жителів.

Американські туристи надзвичайно уважно ставляться до повідомлень про виникнення епідемій у тих чи інших регіонах світу. В цьому сенсі вони суттєво

відрізняються від туристів з багатьох інших країн. Опитування працівників 500 найбільших компаній США показало, що 60 % з них заборонили своїм співробітникам поїздки в небезпечні з їхнього погляду регіони світу, наприклад, у зв'язку з виявленням захворювання на пташиний грип або атипову пневмонію.

Внаслідок жакливих терористичних актів у вересні 2001 р. іноземні туристи, які хотіли б відвідати США, донині все ще побоюються їхати сюди. Так, поїздки багатих японців до країни скоротилися більш як на 20 %. Туристи з європейських країн, які звикли до невеликих відстаней, приїжджаючи до США, винаймають автомобілі і починають рухатися вглиб країни. Після декількох днів руху одноманітними Центральними рівнинами вони повертають назад і назавжди втрачають інтерес до Америки.

Цікавою особливістю підприємливих американців є вміння "витискати" з рекреаційно-туристичного бізнесу набагато більше, ніж інші країни світу. Відомо, що за чисельністю іноземних туристів США доволі суттєво поступаються Франції та Іспанії. Середньостатистичний турист, подорожуючи Європою, залишає тут близько 600 доларів США. Відвідуючи США, іноземні туристи залишають тут уже вдвічі більше. Найчастіше до США приїжджають британці та японці.

Сполучені Штати Америки як незалежна держава існує лише понад 200 років. Унаслідок чого, а також, враховуючи особливості заселення Північної Америки, культурно-історична спадщина країни за глибиною й обсягом значно поступається країнам Європи та Азії. Однак підприємливі американці, вміють піднести свої національні святині для іноземців на такий рівень, що іноді вони затьмарюють піраміди Єгипту чи римський Колізей.

Потужним і головним чинником єдності держави та її громадян, предки яких пришли до Америки з усіх країн світу, є виховання патріотизму. Однією з головних складових такого виховання є внутрішній туризм. Хоча США виникли набагато пізніше за багатьох країн світу, тут дуже бережуть власний історико-культурну спадщину. У столиці на кожній кроці є пам'ятники державним діячам, численні музеї, художні галереї, бібліотеки тощо. У Нью-Йорк знаменита вулиця Бродвей просто переповнена театрами, виставками та музеями. Об'єктами туризму Аста є хмарочос "Емпайр-стейт-білдінг", висотою 1027 метрів, приміщення ООН тощо.

У країні тисячі симфонічних оркестрів, вона має найкращу у світі мережу спортивно-оздоровчих установ.

Мільйони туристів з усієї країни ринуть до святих для американців місць — будинок "Індепенденс-холл" у Філадельфії, де було проголошено незалежність США, та до театралізованого мішечка Нью-Плімут, де у 1620 р. з корабля "Мейфлауер" висадилися на Американський материк перші переселенці з Англії.

Невелика кількість пам'яток старовини значною мірою компенсується багатими природними рекреаційними ресурсами. У США впродовж століть були організовані національні парки. Їхнині їх понад 40. Загальна площа цих туристичних об'єктів перевищує 30 млн га. Серед них всесвітньо відомі Йосемітський, Йеллоустонський парки, Секвоя, Великий Каньйон. Інтенсивно використовуються Для відпочинку узбережжя Великих озер і пляжі Каліфорнії та Флориди. Світовим об'єктом туризму є Ніагарський водоспад.

Американці є засновниками; багатьох важливих напрямів розвитку сучасного туризму. В Каліфорнії вперше було відкрито парк відпочинку "Діснейленд".

Центр кіноіндустрії *Голлівуд* усе більше перетворюється на потужний комплекс відпочинку і розваг. Попереду всіх США і в розвитку індустрії азартних ігор. Характерною особливістю американської системи рекреації та туризму є постійне переливання коштів до найприбутковіших її галузей. В нинішній історичний період до них належить гральний бізнес.

У другій половині XX ст. лідером світового грального бізнесу стало американське місто *Лас-Вегас*. Лас-Вегас, збудований посеред пустелі штату Невада, є яскравим прикладом того, як за відповідних інвестицій, реклами, ідей тощо можна використовувати для відпочинку і розваг, здавалося б, непридатні для цього території. В цьому сенсі Лас-Вегас є певною моделлю для всього світу.

Гральні заклади Лас-Вегаса є надзвичайно високо-рентабельними підприємствами. Акумулюючи величезні суми грошей, вони будують для туристів готелі, які вражають людей своїми масштабами і красою. Тут виникли найбільші у світі готельні комплекси з кількістю номерів, що перевищують 5 тис. У гральний бізнес Лас-Вегаса вкладено сотні мільярдів доларів. Гіди з гордістю повідомляють туристам, що Лас-Вегас є єдиним містом світу, якому вдалося перемогти ніч. Насправді, складається враження, що вночі тут світліше, ніж удень. Місцеві гіди не забувають підкреслити, що в місті використовується електроенергії більше, ніж у всій Франції.

Туристам подобається, що в тій частині Лас-Вегасу, де знаходиться більшість гральних закладів, найбільше у світі зосередження готелів. Робота казино і готелів в одному комплексі приводить до того, що у Лас-Вегасі розкішний номер готелю може коштувати клієнту втричі дешевше, ніж у будь-якому іншому місті. Справа в тому, що втрачені гроші в готельному

господарстві сторицею окупляться у гральному бізнесі. Ресторани готелів пропонують безкоштовні обіди клієнтам, які програли в казино мільйони.

У Лас-Вегасі зроблено все, щоб не лише заманити сюди клієнта, а й якомога довше його звідси не випускати. В готелях казино спеціально прибрані годинники, щоб клієнти нікуди не поспішали. До казино максимально наближені розкішні крамниці, бари і ресторани. Приїхавши до казино, з нього можна не виходити місяцями. Тут є все необхідне, аж до медичного обслуговування. Якщо ви не можете дозволити собі програти мільйони доларів, до ваших послуг тисячі гральних автоматів, які в народі дуже влучно охрестили "однорукими бандитами", покер, кості, "блек-джек" тощо.

З метою приваблення туристів готелі-казино Лас-Вегаса набувають усе більше фантастичних масштабів і оздоблення. Кількість вражаючих екстер'єром і внутрішнім оздобленням казино на кшталт "Марева", "Острова скарбів", "Кейсерс паласу", "Луксора" постійно зростає. Клієнти потрапляють ніби у казку і з більшим бажанням залишають тут гроші. Знаменитий *готель-казино "Луксор"* збудований у формі велетенської чорної піраміди, всередині якого прокладено канали і гостей возять, як фараонів, по Нілу на чудових давньоегипетських кораблях.

Лас-Вегас давно вже перетворився на всесвітній туристичний центр. Сотні казино міста відвідують щорічно понад 90 млн американців і гостей з інших країн світу. Щоб збільшити потік туристів, не лише будуються нові грандіозні готелі-казино, а й впроваджуються все нові й нові послуги.

Нині Лас-Вегас посилено рекламується як курорт, де варто відпочивати всією родиною, у зв'язку з чим багато готелів повністю переобладнано. Деякі з них

уже мають вигляд знаменитого Діснейленду. У місті збудовано величезний комплекс для автотуристів. Сюди можна привезти автомобілем всю родину, зокрема грудних дітей. Для малечі передбачені всі можливі види відпочинку і розваг. Результатом цих заходів стало зростання часу, який проводять тут туристи, а отже, і кількість грошей, що залишається у місті.

Також у пустелі розцвів ще один центр грального бізнесу *Рино*. Він багато в чому наслідує Лас-Вегас, але поки що не має такої слави, а отже, і відповідної притягальної сили для туристів.

Густо заселене й економічно розвинуте атлантичне узбережжя США обслуговує центр грального бізнесу — *Атлантик-Сіті*. Готелі-казино цього міста вражають розкішшю та комфортом. Лише з Нью-Йорка сюди щоденно приїжджає близько 100 тис. осіб. Більш як 2 тис. автобусів постійно доставляють до Атлантик-Сіті гравців із найбільшого міста США. Тут, на відміну від Лас-Вегаса, переважають гральні автомати.

Бурхливий розвиток грального бізнесу в США сприяє виникненню в цій країні все нових його центрів. Серед них комплексним використанням різних видів рекреаційних ресурсів вирізняється місто *Сан-Дієго*. Тут є декілька спеціалізованих на окремих видах гри казино. Чудові тихоокеанські пляжі, близький до тропічного клімат, суха сонячна погода сприяють тут диверсифікованому відпочинку туристів. Із метою приваблення гравців казино Сан-Дієго щодня розігрують дорогі автомобілі, грошові призи, туристичні подорожі навколо світу.

Для багатьох гральний бізнес несподівано перетворився на рушій суспільного прогресу колись депресивних районів США. Десятками років уряд країни не міг знайти способів розвитку індіанських резервацій західних регіонів. Індіанці, не маючи постійної роботи,

спивалися або потрапляли під дію кримінального світу Америки. Виявилося, що туризм і гральний бізнес здатні вирішити цю застарілу проблему.

Нині більшість індіанських резервацій створили гральні заклади. Федеральний уряд і керівництво штатів усіляко сприяють цьому шляхом інвестування і пільгового оподаткування. Феномен гри постійно підживлюється містичними категоріями на кшталт фортуни, фарту, сприятливих днів і місцевостей тощо. Індіанська культура, звичаї різних індіанських племен, їхня трагічна доля тощо є потужним антуражем для розвитку азарту.

На сьогодні найвідомішим казино в індіанській резервації є *"Містик лейк"*. Воно знаходиться у штаті Міннесота поблизу одного зі священних озер індіанців. Звідси і його назва, яка в перекладі означає "Містичне озеро". Індіанські мотиви скрізь захоплюють тут гравців. Уже сама кругла форма казино нагадує індіанське житло. Головна зала "Містик лейк" збудована у вигляді індіанського селища. Скрізь представлені зображення тварин, яким поклонялися індіанці племені дакота.

В цьому штаті побудоване ще одне нині відоме казино *"Форчун-Бей"*, яке теж виникло у депресивному регіоні. Десятками років люди тут не мали роботи і жили на федеральних дотаціях. У наш час індіанці не лише підтримують достатньо високі життєві стандарти, а й починають приносити прибутки для державної скарбниці.

Світове лідерство США впродовж другої половини XX — початку XXI ст. перетворило цю країну та її Державні символи значною мірою на загальнолюдські. Американці вправно цим користуються для розвитку пізнавального туризму. Все більше іноземних туристів приїжджають до столиці країни міста *Вашингтона*.

Об'єктами туризму тут стали приміщення парламенту — Конгресу США (Капітолій) та Білий дім, що є резиденцією президента держави. Туристи охоче відвідують приміщення Верховного суду, бібліотеку Конгресу та Знамените Арлінгтонське меморіальне кладовище. Їх особливу увагу привертає могила президента США Джона Кеннеді.

Столиця надзвичайно багата на пам'ятники видатний Державним діячам країни. Найбільше туристів цікавлять грандіозні монументи Джорджу Вашингтону, Чий має висоту 152 м, і Аврааму Лінкольна. Серед інших об'єктів туризму у Вашингтоні можна відокремити Смітсонівський інститут, столичні художні галереї, музеї, великий зоопарк.

На об'єкт туризму в США перетворилася статуя Свободи у Нью-Йорку, яка колись зустрічала переселенців до цієї країни. Ставши символом свободи в усьому світі, вона є разом з тим символом Америки і безмежних можливостей, які надає ця держава для реалізації всього того, що закладено в людині.

3^а питання та завдання

1- Які чинники сприяють розвитку туризму в США? а які його лімітують?

2- Чому в США туристи залишають більше грошей, ніж у Європі?

3- З яких країн приїжджає найбільша кількість туристів до Америки?

4- Назвіть чинники, на яких ґрунтується розвиток внутрішнього туризму в США.

5- Які головні об'єкти туризму Нью-Йорку?

6- Що ви знаєте про об'єкти туризму, пов'язані з виникненням США?

7- Які головні національні парки США?

8- Чому в США так розвинутий гральний бізнес?

9. Як використовується туризм і гральний бізнес для розвитку депресивних регіонів країни?

10. Які туристичні об'єкти є у столиці США?

Висновки

Сполучені Штати Америки щодо розвитку рекреаційно-туристичного господарства є доволі специфічною країною світу. Тут завжди переважав внутрішній туризм, хоча постійно зростала частка американців, які воліли б відпочивати за кордоном, а також іноземців, які подорожують по США.

Американські туристи надзвичайно уважно ставляться до повідомлень про епідемії, терористичні акти, економічну і політичну нестабільність. У цьому вони помітно відрізняються від туристів з багатьох інших країн.

Американські підприємці, які працюють у рекреаційно-туристичному господарстві, навчилися "витискати" зі свого бізнесу набагато більше прибутків, ніж, наприклад, європейські. Тому, відвідуючи США, іноземні туристи залишають тут вдвічі більше грошей, ніж в інших країнах світу.

Невелика кількість пам'ятників старовини значною мірою компенсується багатими природними рекреаційними ресурсами. У США вперше у світі були організовані національні парки. Нині їх понад 40.

Характерною особливістю американської рекреаційно-туристичної системи є оперативне і постійне переливання коштів до найприбутковіших її галузей. Нині до них належить гральний бізнес. Лідером світового грального бізнесу є американське місто Лас-Вегас.

Тестовий контроль

1. Найчастіше до США приїжджають туристи з:
а) Бразилії та Аргентини;
б) Данії та Швеції;
в) Японії та Великої Британії.
2. Сполучені Штати Америки як незалежна держава існує:
а) понад 200 р.;
б) понад 500 р.;
в) понад 700 р.
3. Який об'єкт туризму знаходиться у Нью-Йорку:
а) Білий дім;
б) Бродвей;
в) Арлінгтонський цвинтар?
4. "Індепенденс Холл" знаходиться у:
а) Філадельфії;
б) Нью-Йорку;
в) Лос-Анжелесі.
5. Яка кількість національних парків у США:
а) до 20;
б) понад 100;
в) понад 40?
6. "Діснейленд" вперше було відкрито в штаті:
а) Мічиган;
б) Каліфорнія;
в) Флорида.

7. Найбільшим центром грального бізнесу в США є:

- а) Рино;
- б) Атлантик-Сіті;
- в) Лас-Вегас.

8. Казино "Луксор" знаходиться у:

- а) Майамі;
- б) Лас-Вегасі;
- в) Сан-Дієго.

9. Яка кількість американців та іноземних туристів щорічно відвідує Лас-Вегас:

- а) до 10 млн;
- б) понад 100 млн;
- в) понад 30 млн?

10. Казино "Містик лейк" знаходиться в:

- а) індіанській резервації;
- б) Нью-Йорку;
- в) Лас-Вегасі.

11. Казино "Форнун-Бей" знаходиться у штаті:

- а) Міннесота;
- б) Невада;
- в) Каліфорнія.

12. Пам'ятник Джорджу Вашингтону висотою 152 м знаходиться у:

- а) столиці США;
- б) Чікаго;
- в) Сіетлі.

Розділ 14

ЦЕНТРАЛЬНОАМЕРИКАНСЬКО-КАРИБСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

14.1. Рекреаційно-туристичне господарство країн Карибського басейну

Серед трьох макрорайонів Америки Карибські острови, які приймають понад 12 млн туристів за рік, поступаються лише Північноамериканському. Кариби складаються з трьох груп островів — Великих Антильських, Малих Антильських і Багамських. Цей регіон також називають Вест-Індією.

Основним видом рекреаційних ресурсів макрорегіону є природні умови: тропічний клімат, тепле море, коралові рифи, чудові пляжі. Рослинний світ вражає туристів своєю розмаїтістю. Екзотичні тропічні рослини тут ростуть поряд із рослинами помірних широт. Усього на островах налічується понад 8 тис. видів рослин, що втричі більше, ніж у Європі. Туристи з помірних широт ніби потрапляють до біблійного раю з буяючою рослинністю, королівськими і кокосовими пальмами, апельсиновими і грейпфрутовими деревами, ананасами, кедрами, корабельними соснами, цезальпініями з пишним листям і яскраво-червоними квітками.

Тваринний світ островів також доволі різноманітний. Немає ані великих тварин, ані отруйних змій. Туристам особливо подобається спостерігати за різнобарвними папугами, зеленими ігуанами і американськими крокодилами в заповідниках і розплідниках. Морська фауна в районі представлена дельфінами, ламантинами, яких перші європейські мореплавці вважали русалками, горбатими китами. Тут немає таких агресивних акул, як біля берегів Австралії, але багато черепах, великих тропічних риб для захопливої рибалки, креветок, омарів, лангустів, крабів.

У Карибському басейні виділяється сухий сезон (наша зима) і сезон дощів (наше літо). Недоліком природних умов для відпочинку на Карибах є можливість потрапити у червні — жовтні в дощовий сезон руйнівних ураганів. Наприклад, у 2001 р. ураган "Мішель" на Кубі та Багамських островах завдав значних збитків рекреаційно-туристичному господарству.

Скрізь на островах і в країнах Карибського басейну розташовано безліч цікавих природних туристичних об'єктів, деякі з яких є унікальними. Наприклад, у Домініканській Республіці знаходиться найбільше у світі озеро із солоною водою, де водяться крокодили (Енрікіо). На Гренаді у кратерах згаслих вулканів можна побачити гарні озера. Тут величезна кількість черепах. Їх делікатесне м'ясо пропонують туристам у численних кафе і ресторанах. Туристів приваблює неповторний аромат повітря Гренади, напоєний спеціями. Цей острів не даремно звуть "країною спецій", він посідає провідні місця у світі за виробництвом мускатного горіха, вирощування ванілі та гвоздичного дерева.

Країною-заповідником стала *Коста-Рика*, назва якої в перекладі з іспанської означає "Багатий Берег". Цю країну туристи іноді називають "тропічною Швей-

царією". Понад 40 % території займають національні парки. Тут заборонено будувати вищі за пальми будинки і тому навіть найбільші міста утопають у зелені. В Коста-Риці зафіксовано понад 70 % усіх наявних на планеті видів рослин. До всього цього додаються 1000 км чудових піщаних пляжів, 120 вулканів, 70 з яких діючі, безліч яскравих птахів.

Практично будь-який острів Карибського моря має велику кількість природних туристичних об'єктів, але особливо їх багато на найбільшому з них — **Кубі**. Зокрема виділяється тут провінція *Пінар-дель-Ріо*, у якій є дві території, які ЮНЕСКО оголосила біосферними заповідниками. Національний парк "*Долина Вільянес*" оголошений ЮНЕСКО Культурним пейзажем людства. Тут багато печер, є цілющі джерела, величезна доісторична фреска тощо.

На островах Карибського моря є тисячі видів найгарніших у світі квітів орхідей, а також мальовничі водоспади, печери, дивовижні скелі. На багатьох островах природа витворила неповторні форми рельєфу, які місцеві жителі називають "Луг скульптур". Завдяки природним умовам островів Карибського моря тут можливі практично всі види відпочинку й активного туризму, пов'язані з використанням природних ресурсів.

Надзвичайно багаті та різноманітні культурно-історичні рекреаційні ресурси макрорегіону. Культура Карибського басейну сформувалася під впливом багатьох народів, їхніх звичаїв і мов. Свій відбиток тут залишили Іспанія, Велика Британія, Франція, Нідерланди, американські індіанці та чорношкірі-раби з Африки.

Невеликий острів і країна **Барбадос**, площею лише 431 км², має надивовижу багато об'єктів пізнавального туризму. В столиці країни *Бриджтауні* є чудовий Барбадоський музей. У ньому зберігаються визначні

культурно-історичні цінності всієї Вест-Індії: книги, рукописи, архівні документи, старовинні карти. У місті, де живе лише 7 тис. жителів, налічується декілька художніх галерей.

На потужний туристичний центр перетворюється **Домініканська Республіка**. Столиця цієї невеликої країни *Санто-Домінго* за кількістю жителів уже перевищила Київ. Місто з чудовою колоніальною архітектурою стало зосередженням великих супермаркетів, барів, ресторанів, казино, інших центрів дозвілля і розваг.

Санто-Домінго притягує туристів як перше місто Америки, засноване ще у 1496 р. братом Христофора Колумба. Тому тут знаходяться найдавніші архітектурні пам'ятки колоніальної доби. У 1990 р. ЮНЕСКО визнала історичну частину Санто-Домінго культурною спадщиною людства. У цьому місті завжди багато туристів.

Столиця **Куби** Гавана не набагато поступається чисельністю жителів Санто-Домінго. Тут живе понад 2,2 млн осіб. Ще у 1982 р. її історичний центр був оголошений ЮНЕСКО надбанням людства. Місто було засноване у 1519 р. Найбільша кількість туристів відвідує колишню Збройову площу (тепер Хосе Марті), де знаходиться єдина на Кубі Тріумфальна арка.

Також оголошені ЮНЕСКО надбанням людства декілька колоніальних міст, які немов застигли у часі серед пишної кубинської природи, гір і моря: Трінідад-де-Куба і Сантьяго-де-Куба з фортецею Сан-Педро-де-ла-Рока-дель-Морро.

Серед усіх країн і островів Карибського басейну вирізняється кубинське місто **Банес**, яке називають археологічною столицею регіону. В цьому місті в Індокубинському музеї зібрана найбагатша колекція індіанських виробів і творів мистецтва.

Рекреаційно-туристичні послуги в Карибському регіоні постійно диверсифікуються, але на сьогодні основними видами туризму тут є пляжний, активний, екскурсійний, оздоровчий, екологічний, діловий, а також морські круїзи і весільні подорожі.

Пляжний відпочинок на цих островах є основним. Важко ще десь у світі знайти настільки ідеальні умови для цього виду туризму. Але і тут є свої лідери. До них належать Багамські острови, Куба, Домініканська республіка, Гваделупа і Барбадос. Найпівнічніший острів Малого Антильського архіпелагу Сент-Мартен поділений навпіл між Францією і Нідерландами. Це найменша у світі територія, яка належить двом державам. Туристів вражає не лише первісна чистота пляжів острова, а й розкішні готелі та чудові ресторани. На маленькому острові розташовані нічні клуби, дискотеки і аж чотири казино. До пляжного відпочинку додається безліч активних розваг, від сафарі у джунглях до глибоководної рибалки.

Острови Карибського моря пропонують втомленим буденністю життя і монотонною роботою туристам безліч екскурсій. Відпочивши на пляжі день-другий, відвідавши бар чи казино, туристи хочуть нових вражень. Для задоволення їх цікавості в регіоні вже відпрацьовано цілий комплекс екскурсій, характер яких визначається наявними природними та історико-культурними рекреаційними ресурсами. Наприклад, однією з особливостей островів є організація екскурсій на плантації цукрової тростини, подорожі на джипах серед унікальних форм рельєфу, підводні прогулянки на субмаринах, велотури, відвідання національних парків для ознайомлення з тваринним світом, подорожі до водоспадів і, звичайно, екскурсії музеями, картинними галереями і до визначних історичних пам'ятників міст.

Нині відбувається швидка диверсифікація екскурсійно-туристичної діяльності в усіх можливих напрямках. Лідирує тут невеликий Барбадос. На острові здійснюють екскурсії морем на яхтах і підводних човнах, пропонуються екскурсійні польоти на вертольотах, відвідування гроту Харрісона з карстовими печерами, сталактитами та сталагмітами, екскурсії заводами з виготовлення рому з дегустацією, місцевим зоопарком, природним і квітковим заповідниками, фантастичними ботанічними садами Андромеди, театралізованим селом Тайрон Кіт, абатством Сент-Ніколас, збудованим у 1663 р., тощо.

Надзвичайно висока рентабельність грального бізнесу приводить до бурхливого його розвитку на деяких островах регіону. Невеликий острів *Аруба* (193 км²) який знаходиться у Карибському морі неподалік від узбережжя Венесуели, належить Нідерландам. Тут є природні рекреаційні ресурси для розвитку пляжного і вітрильного туризму, але Арубу перетворили на "карибське Монте-Карло". Розкішні готелі і десятки казино розкидані по узбережжю. На Арубі знаходиться найбільше казино Карибського басейну — "Ла Кабана". Крім того, весь острів став одним великим магазином "Duty Free".

Крім грального бізнесу, в Карибському басейні розвивається дайвінг. Підводний світ місцевих коралових рифів дуже цікавий. Особливістю регіону є надзвичайно привабливі підводні печери і гроти, а також можливість занурення до багатьох затонулих тут кораблів. При цьому використовуються не лише вітрильники піратського минулого Карибського моря, а й затонули під час штормів сучасні кораблі.

Узбережжя Карибського моря вважається однією з найкращих світових зон віндсерфінгу. Для досвідчених спортсменів з лютого по березень тут найкращі

умови. У цей час спостерігаються найсильніші вітри. Щорічно в Домініканській Республіці проводиться Світовий кубок з віндсерфінгу.

Дуже великі перспективи розвитку в Карибському басейні має туристична і спортивна рибалка, вже влаштовуються міжнародні змагання. Природні види риб Карибів просто ідеальні для спортивної рибалки. Особливо цінними у цьому розумінні є баракуда, блакитний марлін, риба-вітрильник, тунець і королівська макрель.

Конкурентні позиції країн Карибського басейну у світовому туристичному бізнесі посилюються, але очевидним є наростання гострих проблем, які будуть обмежувати цей процес. Серед них найактуальнішими є зростаючий дефіцит чистої питної води, загроза перенаселення, особливо невеликих островів і атолів, а також стрімке накопичення відходів, які нікуди дівати.

Запитання та завдання

1. З яких груп островів складаються Кариби?
2. Що є основним видом рекреаційних ресурсів макрорегіону?
3. Назвіть недоліки природних умов Карибського басейну
4. В якій країні Центральної Америки національні парки займають понад 40 % території?
5. Які країни Європи мали колонії в Карибському басейні? Як це відобразилося на багатстві культурно-історичних рекреаційних ресурсів?
6. Чим приваблює туристів Санто-Домінго?
7. Коли історичний центр Гавани було визнано ЮНЕСКО надбанням людства?
8. Яке місто називають археологічною столицею регіону?

Центральноамерикансько-Карибський макрорайон

9. Які особливості екскурсійної діяльності на островах Карибського моря вам відомі?

10. На якому острові найбільше розвинутий гральний бізнес?

11. Назвіть проблеми розвитку рекреаційно-туристичного господарства в регіоні.

Висновки

Серед трьох макрорегіонів Америки Карибські острови, які приймають понад 12 млн туристів за рік, поступаються лише Північноамериканському. Кариби складаються з трьох груп островів — Великих Антильських, Малих Антильських і Багамських. Цей район також називається Вест-Індією.

Основним видом рекреаційних ресурсів макрорайону є природні умови.

Тестовий контроль

1. До Карибів належать острови:

- а) Андаманські;
- б) Мальдівські;
- в) Багамські.

2. Основним видом рекреаційних ресурсів Центральноамерикансько-Карибського макрорегіону є:

- а) природні умови;
- б) культурно-історичні ресурси;
- в) економічні об'єкти.

3. Сухий сезон у Карибському басейні припадає на:

- а) літо;
- б) зиму;
- в) жовтень — листопад.

4. Найбільше у світі солоне озеро, де водяться крокодили, знаходиться:
- а) на Кубі;
 - б) в Домініканській республіці;
 - в) на Барбадосі.
5. "Країною спецій" називають:
- а) Багамські острови;
 - б) Гренаду;
 - в) Гаїті.
6. Національні парки займають понад 40 % території:
- а) у Коста-Риці;
 - б) на Кубі;
 - в) на Ямаїці.
7. Які країни Європи у Карибському басейні мали колонії:
- а) Німеччина;
 - б) Швеція;
 - в) Нідерланди?
8. Першим містом Америки, заснованим у 1496 р., стало:
- а) Гавана;
 - б) Сантьяго-де-Куба;
 - в) Санто-Домінго.
9. Археологічною столицею регіону є місто:
- а) Банес;
 - б) Порт-о-Пренс;
 - в) Кінгстон.

10. Який острів Карибського моря поділений між Францією і Нідерландами:

- а) Барбадос;
- б) Сент-Мартен;
- в) Пуерто-Ріко?

11. "Карибським Монте-Карло" є острів:

- а) Гаїті;
- б) Ямайка;
- в) Аруба.

12. До проблем розвитку рекреаційно-туристичного господарства макрорегіону належить:

- а) дефіцит питної води;
- б) зниження температури морської води взимку;
- в) інвестиційна непривабливість.

Розділ 15

ПІВДЕННОАМЕРИКАНСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

15.1. Бразилія

Бразилія є найбільшою країною Південної Америки. У світі за площею території вона поступається лише чотирьом країнам. Бразилія володіє величезним природно-ресурсним і людським потенціалом. У перспективі вона стане однією з провідних держав планети. Найбільший у неї в макрореґіоні і рекреаційний потенціал.

Чудові і різноманітні природні умови, таємнича і небезпечна Амазонія, тисячі кілометрів пляжів, серед яких знаменита на весь світ Копа-Кабана, славнозвісні щорічні карнавали, багата культурна спадщина, екзотичні місцева кухня і спосіб життя, мальовничі пейзажі і ландшафти, футбол та інші спортивні змагання не є повним списком туристичних принад Бразилії.

Однак є й чинники, які обмежують розвиток рекреації. Соціально-економічна і політична нестабільність, вражаючий рівень злочинності, наркотики, бідність тощо відлякують туристів. Тому Бразилія все ще не може повною мірою задіяти багатющі рекреаційні ре-

сурси і перетворити рекреаційно-туристичне господарств на один із головних факторів процвітання країни.

У Бразилії рекреаційно-туристичне господарство належить до відносно молодих галузей національної економіки, яка значно поступається за кількістю іноземних туристів США чи країнам Карибського басейну. Але це тимчасове явище. Усвідомлюючи значення рекреації та туризму в сучасному житті, уряд країни вкладає великі кошти у їх розвиток. Активно залучаються і гроші іноземних інвесторів.

Бразилія намагається інтенсивно розбудовувати інфраструктуру індустрії розваг. Збільшується кількість різноманітних атракціонів, нічних клубів, дискотек, диверсифікується ця галузь і на знаменитих бразильських пляжах. Нічне життя Бразилії особливо барвисте і запальне. Попереду всіх міст країни перебуває *Ріо-де-Жанейро*, яке іноді називають "заповідником земних утіх". Безпосередньо на пляжі Копа-Кабани знаходиться найпопулярніший клуб "Міраж". На площі Лана — три найкращих клуби. Тут можна побачити бразильський карнавал у мініатюрі. Чудові фольклорні шоу мулаток перемежуються ритуальними сценами з історії різних народів країни.

Найбільше приваблюють туристів знамениті бразильські карнавали, які зазвичай проходять наприкінці лютого або на початку березня і тривають чотири дні і чотири ночі. Найграндіозніший у світі карнавал відбувається у Ріо-де-Жанейро. Всі центральні вулиці міста перетворюються на один велетенський танцмайданчик. Карнавал повільно рухається вулицями повз спеціально збудовані для глядачів трибуни. Всі засоби масової інформації, всі люди говорять у цей час лише про карнавал. Стихія самби, національного бразиль-

ського танцю, заповняє не лише міста країни, а й свідомість людей.

Проте не всім місцевим жителям до смаку масова істерія карнавалу. В цей час є велика кількість бажаючих виїхати з великих міст подалі від шуму і тисняви. Туристичні агентства пропонують на час карнавалу путівки до гірських курортів. Вони гарантують, що самба туди не добереться і можна буде насолодитися тишею.

В Бразилії перед самим карнавалом виникає два потужні протилежні зустрічні туристичні потоки. Одні рвуться до Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Сальвадора й інших великих міст з провінції та інших країн, щоб побачити бразильський карнавал, а інші — цілими родинами виїжджають із цих же міст у провінцію.

Туристи з інших країн часто не знають, що в Бразилії паралельно проходять два карнавали. Один з них є суто імпровізованим, народним. Він супроводжується нестримними і неконтрольованими веселощами. Інший карнавал, так би мовити офіційний, відбувається за жорсткими правилами комерційного заходу. Його організатори вкладають у карнавали великі гроші і хочуть сторицею їх відшкодувати. Кожна школа самби отримує від місцевої влади і туристичних фірм до мільйона доларів на підготовку і проведення виступу. Центральною подією грандіозного офіційного карнавалу завжди є парад самби вищої ліги, саме він принадажує найбільшу кількість туристів. У виступах кожної напівпрофесійної школи бере участь від 3,5 до 5 тис. осіб.

Під час карнавалу туристи й учасники, відпочивши вдень, гуляють цілу ніч. Карнавальні костюми жінок важать до 15 кг, а чоловіків — іноді до 30 кг. Щоб годинами танцювати в такому одязі, потрібна велика

витривалість. Врешті-решт журі підбиває підсумки, визначає переможців і всі чекають наступного року.

Все більшою популярністю в Ріо-де-Жанейро користуються його знамениті курорти ***Кона-Кабана, Леблон і Іпанема***. В останній час виникло кілька нових. Ріо-де-Жанейро успішно збільшує кількість туристичних об'єктів. У ботанічному саду міста нині зібрано понад 7000 рослин з усієї планети. Туристи в захваті від екзотичного парку птахів, національного ***парку Тіжука*** з вершиною ***Корковаду***, увінчаною знаменитою велетенською скульптурою Христа Спасителя.

Неповторним природним туристичним об'єктом Бразилії є водоспади Ігуасу. Мовою індіанців гуарані ця назва означає "Великі води". Багато туристів вважає Ігуасу найгарнішим водоспадом світу. Він вдвічі ширший і на 20 м вищий за знаменитий Ніагарський. Майже трьомастами струменями спадає тут вода по природних сходах, шириною в 3 км. Найвідоміша частина водоспаду — жохлива Глотка диявола: чотирнадцять окремих струмків зливаються в один нестримний потік, шириною 100 м. Величезна хмара бризок зумовлює появу над Ігуасу величезної веселки. Вона, як міст, з'єднує обидва його береги.

З метою приваблення іноземних туристів, яких усе ще в Бразилії небагато, у країні весь рік проводять різні шоу за участю популярних естрадних виконавців. Концертні зали відкриваються вже не лише в Сан-Паулу і Ріо-де-Жанейро, а й інших великих містах Бразилії. Туристам пропонують навчання відомим бразильським танцям босанова, самба, чору і сереста. Кожен регіон намагається не наслідувати своїх сусідів, а запропонувати щось своє.

Нині Бразилія перетворилася на країну екстремальних видів туризму. Звичайно, на поїздку до еква-

торіальних лісів Амазонії не кожен зважиться. Місяць, наповнений пригодами життя, у селві коштує для туристів 5 тис. доларів США. Зважаючи на різні потреби і можливості туристів, бразильці дуже підприєжливо поділили поїздку в Амазонію на екстрим і псевдоекстрим.

Столицею туризму в селві нині є місто *Манаус*. У цьому великому місті на Амазонці мешкає понад 1,5 млн осіб. Навколо міста в селві набудували багато першокласних готелів. Щоб жити в такому готелі з кондиціонерами, гарячою водою і рестораном, не треба бути ні молодим, ні здоровим, ні витривалим. Але навколо готелів справжні джунглі. Досвідчені інструктори проводять екскурсії по лісу, знайомлять з місцевою флорою і фауною. Можна покататися на каное по річці, де немає піраній, чи познайомитися з життям і обрядами місцевих індіанців.

Якщо туристи хочуть відчувати справжні пригоди і небезпеки, а таких немало, в Бразилії пропонують тури важкодоступними районами Амазонії. З Ріо-де-Жанейро чи Сан-Пауло туристи летять до Манауса, а звідти на літаку місцевих авіаліній їх доставляють у верхів'я якоїсь притоки Амазонки. Тут туристи винаймають катер і каное та починають спускатися вниз за течією, потім заглиблюються у селву. За допомогою мачете вони прорубують собі шлях серед ліан.

Кількість бажаючих взяти участь в екстремальних турах до Амазонії, хоча і залишається незначною, однак продовжує зростати. Туристи тут справді потрапляють у місце, де не ступала нога людини. Хоча їх веде досвідчений інструктор, усі члени команди працюють нарівні з ним. Вони самі прорубують дорогу, здобувають дичину і рибу, готують їжу. Напевно, туристи ніколи не забудуть смак черепахи чи піранії, впольова-

них власними руками. Так само, як і смак диких ана-насів чи молодих пагонів пальми на десерт.

Такі мандрівки туристичні фірми рекламують і в Україні. Поїздка до Амазонії є тим адреналіном, якого багатьом європейцям не вистачає в їхньому повсякденному житті.

Швидкий розвиток системи освіти в Бразилії, можливість життя у цій країні протягом декількох років навчання принадають сюди все більше іноземних студентів. При цьому європейців, американців чи японців приваблює не стільки високий рівень викладання, скільки можливість вивчити португальську мову і відчути місцеву екзотику. Найпрестижнішими і найбільшими є Університет Сан-Паулу, Федеральний університет Ріо-де-Жанейро, Федеральний університет Мінас-Жерайс у Белу-Орізонті і Католицький університет у Кампінасі.

Намагається зацікавити Бразилія іноземних туристів і спортивним туризмом. Бразильський футбол, мабуть, найкращий у світі. У цю гру тут грають всі і скрізь. У суспільстві є певний культ футболу. Проводиться безліч змагань, у тому числі й чемпіонати світу й Америки. Сотні тисяч туристів намагаються потрапити на ці матчі.

Спортивний туризм у країні базується як на зростаючій інфраструктурі індустрії спорту, так і на наявних природних умовах і ресурсах. Інфраструктура індустрії спорту представлена автодромами, велотреками, гімнастичними залами, спортивними центрами, іподромами, футбольними стадіонами і клубами, яхтклубами, альпіністськими клубами, серфінг-клубами, тенісними кортами і майданчиками для гольфу. Природні умови і ресурси сприяють вітрильним перегонам, віндсерфінгу, риболовлі, мисливству тощо.

Оздоровчий туризм базується на зростаючій мережі курортів. Найпривабливіші для туристів нині є оздоровчі курортні комплекси і пансіонати. Найвідомішими серед них є Ангра-дос-Рейс, Бузіос, Коста-де-Сауїпе. Зростає кількість оздоровчих курортів і на тропічних островах.

Рекреаційно-туристичне господарство Бразилії — це молода галузь економіки, яка швидко розвивається. Величезна територія країни, різні природні умови й історія розвитку привели до формування декількох туристичних районів. Північний район подібний до Амазонії. Дика природа, екзотика сільви, повноводні річки є основою для розвитку таких видів туризму, як екстремальний, екскурсійний, рафтинг, мисливський, риболовний. Північно-східний район в основному сільськогосподарський, але тут є місто *Ресіфі*, яке називають колоніальною перлиною країни. Місто самою історією призначене для розвитку пізнавального туризму. Не поступається йому і місто *Сальвадор* з його старовинною колоніальною архітектурою, а також чудовими пляжами Ітапан, Амараліна і Пітуба. Сальвадор славиться своїми вуличними святами, які відбуваються щомісяця, ремісничими ринками, школами бойового мистецтва капоейра тощо.

Південно-східний район найбільш економічно розвинутий. Нині це головна туристична зона завдяки Ріо-де-Жанейро і Сан-Паулу. Тут найрозвинутішими видами туризму є пляжний, діловий, розважальний, екскурсійний, спортивний. Південний район славиться національними парками, екзотичним парком птахів і звичайно грандіозним водоспадом Ігуасу. Західний район привабливий тим, що тут знаходиться столиця країни з її ультрамодерною архітектурою.

Бразилія відома народними промислами і ремеслами. Народні умільці виробляють чудовий одяг, кера-

міку, кришталю, килими тощо. Особливо ціняться вироби зі шкіри, дерева, скла і декоративного каміння. Найбільшим ремісничим центром є місто **Жуан-Песоа**. Північно-східний район славиться відомим мереживом ручної роботи, а також плетеними браслетами. Південний район характеризується в'язаними і вовняними виробами.

Бразилія має величезні об'єктивні передумови для перетворення на один зі світових центрів рекреації та туризму. Цьому будуть сприяти швидкі темпи економічного зростання і підвищення добробуту населення.

Запитання та завдання

1. Яке місце за площею посідає Бразилія у світі?
2. Назвіть чинники, які сприяють розвитку рекреації та туризму в Бразилії.
3. Що обмежує розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Бразилії?
4. Яке місто має найдиверсифікованішу індустрію розваг?
5. Яке значення бразильських карнавалів у розвитку туризму?
6. Чи всі місцеві жителі прихильно ставляться до карнавалів?
7. Чим приваблює туристів водоспад Ігуасу?
8. Чому Бразилія перетворилася на країну екстремальних видів туризму?
9. Яке місто є столицею туризму в сільві?
10. Які є умови в Бразилії для поширення освітнього і спортивного туризму?
11. Які туристичні райони виокремлюються в Бразилії?
12. Які народні промисли і ремесла розвинуті в Бразилії?

Висновки

Бразилія є найбільшою за площею і чисельністю населення та економічно найпотужнішою країною Південної Америки. Чудові і різноманітні природні умови, таємнича і небезпечна Амазонія, тисячі кілометрів пляжів, серед яких знаменита на весь світ Копакабана, славнозвісні карнавали, багата культурна спадщина, екзотичні місцева кухня і спосіб життя, мальовничі пейзажі та ландшафти, футбол та інші спортивні змагання не є повним переліком туристичних принад Бразилії.

Однак є чинники, що обмежують розвиток рекреації. Соціально-економічна і політична нестабільність, вражаючий рівень злочинності, наркотики, бідність тощо відлякують іноземних туристів. Тому Бразилія все ще не може повною мірою задіяти багатющі рекреаційні ресурси і перетворити рекреаційно-туристичне господарство на один з головних факторів процвітання країни.

Тестовий контроль

1. Яке місце у світі посідає Бразилія за площею:

- а) 6-те;
- б) 4-те;
- в) 5-те?

2. До рекреаційних ресурсів Бразилії належить:

- а) тропічне узбережжя;
- б) політична нестабільність;
- в) високий рівень злочинності.

Південноамериканський макрорайон

3. Інвестиції у розвиток рекреаційно-туристичного господарства Бразилії:

- а) зростають;
- б) зменшуються;
- в) залишаються без змін.

4. У який період відбуваються бразильські карнавали:

- а) лютий — березень;
- б) травень — червень;
- в) вересень — жовтень?

5. Яка кількість людей бере участь у виступах шкіл самби на карнавалах:

- а) 100—200;
- б) 3,5—5 тис ;
- в) 300—400?

6. Скульптура Христа Спасителя знаходиться у:

- а) Сан-Пауло;
- б) Ріо-де-Жанейро;
- в) Рісіфі.

7. Водоспад Ігуасу ширший за Ніагарський у:

- а) 2 рази;
- б) 5 разів;
- в) 1,1 раза.

8. Столицею екстремального туризму в сельві є місто:

- а) Манаус;
- б) Ріо-де-Жанейро;
- в) Сальвадор.

9. Капуейра — це:

- а) вид футболу;
- б) кінні перегони;
- в) національна боротьба.

10. Колоніальною перлиною Бразилії є місто:

- а) Бразиліа;
- б) Манаус;
- в) Рісіфі.

11. Знамените бразильське мереживо ручної роботи виробляють у:

- а) Південному районі;
- б) Північно-східному районі;
- в) столиці.

Розділ 16

АВСТРАЛІЙСЬКО-ОКЕАНІЙСЬКИЙ МАКРОРАЙОН

У цьому макрорегіоні багато видів рекреаційних ресурсів. Природні умови для розвитку рекреації на багатьох островах Океанії близькі до ідеальних. Але значна віддаленість усе ще не дає змогу цьому макрорегіону перетворитися на одну з найпотужніших баз туризму нашої планети. Високий рівень соціально-економічного розвитку поступово покращує ситуацію в Австралії та Новій Зеландії.

16.1. Нова Зеландія

З погляду розвитку туризму Нова Зеландія — одна з найпривабливіших країн світу. Справді, не багато знайдеться земель, де чудові пляжі обрамлені пальмовими гаями, з яких відкриваються захоплюючі краєвиди на засніжені вершини. Небагато можна знайти у світі країн, де пляжний сезон збігається з гірськолижним. Тільки тут потужні льодовики органічно співіснують із долинами гейзерів.

Нова Зеландія — країна вулканів, яких тут величезна кількість. На вершинах багатьох з них для туристів облаштовані спеціальні оглядові майданчики, з яких відкриваються приголомшливі краєвиди високих гір, Тихого океану і Тасманового моря.

Країна знаходиться на двох основних островах — Північному та Південному і простяглася з півночі на південь майже на 1700 км. Клімат переважної частини країни субтропічний, на півдні — помірний. Північний і Південний острови відокремлені протокою Кука (ширина 25—150 км). Найвищою точкою країни є гора Кука (3764 м).

Віддаленість і відірваність від іншого світу витворили в Новій Зеландії унікальний рослинний і тваринний світ. Тому тут майже 75 % рослин і 93 % птахів є ендеміками.

Туристи, які неодноразово відвідали Нову Зеландію, стверджують, що ця країна відрізняється від подібних тим, що завжди інша. Будь-який мандрівник кожен раз знаходить щось нове, незвідане і неповторне. Північний острів — це гори, гейзери, теплі грязьові ванни, чудові пляжі та безкраї смарагдові луки. В цій частині країни туристи відвідують національний парк Тонгариро, чудовий ботанічний сад у Веллінгтоні і музеї в Окленді, серед яких виокремлюється відомий Меланезійський музей.

Південний острів певною мірою нагадує Норвегію: тут є фіорди, льодовики, бурхливі гірські річки надзвичайної чистоти, де водиться форель, гострі піки гірських систем і непрохідні ліси. Будь-кого вразить грандіозний льодоспад Гохшреттера. Місцеві жителі називають його "крижаною Ніагарою". Висота падіння застиглої у кризі води досягає 1 км. Важко знайти ще десь у світі кращі умови для любителів риболовлі,

плавання на плотах і каное, мандрівок на велосипедах.

Новозеландська культура — це поєднання традицій британських поселенців з культурою корінних жителів маорі (14,5 % усього населення) і переселенців з різних островів Тихого океану (5,6 % населення країни). Особливо цікавить туристів багата і розмаїта традиційна *культура маорі*: неповторне мистецтво вирізьблення по дереву й інших природних матеріалах, плетиво, мистецтво татуювання, легенди, міфи і сказання, групові танці та бойові ритуали.

Хоча Нова Зеландія молода країна, та вона вже має власні традиції. Новозеландці незалежно від расової приналежності чи походження охоче називають себе "*kīwi*". Вся сукупність місцевих національних культурних деталей отримала назву "ківіана". Ківі — це ендемічний птах Нової Зеландії, який не вміє літати, і національний фрукт, виведений у цій країні, нині відомий скрізь. Сьогодні важко повірити, що ще в 70-ті роки XX ст. відкритий у Великій Британії ящик з ківі митники прийняли за бойові гранати. Плантації цього диво-фрукта в Новій Зеландії розміщені повсюдно.

У Новій Зеландії вдаються до різних засобів, щоб збільшити потік туристів. Одним з них була девальвація місцевої валюти вдвічі до долара США, що створило психологічні умови для поїздок туристів до цієї віддаленої країни. Практичних американців приваблює те, що нині на їхні гроші в Новій Зеландії можна отримати товарів і послуг вдвічі більше.

Головним об'єктом туризму в Новій Зеландії є *Роторуа* — геотермальний курорт на березі однойменного озера, де з-під землі б'ють джерела цілющої мінеральної гарячої води. Тут же знаходиться Інститут маорі, у якому можна познайомитися з культурною спадщиною корінних жителів країни маорі.

Роторуа пропонує туристам неповторний концерт маорі, який є заворожуючою полінезійською виставою, сафарі на джипах по схилах вулканів, вертольоні мандрівки до кратера згаслого вулкана Таравера, полінезійські ванни з гарячими мінеральними водами, озерну форелеву риболовлю. Тут влаштовують навіть шоу-стрижки овець на традиційній новозеландській фермі.

Роторуа відомий своїми катаннями з гір на спеціальних спортивних снарядах, схожих на бобслейні жолоби. Чудова гірська річка зі стрімкими берегами тут пристосована для катання на швидкісних катерах і спуску вниз у спеціальному прозорому човні-снаряді.

У Роторуа знаходиться також пізнавальний парк розваг "Агродем", парк диких тварин Нової Зеландії та форелева ферма. Окремим об'єктом туризму є канатна дорога "Скайлайн — Скайрайд".

"Полінезійські терми" Роторуа є величезним комплексом різноманітних гарячих ванн. Тут є загальні купальні, купальні в невеликих природних заглибинах у скелях, які заповнені гарячою мінеральною водою з термальних джерел. Можна замовити навіть персональну купальню, також є сімейні купальні, радійові ванни, масаж.

За 24 км від Роторуа знаходиться менш відоме туристам, але ще мальовничіше місце — *долина гейзерів Ванотану*. Тут розташовані чудові вулканічні озера в смарагдовому оздобленні пишної новозеландської природи. Особливо вартий уваги круїз озером Ротомахана. Цей витвір вулкана оточений дуже гарними стрімкими берегами.

Цікавими об'єктами туризму є поховане виверженням вулкана в 1886 р. маорійське село та маорійський ринок у селі Тамаки.

Країна площею лише 270 тис. км² має 12 національних парків, 2 морські парки і понад 150 природних резерватів.

У столиці **Веллінгтоні** (170 тис. жителів) об'єктами туризму є Національний музей, Національна художня галерея, Морський музей, зоопарк і ботанічний сад. В **Окленді** (колишня столиця), крім уже згаданого Меланезійського музею, є Військовий музей, Художня галерея, зоопарк і ботанічний сад.

Розвиток глобальної транспортної інфраструктури і зростання загального добробуту населення світу неодмінно "відкривають" Австралійсько-Океанійський макрорайон для масового туризму. Однією з найпривабливіших його територій буде Нова Зеландія.

Запитання та завдання

1. Назвіть основні особливості природи Нової Зеландії, які є сприятливими для рекреаційного використання.
2. Які чинники обмежують розвиток іноземного туризму в Новій Зеландії?
3. Яка протяжність країни з півночі на південь?
4. Які природні особливості Північного острова?
5. Назвіть основні природні принади Південного острова.
6. Як сформувалася новозеландська культура?
7. Який об'єкт туризму в країні є головним?

Висновки

З погляду розвитку туризму Нова Зеландія — одна з найпривабливіших країн світу. Не багато є держав на нашій планеті, де пляжний сезон збігається з гірськолижним. Вулкани і гейзери тут органічно поєднуються з потужними гірськими льодовиками.

Заважає розвитку іноземного туризму велика віддаленість Нової Зеландії від Європи, СНІ А та Японії і мала обізнаність туристів із цих країн з природними й історико-культурними принадами Нової Зеландії.

Головним об'єктом туризму Нової Зеландії є Роторуа — геотермальний курорт на березі однойменного озера, де з-під землі б'ють джерела цілющої мінеральної гарячої води. Тут же знаходиться Інститут маорі, у якому можна познайомитися з культурною спадщиною корінних жителів країни маорі.

Розвиток глобальної транспортної інфраструктури і зростання загального добробуту населення світу неодмінно "відкриють" Австралійсько-Океанійський макрорайон для масового туризму. Однією з найпривабливіших його територій буде Нова Зеландія.

Тестовий контроль

1. На якій кількості основних островів знаходиться Нова Зеландія:

- а) 2;
- б) 3;
- в) 4?

2. Країна простяглася з півночі на південь на:

- а) 1700 км;
- б) 930 км;
- в) 2450 км.

3. Ендеміки рослинного світу Нової Зеландії становлять:

- а) 93 %;
- б) 75 %;
- в) 31 %.

Австралійсько-Океанійський макрорайон

4. Корінні жителі Нової Зеландії маорі від загальної кількості жителів становлять:

- а) 5,6%;
- б) 80 %;
- в) 14,5%.

5. Головним об'єктом туризму у Новій Зеландії є:

- а) вершина Кука;
- б) Роторуа;
- в) Ванотапу.

6. Яка кількість національних парків є у Новій Зеландії:

- а) 2;
- б) 8;
- в) 12?

7. Меланезійський музей знаходиться у:

- а) Окленді;
- б) Веллінгтоні;
- в) Роторуа.

Розділ 17

АНТАРКТИЧНИЙ МАКРОРАЙОН

Розвиток антарктичного туризму відбувається у доволі складних природних і правових умовах, а також в умовах значної просторової віддаленості Антарктики, її відносної ізоляваності від основних регіонів світу.

На південь від 60° південної широти діє *Договір про Антарктику*. У 1959 р. укладено міжнародний договір, за яким материк Антарктида не належить жодній державі. Будь-яка країна може проводити у ній наукові дослідження. Заборонені тут будівництво військових баз і розроблення родовищ корисних копалин.

Фактично рекреація і туризм у наш час стають основним видом, крім наукових досліджень, господарської діяльності в Антарктиді. Учасники Договору про Антарктику ухвалили Правила поведінки для 14 визначених туристичних стоянок, території яких чітко окреслені та межі яких не можна перетинати. У 1991 р. створена Міжнародна асоціація антарктичних тур-

операторів, яка налічує понад 80 компаній. Дії цих туроператорів постійно і жорстко контролюються з метою повного виконання процедур висадження на берег і суворого дотримання кодексу поведінки під час перебування в Антарктиді. порушники втрачають ліцензію і вже більше ніколи не допускаються на цей екологічно дуже вразливий материк.

Туристів з усього світу, які хотіли б відвідати Антарктиду, спочатку доставляють до базових міст-портів Південної півкулі. До них належать Хобарт (Австралія), Ушуайя (Аргентина), Пунта-Аренас (Чилі). Тут туристи з усієї планети чекають відправлення до Антарктиди.

Понад 90 % усіх туристів прибуває до цього макрорегіону суднами в режимі морських круїзів. Щороку спостерігається приблизно на 10—15 % зростання кількості бажаючих таким чином потрапити в Антарктику. Більшість туристів відвідує Антарктичний півострів і субантарктичні острови у літній час. Специфічний антарктичний тваринний світ поєднується з температурами вище 0 °C у цей період і розміщенням регіону північніше за смугою постійної плаваючої криги. Саме тут можна милуватися незрівнянними айсбергами, які плавають в океані, відколовшись від материкового льодовика. Деякі з них досягають колосальних розмірів.

У Східній Антарктиці постійно зростає обсяг перевезення туристів авіаційним транспортом. Авіаційний туризм має багато переваг над морським. Нижчі ціни від круїзних, менша тривалість подорожі, можливість із повітря оглянути внутрішні райони крижаного материка все більше роблять авіатуризм конкурентоспроможним у цьому макрорегіоні.

Кількість туристів, які відвідують Антарктику, постійно зростає. Час зародження антарктичного ту-

ризму припадає на середину 50-х років XX ст. Початковий етап тривав до 1969 р. З 1970 по 1991 р. відбувалися становлення, швидкий розвиток і відпрацювання міжнародних механізмів регулювання туристичних потоків і контролю за рекреаційно-туристичною діяльністю. З 1991 р. почався сучасний етап розроблення і реалізації екологічно орієнтованої стратегії розвитку антарктичного туризму.

Нині визначено і нанесено на карту сотні туристичних об'єктів Антарктики, які вже реально використовуються або можуть бути використані в майбутньому з рекреаційною метою. До них належать нинішні або законсервовані науково-дослідні станції різних країн, аварійні бази, пам'ятні хрести, меморіальні дошки, кам'яні піраміди з надписами, моноліти, місця поховань, уламки суден, залишки споряджень китобійних експедицій тощо.

Основними регіонами світу, звідки спрямовуються більшість туристів, є Північна Америка, Західна Європа, Австралія. Серед країн світу лідерами антарктичного туризму є найрозвинутіші, з високим рівнем доходів на одну особу держави, такі як США, Німеччина, Велика Британія та Австралія. Ця четвірка забезпечує понад 75 % туристичного потоку до макрорегіону. Інші багаті держави, такі як Японія, Канада, Нідерланди, Швейцарія і Швеція, генерують близько 14 % туристів. Решта, припадає ще на 53 країни, з яких хоча б один турист потрапив до Антарктики. За сезон 2006—2007 рр. цей макрорегіон відвідало близько 40 тис. туристів.

Антарктида все більше приваблює як місце, де можна займатися альпінізмом, здійснювати пошуки метеоритів, відвідувати незрівнянні антарктичні бази.

У 1996 р. Велика Британія передала Україні антарктичну станцію *Фарадей*. Ця станція вже з літ-

нього сезону 1967—1968 рр. почала приймати туристів. Особливо зросла їх кількість із часу передачі станції Україні. Нині станція називається **Академік Вернадський** і підпорядковується Національному антарктичному науковому центру. Він проводить політику заохочення міжнародного туризму з метою отримання прибутків для здійснення наукових досліджень, В також популяризації досягнень України як "антарктичної держави".

За десять років (1996—2006 рр.) відбулося 336 відвідувань станції Академік Вернадський з туристичною метою. За цей час станцію відвідало майже 17 тис. туристів з усього світу на 121 яхті та на 176 круїзних судах. Зниження кількості відвідувань у 2001—2002 і 2004—2005 рр. пов'язане зі складною льодовою ситуацією, яка виникла в цей час.

На станції Академік Вернадський туристів цікавить комплекс життєзабезпечення з унікальним науковим обладнанням, а також навколишні історичні пам'ятки. Тут же продаються сувеніри, поштові марки, надаються послуги поштового зв'язку, прогноз погоди, льодової ситуації, техніки пересування по льодовику та ін.

Запитання та завдання

1. В яких умовах відбувається розвиток антарктичного туризму?
2. Коли було створено Міжнародну асоціацію антарктичних туроператорів?
3. Знайдіть на карті базові міста-порти антарктичних подорожей.
4. Яким видом транспорту переважно прибувають туристи до Антарктики?
5. Які переваги авіаційного транспорту в мандрівках по макрорегіону?

6. Які етапи розвитку антарктичного туризму вам відомі?

7. Які туристичні об'єкти в Антарктиді вам відомі?

8. З яких регіонів і країн світу приїжджає найбільше туристів до Антарктики?

9. Охарактеризуйте українську антарктичну станцію як туристичний об'єкт.

Висновки

Розвиток антарктичного туризму відбувається у доволі складних природних і правових умовах, за просторової віддаленості і відносної ізольованості макрорегіону.

Швидкому прогресу туризму в Антарктиці сприяло створення у 1991 р. Міжнародної асоціації антарктичних туроператорів. Нині вона налічує понад 80 компаній, їхні дії постійно і жорстко контролюються з метою повного виконання процедур висадження на берег і суворого дотримання кодексу поведінки під час перебування в Антарктиді.

На важливий об'єкт антарктичного туризму перетворилася українська наукова станція Академік Вернадський. За десять років (1996—2006 рр.) її відвідало майже 17 тис. туристів.

Тестовий контроль

1. Договір про Антарктику діє:

- а) лише на материк Антарктида;
- б) лише на антарктичних островах;
- в) на південь від 60° пд. широти.

Антарктичний макрорайон

2. Міжнародна асоціація антарктичних туроператорів створена у:

- а) 1966 р.;
- б) 1991р.;
- в) 1996 р.

3. Яка частка туристів прибуває до регіону в режимі морських круїзів:

- а) понад 90 %;
- б) до 10 %;
- в) до 50 % ?

4. Сучасний етап розвитку антарктичного туризму почався у:

- а) 1969 р.;
- б) середині 50-х років XX ст.;
- в) 1991р.

5. Найбільше туристів до Антарктики прибуває з:

- а) Східної Європи;
- б) Північної Америки;
- в) Південної Азії.

6. Яка частка туристів припадає на США, Німеччину, Велику Британію та Австралію:

- а) 11 %;
- б) 14 %;
- в) 75 % ?

7. Велика Британія передала Україні наукову антарктичну станцію у:

- а) 1991р.;
- б) 2004 р.;
- в) 1996 р.

8. Яка кількість туристів відвідала за десять років (1996—2006 рр.) українську антарктичну станцію Академік Вернадський:

- а) 1 тис;
- б) 5 тис;
- в) 17 тис?

ДОДАТКИ

Додаток 1

Перелік рекреаційно-туристичних ресурсів за регіонами України¹

Автономна Республіка Крим

Кримський півострів, що омивається Чорним та Азовським морями і має субтропічний клімат, є унікальним осередком багатих природно-рекреаційних, історико-культурних і спортивно-оздоровчих ресурсів.

До найважливіших об'єктів природно-заповідного фонду в Криму належать Ялтинський гірсько-лісовий заповідник, мис Март'ян, Карадазький заповідник, Кримське заповідно-мисливське господарство, 12 заказників, численні пам'ятки природи і садово-паркового мистецтва державного та місцевого значення. Віддавна славляться цілющі лікувальні грязі, термальні та мінеральні води бальнеологічних курортів у Євпаторії та Саках, Форосі, Голубій Затоці, Сімеїзі, Алупці, Гаспрі, Кореїзі, Лівадії, Ялті, Гурзуфі, Алушті, Судаку, Феодосії та Старому Криму.

¹ Матеріал підготовлено за програмою розвитку туризму в Україні до 2005 р.

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу регіону пов'язана з численними пам'ятками різних часів, народів і культур Поряд з відомими історико-архітектурними знахідками, пам'ятками та музеями, а також науково-дослідним закладам, тут виокремлюються:

- пам'ятка архітектури пізньоскіфської держави III ст. до н. е. Неаполь Скіфський;
- художній музей;
- Інститут ефіроолійних культур;
- Інститут мінеральних ресурсів у Сімферополі;
- Алупкінський палац-музей та парк XIX ст.;
- пам'ятки історії та архітектури: Ханський палац XVI—XVIII ст., Успенський печерний монастир VII—XIX ст., фортеця "Чуфу-Кале", а також історико-архітектурний музей у Бахчисараї;
- Кримська астрофізична обсерваторія Національної академії наук у смт Научному;
- природні сфінкси у Залісному;
- пам'ятки архітектури: кургани Мелек-Чесменський та Царський IV ст. до н. е., залишки античних міст VI ст. до н. е. — Пантікапея, Німфея, Тірітаки, церква Іоанна Предтечі VIII—XIV ст. і фортеця Ені-Кале XVIII ст., історико-археологічний музей у Керчі;
- Державний історичний заповідник "Генуезька фортеця" (XIV ст.) у Судаку;
- історико-архітектурний заповідник "Генуезька фортеця Кафа" (XIV ст.);
- літературно-меморіальний музей О.С. Гріна та картинна галерея імені І.К. Айвазовського у Феодосії;
- Лівадійський виставковий комплекс, пам'ятка архітектури "Ластівкове гніздо", музей просто неба "Поляна казок", будинок-музей А.П. Чехова, Нікітський ботанічний сад, Масандрівський парк у Ялті;

— Республіканський науково-дослідний інститут виноробства і виноградарства "Магарач".

Перспективними в Криму є пізнавальний, оздоровчий, спортивний туризм і сімейний відпочинок.

Вінницька область

В області 320 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 45 заказників (18 — державного значення), 213 пам'яток природи (8 — державного значення), 33 заповідні урочища, 29 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (11 — державного значення).

Природно-територіальні комплекси, сприятливі кліматичні умови, приміські ліси, водні плеса також належать до важливих рекреаційних ресурсів області.

На базі родонових і мінеральних вод, родовищ лікувального торфу створено курорти "Хмільник" і "Немирів".

Найцікавішими об'єктами туризму є історико-культурні та архітектурні пам'ятки Вінниці: місця, пов'язані з діяльністю Південного товариства декабристів, музей-садиба М.І. Пирогова, літературно-меморіальний музей М.М. Коцюбинського, дерев'яні церкви XVIII ст., комплекс монастирських будівель XVII—XVIII ст.

Перспективними для області є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, спортивний туризм, насамперед водний та велосипедний, а також мисливство.

Волинська область

На Волині налічується 209 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі Шацький природний національний парк, 74 заказники (5 — державного значення), 107 пам'яток природи (3 — держав-

ного значення), 22 заповідні урочища, 5 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, ботанічний сад Волинського державного університету.

Кліматичні умови, значні масиви приміських лісів, водні об'єкти, запаси торфових лікувальних грязей, відомі джерела мінеральних вод області сприятливі для розвитку в ній туризму.

Найцікавішими є пам'ятки архітектури й археології періоду Київської Русі у м. Володимирі-Волинському, історико-культурні та архітектурні пам'ятки у м. Луцьку, зокрема Верхній замок XIII—XIV ст., літературно-меморіальний музей Лесі Українки у с. Колодяжне, меморіальний комплекс жертвам фашизму у с. Кортеліси.

Пріоритетними в області є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, водний туризм, екотуризм і мисливство.

Дніпропетровська область

Має 105 природно-заповідних територій і об'єктів, у тому числі 15 заказників державного і 24 — місцевого значення, 54 пам'ятки природи, 7 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 3 заповідні урочища.

До рекреаційних ресурсів області належать м'який клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. Створено курорт "Солоний Лиман".

Найвідомішими туристичними об'єктами є культурно-архітектурні пам'ятки у с. Старі Кодаки, місця боїв козацьких військ із польською шляхтою під м. Жовті Води та с. Княжі Байраки, історико-культурні пам'ятки в м. Дніпропетровську, садиба-музей Д.І. Яворницького, місця, пов'язані з форсуванням Дніпра в роки Другої світової війни, скіфські кургани IV ст. до н. е., місця розташування козацьких січей,

музей ужиткового мистецтва петриківського художнього орнаменту в смт Петриківці.

Перспективним в області є пізнавальний туризм.

Донецька область

Налічує 70 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі філії Українського степового заповідника, 30 заказників державного та місцевого значення, 30 пам'яток природи, 6 заповідних урочищ.

М'який клімат узбережжя Азовського моря, лікувальні грязі, джерела мінеральних родонових і столових вод належать до рекреаційних ресурсів області.

Туристично-екскурсійні об'єкти: історико-архітектурний заповідник у м. Слов'яногірську, культурно-архітектурні споруди в м. Артемівську, художній музей видатного живописця А.І. Куїнджі у м. Маріуполі, степовий заповідник Кам'яні Могили біля м. Володарського.

Перспективним в області є сімейний туризм, оздоровлення та відпочинок місцевого населення.

Житомирська область

Нараховує 102 території та об'єкти природно-заповідного фонду, серед яких Поліський заповідник державного значення, 43 заказники (10 — державного значення), 26 пам'яток природи, 31 парк — пам'ятка садово-паркового мистецтва.

До рекреаційних ресурсів належать значні масиви лісів, річки, озера та ставки, а також родонові джерела мінеральної та столової вод, родовища торфових і сапропелевих лікувальних грязей.

На території області розташовані культурно-архітектурні пам'ятки періоду Київської Русі — в містах Овручі, Житомирі та Новограді-Волинському, музей

фарфору в с. Баранівці, садиба у смт Верхівці, пов'язана з ім'ям видатного французького письменника О. де Бальзака, меморіальний будинок-музей С.П. Корольова в м. Житомирі.

Перспективним є пізнавальний туризм.

Закарпатська область

Має 415 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Синевирський природний національний парк, Карпатський державний заповідник, 24 заказники державного значення, 14 — місцевого значення, ботанічний сад Ужгородського університету, 349 пам'яток природи, 21 пам'ятку садово-паркового мистецтва, 3 заповідні урочища.

До природних рекреаційних ресурсів області належать близько 50 родовищ мінеральних лікувальних вод різних типів.

Серед об'єктів туризму найбільшу атракційність мають пам'ятки архітектури в містах Ужгороді, Сваляві, Невицькому, Мукачеве, Виноградіві, Карпатський державний заповідник у м. Рахові, Ужгородський музей народної архітектури та побуту.

Для області перспективними є пізнавальний, спортивно-оздоровчий туризм і мисливство.

Запорізька область

В області 299 територій і об'єктів природно-заповідного фонду: 181 заказник, з них 7 державного значення, 95 пам'яток природи, в тому числі 6 державного значення, 3 заповідні урочища, 20 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва.

Кліматичні умови області, піщані пляжі узбережжя Азовського моря та Каховського водосховища, джерела мінеральної води і лікувальні грязі сприяють розвитку туризму та відпочинку.

Найвідоміші об'єкти туризму — Національний заповідник "Хортиця", кургани III—I тис. до н. е. у м. Біленькому, історико-архітектурні пам'ятки VIII ст. до н. е. у селах Велика Знам'янка і Балки, частина філії Українського степового заповідника Кам'яні Могили, Дніпрогес.

Перспективними для області є пізнавальний, оздоровчий, кінний туризм і сімейний відпочинок.

Івано-Франківська область

Має 366 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Карпатський природний національний парк, 30 заказників, 99 пам'яток природи, 3 дендропарки, 8 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 212 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні торфові грязі, розташовані у південно-східній частині області курорти становлять її природно-рекреаційний потенціал.

Серед туристичних об'єктів найбільше значення мають: музей дерев'яної архітектури та живопису XVI—XVII ст. у м. Рогатині, історико-архітектурні пам'ятки в м. Івано-Франківську, Національний заповідник "Галич", пам'ятки архітектури у смт Крилос, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини, Манявський скит (XVII ст.), літературно-меморіальний музей І.Я. Франка у с. Криворівня.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, водний, кінний туризм, екотуризм, мисливство та сімейний відпочинок.

Київська область

Налічує 85 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 12 — державного значення, 17 заказни-

Додаток 1

ків, 35 пам'яток природи, 8 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 12 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, численні водні ресурси та мінеральні джерела, курорти (Ворзель, Миронівка, Ірпінь, Біла Церква) та курортні місцевості (Пірнове, Лютіж, Буча, Клавдієве-Тарасове), історико-культурні пам'ятки зумовлюють провідне місце області як туристично-рекреаційного регіону.

Серед туристичних об'єктів найцікавішими є: Переяслав-Хмельницький історико-культурний заповідник, археологічний музей пізньопалеолітної стоянки у с. Добраничівка, пам'ятки архітектури, дендропарк "Олександрія" і комплекс паркових споруд у м. Білій Церкві, пам'ятка архітектури Покровська церква з мозаїкою за ескізами М.К. Реріха у с. Пархомівці, пам'ятки дерев'яної архітектури — Покровська церква у м. Фастові (1740 р.), дерев'яні церкви в с. Пищики (1651р.) та у с. Синява (1649 р.), собор Антонія і Феодосія у м.Василькові (1758 р.), пам'ятник-музей визволення м. Києва з діорамою "Битва за Київ. Лютізький плацдарм. 1943 р." у с. Нові Петрівці.

Для області перспективними є сімейний відпочинок, пізнавальний туризм.

Кіровоградська область

Має 39 об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі державного значення — пам'ятка природи Чорний Ліс, дендропарк "Веселі Боковеньки", 2 заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва і місцевого значення — 2 заказники, 17 пам'яток природи, 4 парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва та 10 заповідних урочищ.

М'який клімат, мальовничі береги річок і водосховищ створюють природні рекреаційні ресурси області.

Найважливішими об'єктами туризму є: усипальниця російського військового діяча, героя Вітчизняної війни 1812 р. М.М. Раєвського, Хрестовоздвиженська церква в Розумівці, пам'ятка архітектури Еллінська церква 1786 р. у м. Новомиргороді, музей-заповідник І.К. Карпенка-Карого на хуторі Надія, краєзнавчий музей у м. Кіровограді.

Пріоритетними є пізнавальний туризм, сімейний відпочинок.

Луганська область

Нараховує 87 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, серед них такі пам'ятки природи комплексного характеру, як Айдахська тераса та Конгресів яр, 6 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, у тому числі Гостра Могила, 13 заказників, 48 пам'яток природи, 14 заповідних урочищ.

До природних рекреаційних ресурсів належать мінеральні води різних типів.

Найцікавішими туристичними об'єктами є пам'ятки природи: унікальні крейдові скелі Баранячі Лоби у смт Новоайдар, Королівські скелі у Луганському заповіднику, меморіальний комплекс "Молода гвардія" у м. Краснодоні.

Пріоритетними є оздоровчий туризм, сімейний відпочинок.

Львівська область

Налічує 400 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі державний заповідник "Розточчя", 33 заказники, ботанічний сад Львівського університету, 2 дендропарки, 240 пам'яток природи, 55 парків — пам'яток садового-паркового мистецтва, 61 заповідне урочище.

В області є значні курортно-оздоровчі (мінеральні води різних типів і торфові лікувальні грязі), спортивні і туристично-екскурсійні ресурси.

До найважливіших об'єктів туризму належать монастирський комплекс у с. Крехів, пам'ятки архітектури XV—XIX ст. у м. Городку, Державний історико-архітектурний заповідник у м. Львові, музей-заповідник "Одеський замок" у смт Олеськ, пам'ятки архітектури у містах Самборі та Дрогобичі.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий туризм, сімейний відпочинок.

Миколаївська область

В області 89 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: частина Чорноморського біосферного заповідника, 26 заказників, зокрема лісовий заказник державного значення "Рачинська дача", 30 пам'яток природи, у тому числі ботанічне урочище "Степок" державного значення, 19 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, серед яких "Мостовський" державного значення, 13 заповідних урочищ, Миколаївський зоопарк.

До природно-рекреаційних ресурсів області належать піщані пляжі на узбережжі Чорного моря, м'який, теплий клімат, мінеральні води, лікувальні грязі та ропа лиманів. Бази відпочинку розташовані головним чином у курортних зонах міст Очакова, Миколаєва та с. Коблево.

Серед туристичних об'єктів найвідомішими є пам'ятка історії VI ст. до н. е. державний заповідник "Ольвія", пам'ятка архітектури Покровська церква 1805 р. у м. Первомайську, музеї — краєзнавчий, художній імені В.В. Верещагіна, суднобудування і флоту в м. Миколаєві, воєнно-історичний імені О.В. Суворова

на, діорама "Штурм фортеці Очакова у 1788 році російськими військами", мариністичного живопису Р.Г. Судковського у м. Очакові.

Перспективними є оздоровчий, вітрильний туризм, сімейний відпочинок.

Одеська область

Має 92 природно-заповідні території та об'єкти, у тому числі державного (заповідник "Дунайські плавні", 5 заказників, 2 пам'ятки природи, ботанічний сад Одеського державного університету, Одеський зоопарк, Кардамичівський парк — пам'ятка садово-паркового мистецтва) та місцевого значення (17 заказників, 42 пам'ятки природи, 19 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 2 заповідні урочища).

Курортно-рекреаційне господарство відіграє в області важливу роль. Сприятливі кліматичні умови примор'я, численні пляжі, тепла морська вода, лікувальні грязі та мінеральні джерела зумовлюють його загальнодержавне значення.

Серед об'єктів туризму найбільше значення мають художній, історико-краєзнавчий, археологічний, літературний музеї та музей морського флоту в м. Одесі, пам'ятки архітектури XIII—XIX ст., фортеця у м. Белгороді-Дністровському, катакомби, музей партизанської слави у смт Нерубайськ.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий, вітрильний туризм і сімейний відпочинок.

Полтавська область

Налічує 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 46 заказників (11 — державного значення), 92 пам'ятки природи (1 — державного значення), Устимівський дендропарк, 20 парків — пам'яток

Додаток 1

садово-паркового мистецтва (4 — державного значення), 10 заповідних урочищ.

Кліматичні умови, густа мережа річок, численні водоймища у поєднанні з мальовничими краєвидами, джерела мінеральних вод відомих курортів м. Миргорода і с. Ліщинівка сприяють організації туристично-рекреаційної діяльності в області.

Найзначніші туристичні об'єкти: пам'ятка архітектури Мгарський монастир XVII—XIX ст., скіфське городище VI—Піст, до н. е. у с. Більськ, Троїцька та Миколаївська церкви, дзвіниця та тріумфальна арка в смт Диканька, пам'ятки архітектури й музеї — краєзнавчий, художній, літературно-меморіальні музеї Панаса Мирного та В.Г. Короленка, музей-садиба І.П. Котляревського у м. Полтаві, музей М.В. Гоголя у с. Великі Сорочинці та заповідник-музей М.В. Гоголя у с. Гоголеве (Василівка), історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви".

Для області перспективними є оздоровчий, пізнавальний, кінний туризм, сімейний відпочинок.

Рівненська область

Має 227 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема 17 заказників державного значення, 8 пам'яток природи, 2 пам'ятки садово-паркового мистецтва та 91 заказник місцевого значення, 36 пам'яток природи, 9 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 63 заповідні урочища.

Сприятливі кліматичні умови, значні масиви лісів, річки, озера, лікувальні торфові грязі та мінеральні води створюють природні рекреаційні ресурси області.

Найцікавішими туристично-екскурсійними об'єктами є: музей-заповідник "Козацькі могили" на о. Журавлиха, історико-культурний заповідник у м. Остро-

зі, палацові та монастирські комплекси у містах Дубні і Корці, архітектурні пам'ятки XVIII—XIX ст. у м. Рівному та ін.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Сумська область

Нараховує 168 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, серед яких відділення Українського степового заповідника Михайлівська цілина, 50 заказників (10 — державного значення), 55 пам'яток природи (2 — державного значення), дендропарк, 19 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва, 43 заповідні урочища.

Область має сприятливі кліматичні умови, приваблює мальовничими берегами численних річок, джерелами питної води з цінними лікувальними та смаковими якостями. До важливих рекреаційних ресурсів Сумщини належать ліси.

Найбільший інтерес у туристів викликають пам'ятки архітектури XVII—XIX ст. у м. Путивлі, садово-паркового мистецтва та архітектури у смтКияниця, музеї — художній і декоративно-ужиткового мистецтва, будинок-музей Д.П. Чехова у м. Сумах, пам'ятки архітектури XVIII—XIX ст. у містах Ромнах, Лебедині та Охтирці.

Перспективними є сімейний відпочинок, пізнавальний і водний туризм.

Тернопільська область

Налічує 421 територію та об'єкт природно-заповідного фонду, в тому числі заповідник "Медобори", 89 заказників (15 — державного значення), 308 пам'яток природи (12 — державного значення), 18 парків-

Додаток 1

пам'яток садово-паркового мистецтва (4 — державного значення).

Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти, ліси, річки, джерела мінеральної води та лікувальні грязі, відомий кліматичний курорт Заліщики створюють рекреаційні ресурси області.

Найцікавішими об'єктами туризму є пам'ятки архітектури XII—XIX ст. у м. Кременці, Почаївська лавра та музей духовної культури України у м. Почаєві, картинна галерея у м. Тернополі, найбільша у світі гіпсова печера "Кришталева" з мінеральними джерелами у с. Кривче.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний туризм і спелеотуризм, сімейний відпочинок.

Харківська область

В області 135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з них державного значення — 2 заказники (Бурлуцький і Катеринівський), ботанічний сад і зоопарк у м. Харкові, 4 пам'ятки садово-паркового мистецтва та 81 заказник місцевого значення, 39 пам'яток природи, 1 парк — пам'ятка садово-паркового мистецтва та 6 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти, джерела мінеральних вод — рекреаційні ресурси області.

Найвідомішими туристичними об'єктами є: меморіальний комплекс українського філософа-просвітителя Г.С. Сковороди в с. Сковородинівка, пам'ятки архітектури XVII—XIX ст., історичний і художній музеї у м. Харкові, художньо-меморіальний музей живописця І.Ю. Рєпіна в м. Чугуєві та пам'ятки архітектури XIX ст. у м. Ізюмі.

Перспективними є оздоровчий та пізнавальний туризм, сімейний відпочинок.

Херсонська область

Має 69 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема 2 біосферні заповідники, 5 заказників державного значення, а також 7 заказників, 32 пам'ятки природи, 12 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва та 10 заповідних урочищ місцевого значення.

Розвиток курортного господарства та масового відпочинку в області базується на значному природно-рекреаційному потенціалі долин річок Дніпра, Інгульця, узбережжя Каховського водосховища, Дніпровського лиману, Чорного й Азовського морів, курортів міст Голої Пристані, Скадовська та Арабатської стрілки.

Найцікавішими об'єктами туризму є: пам'ятки архітектури XVIII—XIX ст., музеї — краєзнавчий і художній у м. Херсоні, місце розташування Олешківської січі 1711—1728 рр. поблизу м. Цюрупинська, музей флори та фауни Південної України, заповідник Асканія-Нова.

Перспективними є оздоровчий, водний, вітрильний туризм та екотуризм, сімейний відпочинок.

Хмельницька область

В області 269 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 39 заказників (15 — державного значення), 198 пам'яток природи (4 — державного значення), Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 7 заповідних урочищ, 24 парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва (8 — державного значення).

Природними рекреаційними ресурсами Хмельниччини вважаються сприятливі кліматичні умови, лісові масиви, джерела мінеральних вод.

Найвідомішими туристичними об'єктами є пам'ятки архітектури XIV—XVIII ст. у містах Ізяславі, Старокостянтинові, с. Сутківці та смт Меджибіж, Державний історико-архітектурний заповідник у м. Кам'янці-Подільському.

Перспективними є оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Черкаська область

Налічує 381 територію та об'єкт природно-заповідного фонду, зокрема Канівський заповідник, 159 заказників (3 — державного значення), 155 пам'яток природи (10 — державного значення), дендропарк "Софіївка", Черкаський зоопарк, 38 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва (6 — державного значення), 26 заповідних урочищ.

М'який помірно-континентальний клімат, мальовничі куточки природи на берегах річок Дніпра, Росі, Тясмину та інших приваблює туристів у область, яка входить до складу Придніпровської рекреаційної зони. Є курорт "Соснівка".

Найцікавішими об'єктами туризму є: пам'ятка архітектури періоду Київської Русі Успенський собор XII ст., Шевченківський національний заповідник у м. Каневі, Державний історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка" (села Шевченкове, Моринці, Будище, Вільшана), Національний заповідник "Чигирин", музей історії хліборобства із залишками поселення VI ст. до н. е. у м. Тальному, музей історії Корсунь-Шевченківської битви, музей О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського у м. Кам'янці.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний туризм і сімейний відпочинок.

Чернівецька область

Має 243 території та об'єкти природно-заповідного фонду: 7 заказників державного значення, 8 пам'яток природи, ботанічний сад і дендропарк Чернівецького державного університету, Сторожинецький дендропарк, а також 9 заказників, 136 пам'яток природи, 40 парків — пам'яток садово-паркового мистецтва та 39 заповідних урочищ місцевого значення.

Сприятливі можливості лікування в області створюють відомі родовища лікувальних грязей та джерела мінеральних вод у Глибоцькому, Сторожинецькому, Путивльському та Вижицькому районах.

Найзначнішими об'єктами туризму є: фортеця XIII—XVIII ст. у м. Хотині, пам'ятки архітектури XVII—XIX ст., музеї — краєзнавчий і народної архітектури та побуту, пам'ятки садово-паркового мистецтва XIX ст. у м. Чернівцях, триярусна печера "Попелюшка" з галереєю та внутрішнім оздобленням біля с. Подвірне.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний, водний туризм, екотуризм і сімейний відпочинок.

Чернігівська область

Нараховує 528 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 332 заказники (4 — державного значення), 127 пам'яток природи (3 — державного значення), Тростянецький дендропарк, Менський зоопарк, 22 парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва, зокрема державного значення у с. Сокиринці, 45 заповідних урочищ.

М'який клімат, мальовничі ландшафти, значні лісові масиви, річки та водоймища створюють багаті природні рекреаційні ресурси Чернігівщини. На терасах Десни та її притоків є лікувальні грязі та джерела мінеральних вод.

Найвідомішими туристичними об'єктами вважаються: історико-культурний музей-заповідник "Слово о полку Ігоревім", Спасо-Преображенський монастир (XI—XIX ст.) у м. Новгороді-Сіверському, археологічний музей на місці стоянки пізнього палеоліту в с. Мізин, Державний архітектурно-історичний заповідник, музей: М.М. Коцюбинського, історичний і художній у м. Чернігові, будинок ліцею (1807—1820 рр.) у м. Ніжині, Юр'єва (Михайлівська) божниця (1098 р.) у м. Острі, собор Різдва (1752—1764 рр.) у с. Козельці, меморіальний музей М.К. Заньковецької у с. Заньки, будинок В. Кочубея та палац К. Розумовського у смт Батурин, палацово-парковий ансамбль у селищі Качанівка, літературно-меморіальний музей О.П. Довгу у с. Сосниця.

Перспективними є пізнавальний туризм і сімейний відпочинок.

Київ

Столиця України Київ — найвизначніший культурно-історичний центр країни, осередок великого туристичного потенціалу.

Місто розташоване на берегах Дніпра, на межі Полісся і Лісостепу, оточене суцільним кільцем "зеленої зони", має багаті природно-рекреаційні ресурси: ліси, лісопарки, гаї, зелені насадження, площа яких у межах міста становить 43,6 га (на кожного жителя припадає 181 кв. м зелених насаджень), сади, парки (понад 60), зокрема такі відомі, як Гідропарк, Голосіївський імені М. Рильського та Центральний, а також Центральний ботанічний сад Національної академії наук, Ботанічний сад національного університету імені А.В. Фоміна, зоопарк, 2 курорти (Конча-Заспа, Пуща-Водиця), піщані пляжі, численні озера, ставки, водоймища.

Київ зберігає унікальні архітектурні пам'ятки. Найдавніші з них — Софійський собор (XI ст.), Києво-Печерська лавра (XI ст.), залишки Золотих воріт (1037 р.), Кирилівська церква (XII ст.), Видубицький монастир (XI ст.), Андріївська церква (1749—1754 рр.), Марійський палац (1750—1755 рр.), Кловський палац (1752—1756 рр.), Контрактовий будинок (1815—1817 рр.). Споруди пізнішого періоду — Володимирський собор (1862—1896 рр.), історико-архітектурний комплекс Подолу (XVII—XVIII ст.), сучасні будинки Національного академічного театру опери та балету України ім. Т.Г. Шевченка (1901 р.), Музею українського образотворчого мистецтва (1897—1900 рр.), Національного банку (1902—1905 рр.), архітектурний ансамбль Хрещатика та Національний виставковий центр (1953—1958 рр.).

У місті є 2 національні заповідники: Києво-Печерський історико-культурний та "Софія Київська", 23 державні музеї, зокрема народної архітектури та побуту, історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., історії України, історії Києва, книги і друкарства, центральний архів-музей літератури і мистецтва, українського образотворчого мистецтва, літератури, українського народного декоративного мистецтва, російського мистецтва, західного та східного мистецтва, історичних коштовностей, центральний науково-природознавчий, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського.

У Києві багато пам'ятників, серед яких найвідоміші — князю Володимиру, Богдану Хмельницькому, Тарасу Шевченкові, Лесі Українці, Григорію Сковороді, жертвам фашизму в Бабиному яру, Вічної Слави.

Перспективними є пізнавальний, оздоровчий, спортивний туризм і сімейний відпочинок.

Севастополь

До природно-рекреаційних ресурсів міста-порту, розташованого на узбережжі Чорного моря, належить м'який субтропічний клімат, цілюще повітря, сонце і море, мальовничі ландшафти, зелень садово-паркових зон.

Найвідоміші туристичні об'єкти: Національний заповідник "Херсонес Таврійський", Інкерманське "Печерне місто", руїни фортеці Каламита (V—XV ст.). Музей героїчної оборони і визволення Севастополя, пам'ятники — затопленим кораблям, матросу П. Кошці, захисникам 4-го бастиону і Л.М. Толстому, архітектурні пам'ятки — Графська пристань (1846 р.), Володимирський собор (1854 р.) з усипальницями видатних російських флотоводців П.С. Нахімова, В.І. Истомина, В.О. Корнілова, М.П. Лазарєва; музей-акваріум Інституту біології південних морів Національної академії наук.

Перспективними є пізнавальний, спортивний туризм, сімейний відпочинок.

**Постанова Кабінету Міністрів України
"Про затвердження Державної програми
розвитку туризму на 2002 — 2010 роки"**

від 29 квітня 2002 р. № 583
(Витяг)

За цією програмою передбачається здійснення таких заходів у сфері рекреації і туризму:

Державне регулювання туризму

1. Забезпечення удосконалення структури управління у туристичній галузі на державному та регіональному рівні, координації дій центральних і місцевих органів виконавчої влади з цього питання.
2. Розроблення регіональних і галузевих планів заходів з приватизації підприємств туристичної галузі із збереженням профілю діяльності.
3. Проведення аналізу діяльності суб'єктів туристичної діяльності та розроблення за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи на ринку туристичних послуг. Удосконалення єдиної статистичної звітності у туристичній галузі з урахуванням світового досвіду.
4. Створення умов для залучення іноземних і вітчизняних інвестиційних та кредитних коштів у розвиток матеріально-технічної бази туристичної галузі.

5. Розроблення заходів щодо державної підтримки організації туристично-оздоровчої та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків і молоді.

6. Розроблення і впровадження механізмів залучення та розподілу позабюджетних коштів, призначених для виконання Програми.

Розвиток матеріальної бази туризму

7. Проведення інвентаризації об'єктів туристичної інфраструктури.

8. Створення і ведення Державного автоматизованого реєстру підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

9. Забезпечення розташування об'єктів туристичної інфраструктури відповідно до схем планування території України.

10. Розроблення регіональних програм будівництва, реконструкції та модернізації матеріальної бази туристично-рекреаційного комплексу з рахуванням пріоритетного залучення до їх виконання суб'єктів підприємництва.

11. Розроблення і виконання проекту інвестиційної програми розбудови інфраструктури туризму в туристично-рекреаційних зонах за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів.

12. Розроблення і виконання комплексних програм розвитку туристичних центрів України.

13. Створення матеріально-технічної бази державних аварійно-рятувальних служб з метою забезпечення безпеки туристів у регіонах з найбільш потужними туристично-рекреаційним потенціалом.

**Використання рекреаційних ресурсів
та культурної спадщини для розвитку туризму**

14. Створення та ведення Державного кадастру рекреаційних ресурсів туризму.

15. Проведення інвентаризації та оцінки природних та історико-культурних ресурсів.

16. Проведення досліджень експлуатаційних запасів мінеральних вод і лікувальних грязей, їх бальнеологічної оцінки.

17. Установлення межі охоронних зон усіх видів об'єктів природно-заповідного фонду та необхідних резервованих територій для розвитку курортів, рекреаційного комплексу та туризму.

18. Обґрунтування спеціалізації рекреаційних територій.

19. Розроблення методики та визначення норм максимально допустимого антропогенного навантаження у межах рекреаційних територій.

20. Підготовка проектів створення соціальної та господарської інфраструктури природно-заповідних територій та об'єктів, які використовуються для провадження туристичної діяльності.

21. Розроблення механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму.

22. Виконання робіт з відновлення ландшафтів та поліпшення упорядкування рекреаційних територій.

23. Удосконалення системи екологічної освіти населення.

24. Створення сприятливих умов, відповідної інфраструктури та нових туристичних маршрутів для розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, зокрема екстремального, культурно-пізнавального, мисливського та рибальського, підводного, релігійного, спортивно-оздоровчого, яхтового, круїзного та інших.

**Кадрове та науково-методичне забезпечення
туристичної галузі**

25. Здійснення заходів щодо удосконалення і подальшого розвитку системи освіти для підготовки спеціалістів туристичної галузі.

26. Розроблення проекту концепції підготовки працівників туристичної галузі.

27. Доповнення Класифікатора професій ДК003-95 професіями у туристичній галузі.

28. Подання в установленому порядку пропозицій щодо введення у навчальних закладах напрямку "Туризм", "Готельне господарство" та наукової спеціальності "Теорія та методика професійної освіти (туризм)".

29. Запровадження нових форм післядипломної освіти та підвищення кваліфікації кадрів туристичної галузі.

30. Створення наукового центру розвитку туризму.

31. Розроблення методологічних засад удосконалення статистики з питань туризму з урахуванням міжнародних стандартів і досвіду інших країн.

32. Проведення досліджень з питань розвитку туризму, підготовка рішень про пріоритетність розвитку та фінансування проектів у туристичній галузі.

33. Проведення науково-дослідних робіт з виділення в сільській місцевості ареалів поетапного реформування територій для організації туризму.

34. Дослідження існуючих потоків і попиту на послуги в'їзного, виїзного, транзитного і внутрішнього туризму, в тому числі за регіонами і об'єктами, та розроблення відповідних прогнозів їх розвитку.

35. Розроблення методики відбору кращих інноваційних проектів у туристичній галузі та проведення

щорічного конкурсу з метою надання їм державної підтримки.

36. Створення інформаційно-бібліографічного центру з питань туризму.

Удосконалення рекламно-інформаційної діяльності у туристичній галузі, поліпшення іміджу України на міжнародній арені

37. Створення мережі спеціалізованих центрів туристичної інформації у регіонах України.

38. Створення єдиної інформаційної системи з повним банком даних про послуги, що надаються туристичними підприємствами, маршрути, об'єкти, заклади розміщення туристів, ціни, транспортне забезпечення та інші послуги.

39. Запровадження електронного маркетингу в туристичній галузі, у тому числі системи пропагування і реклами туристичних і рекреаційних можливостей України.

40. Створення та постійне оновлення інформаційного банку даних про інвестиційні проекти в туристичній галузі.

41. Проведення маркетингових досліджень з метою визначення пріоритетних міжнародних ринків для національного туристичного продукту.

42. Створення мережі туристичних представництв за кордоном з метою рекламування національного туристичного продукту.

43. Проведення в Україні міжнародних спеціалізованих симпозіумів, семінарів, конференцій, салонів та виставок-ярмарків із залученням іноземних і вітчизняних організацій для вивчення та популяризації новітніх технологій надання туристичних послуг, а також участь у відповідних заходах за кордоном.

Додаток 2

44. Затвердження туристичної символіки України, створення високоякісної рекламної продукції та проведення рекламних кампаній національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку.

45. Розроблення карт, схем туристичних об'єктів і схем розміщення пунктів сервісу в туристично-рекреаційних зонах за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів.

Нормативно-правове забезпечення реалізації Програми

46. Розроблення проектів:

Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм".

Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про концесії".

Туристичного кодексу України.

47. Гармонізація нормативно-правової бази туризму з міжнародним законодавством.

48. Підготовка проекту постанови Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо розвитку в'їзного і внутрішнього туризму".

49. Підготовка пропозицій щодо удосконалення порядку ліцензування та сертифікації послуг, що надаються туристам юридичними і фізичними особами на території України.

50. Розроблення і впровадження національних стандартів термінів та визначень туристичних послуг, класифікації та вимог до засобів розміщення туристів, гармонізованих з міжнародними стандартами.

51. Внесення змін до Державного класифікатора 009-96 "Класифікація видів економічної діяльності" щодо визначення туризму як окремого виду економічної діяльності.

52. Законодавче закріплення функціонального розподілу особливо цінних рекреаційних територій в Україні.

53. Вдосконалення нормативно-правової бази з метою залучення до розвитку туристичної індустрії підприємств малого бізнесу та приватного сектору, особливо в сільській місцевості.

54. Розроблення організаційних і правових заходів та технічних вимог до безпеки у туристичній галузі.

55. Розроблення Програми розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Додаток 3

Додаток 3

Виставкова діяльність

Показник	2005 р.	2006 р.
Кількість проведених виставкових заходів, усього	1 094	1 107
З них:		
виставки	572	566
ярмарки	522	541
Загальна забудована площа організаторів виставок, тис. кв. м	1 231,1	1 539,6
Загальна виставкова площа виставкових центрів, тис. кв. м	202,6	209,6
Кількість учасників виставкових заходів	66 376	74 082
із них — іноземних	3 571	3 862
Кількість відвідувачів виставкових заходів, тис. осіб	9 834	11 891

Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну, 2006 р.

Додаток 4

**Кількість іноземних громадян, які в'їхали
в Україну, 2006 р.**

Країна	Загальна кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну	Із них зі службовою, діловою, дипломатичною метою
1	2	3
Всього	18 935 775	10 112 30
У тому числі з країн:		
Афганістан	753	120
Албанія	408	177
Алжир	544	154
Ангола	112	49
Азербайджан	59 628	5 022
Аргентина	1034	296
Австралія	5 412	1 210
Австрія	25 765	10 314
Бахрейн	330	34
Бангладеш	226	82
Вірменія	43 561	2 349
Бельгія	10 323	3 907
Боснія та Герцеговина	1 169	705
Бразилія	1 353	512
Болгарія	15 885	7 021

Додаток 4*Продовження таблиці*

1	2	3
Білорусь	2 127 250	53 811
Камерун	237	66
Канада	23 795	3 268
Кабо-Верде	682	1
Шрі-Ланка	167	84
Чилі	203	77
Китай	15 458	8 584
Тайвань, провінція Китаю	631	220
Колумбія	125	49
Конго	180	81
Коста-Рика	176	80
Хорватія	2 757	1479
Куба	663	279
Кіпр	3 129	583
Чехія	45 548	13 053
Данія	9 655	3 738
Еквадор	201	69
Ефіопія	116	38
Естонія	17 361	4 263
Фінляндія	6 404	3 050
Франція	42 840	12 939
Габон	492	6
Грузія	40 240	6 120
Палестинська територія	581	69
Німеччина	21 437	36 916
Гана	298	76

Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну, 2006 р.

Продовження таблиці

1	2	3
Греція	14 827	4 175
Угорщина	1 159 711	32 426
Ісландія	482	195
Індія	6 821	2 953
Індонезія	243	165
Іран	6 584	2 390
Ірак	1222	272
Ірландія	4 645	1 341
Ізраїль	53 032	7 989
Італія	63 337	13 901
Японія	6 833	2 928
Казахстан	36 163	4 903
Йорданія	4 390	522
Кенія	172	39
Корейська Народно-Демо- кратична Рес- публіка	1 380	799
Корея, республіка	3 809	2 164
Кувейт	1 436	84
Киргизстан	7 351	754
Ліван	4 037	654
Латвія	33 582	7 827
Лівія	2 855	378
Литва	46 624	12 354
Люксембург	747	190
Малайзія	2 316	350

Додаток 4

Продовження таблиці

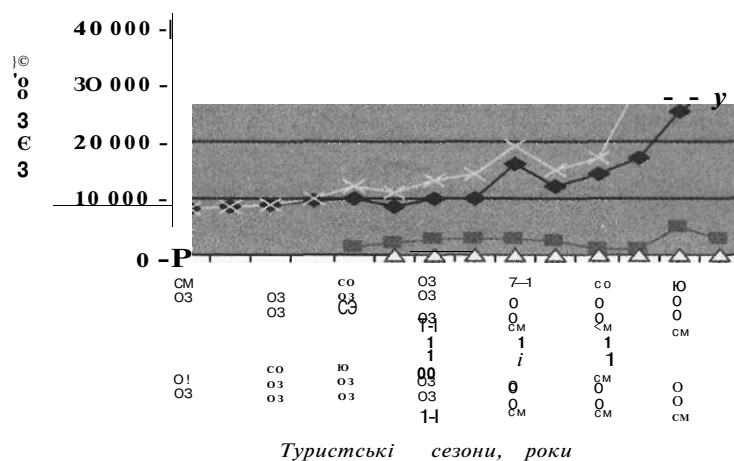
1	2	3
Мальта	307	78
Маврикій	195	28
Мексика	922	240
Монголія	2 881	2 056
Молдова	3 056 433	116 260
Марокко	1 448	197
Непал	125	41
Нідерланди	24 886	8 218
Нова Зеландія	604	209
Нігерія	1 139	257
Ніуе	417	14
Норвегія	6 689	1819
Пакистан	1 343	611
Перу	302	121
Філіппіни	292	195
Польща	3 979 453	156 767
Португалія	2 489	589
Румунія	349 094	19 036
Росія	6 429 264	280 789
Саудівська Аравія	1076	254
Сінгапур	391	162
Словаччина	506 045	51 210
В'єтнам	4 146	619
Словенія	4 847	2 098
Південна Африка	1027	466
Іспанія	12 589	2 672

Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну, 2006 р.

Закінчення таблиці

1	2	3
Судан	387	114
Швеція	13 926	4 724
Швейцарія	12 533	3 243
Сирійська Арабська Республіка	4 692	932
Таджикистан	11 747	571
Таїланд	428	109

Характеристика антарктичного туризму¹

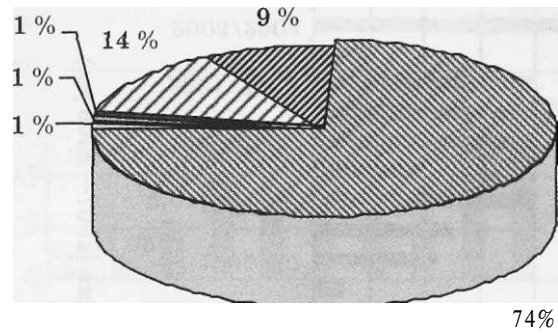

- • — Морський туризм
- ~ • — Повітряний туризм
- Δ — Наземний туризм
- y — Сумарний туристичний потік

Рис. 1. Динаміка антарктичного туризму в 1991—2006 рр.

¹ Федчук А.П. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук / А.П. Федчук ; 11.00.02. — К. : Інформ.-видав. центр т-ва "Знання" України, 2007.

Характеристика антарктичного туризму

- Круїзи без приземлення
- Щ Авіаперельоти з приземленням
- Б) Круїзи з приземленням
- Плавання на яхтах
- Авіаперельоти без приземлення
- Наземний туризм

Рис. 2. Сегментація антарктичного туризму

Туристські сезони, роки

Рис. 3. Динаміка відвідувань станції Фарадей / Академік Вернадський (1967–2006 рр.)

Характеристика антарктичного туризму

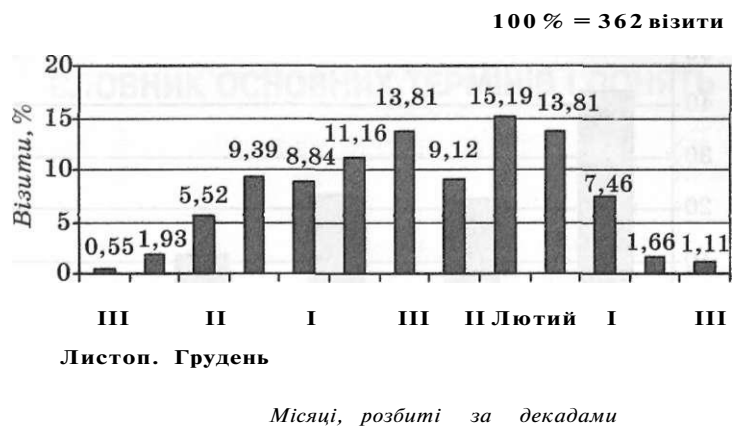

Рис. 4. Розподіл туристських візитів на станції Фарадей / Академік Вернадський за місяцями в 1995 — 2006 рр.

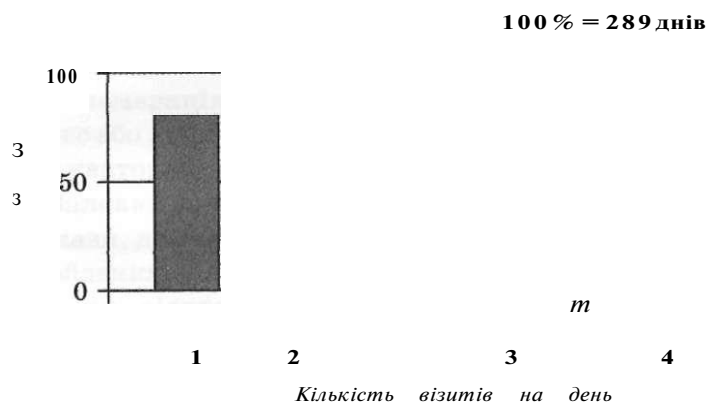

Рис. 5. Інтенсивність відвідувань станції Фарадей / Академік Вернадський протягом дня у 1995 — 2006 рр.

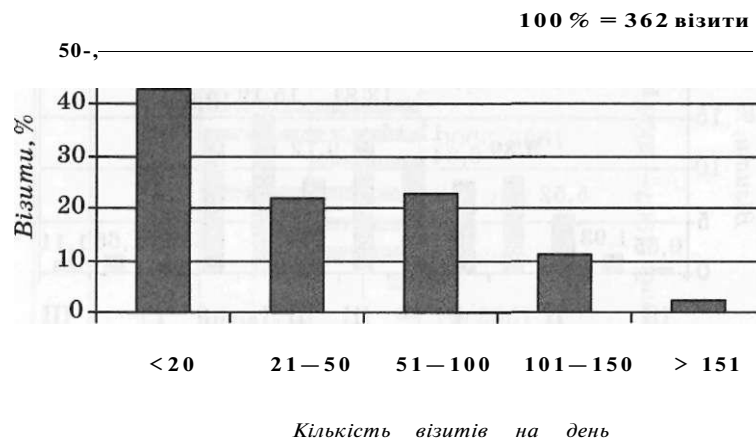

Рис. 6. Розподіл відвідувачів станції Фарадей / Академік Вернадський за групами у 1995—2006 рр.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Аборигени — корінне населення певної території чи країни; народ, який споконвіку живе на певній території.

Агломерація — група міських поселень навколо одного або кількох великих міст.

Акваторія — обмежена ділянка водної поверхні.

Валовий національний продукт (ВНП) — прибуток держави, до якого належать вартість товарів і послуг, вироблених і наданих національними, тобто певної держави, підприємствами, організаціями і приватними особами, а також усе те, що вироблене фірмами і людьми цієї країни не лише на її території, а й в інших державах.

Відпочинок (дозвілля) — реалізація людиною потреб у відновленні та розвитку себе як біологічного виду, як соціального організму або необхідності "вбити" вільний час.

Вільний час — час протягом доби, якогось іншого періоду або життя людини, який не пов'язаний із ви-

конанням нею професійних обов'язків і задоволенням фізіологічних потреб.

Галузева структура господарства — поділ господарства країни на складові — галузі.

Галузь — група близьких за виробничим призначенням і технологією підприємств, пов'язаних єдиним управлінням.

Географічне положення — розміщення певного об'єкта, території, країни стосовно інших об'єктів, територій, акваторій, країн.

Географічний детермінізм — учення про те, що визначальною силою розвитку суспільства є географічне положення і природне (географічне) середовище.

Географічний (територіальний) поділ праці — спеціалізація окремих територій або країн на виробництві певної продукції чи наданні певних послуг.

Глобальний — 1) взятий у цілому, загальний, всебічний; 2) поширений на всю земну кулю.

Господарство — складна система галузей матеріального виробництва і невиробничої сфери: виробництво, трудові ресурси, фінанси, природні ресурси.

Густота населення — відношення міжчисельністю постійного населення й одиницею площі. Визначається кількістю жителів на 1 км².

Депресія — стан тривалого застою виробництва в економіці.

Діаспора — частина народу поза межами країни його походження.

Екологічний — орієнтований на збереження і поліпшення довкілля людини.

Екологія — наука про взаємовідносини організмів і довкілля.

Енвайронменталізм — наукова теорія, яка стверджує, що відносини між країнами розвиваються на основі міжнародного географічного поділу праці, який,

у свою чергу, визначається відмінностями у природному середовищі.

Ефективність виробництва — один із найважливіших показників розвитку господарства країни, відношення корисного результату (ефекту) до витрат на його одержання.

Забруднення — внесення у довкілля нових, не характерних для нього компонентів унаслідок господарської діяльності людини або природних процесів.

Інвестиції — капіталовкладення у будь-яку сферу господарської діяльності з метою її розвитку й одержання прибутку.

Інтеграція — об'єднання в ціле різних частин.

Інфляція — постійне підвищення цін внаслідок зростання не забезпеченої реальними товарами чи послугами маси грошей в обігу.

Історико-культурні рекреаційні ресурси — рекреаційно привабливі пам'ятки історії, архітектури, археології, місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї тощо.

Капітал — фінансові засоби, призначені для придбання землі, споруд, обладнання тощо.

Конкуренція — суперництво між людьми, фірмами, державами за найвигідніші умови виробництва та реалізації товарів і надання послуг.

Концепція меж розвитку — ідея про те, що нинішня індустріальна модель розвитку людства неминуче буде обмежена вичерпністю природних ресурсів, особливо викопних.

Концепція посибілізму — концепція, за якою люди у їхній взаємодії з природним довкіллям є не пасивним началом, а активною, організованою і цілеспрямованою силою.

Концепція пробабілізму — наукова течія, яка ґрунтується на концепції, що довкілля має на життя і господарську діяльність людей імовірнісний, а не обов'язковий вплив.

Локальний — місцевий, обмежений порівняно вузькими рамками якого-небудь географічного району.

Мегаполіс — найбільша форма розселення. Утворюється внаслідок злиття великої кількості міських агломерацій.

Міграція населення — переміщення і переселення людей з одного місця на інше, пов'язане зі зміною постійного місця проживання.

Навколишнє середовище (довкілля) — середовище проживання та діяльності людей.

Національний дохід — вартість, створена за рік господарством країни, з урахуванням матеріальних затрат на її створення.

Природні рекреаційні **ресурси** — природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які мають внутрішні та зовнішні властивості і характерні риси, сприятливі для організації сезонної чи цілорічної рекреаційної діяльності.

Природні **ресурси** — компоненти природи, які можуть бути використані в сучасному господарстві або в майбутньому.

Природні **умови** — кількісні та якісні характеристики природного довкілля.

Продукція — усе, що виробляє та випускає у сферу споживання господарський об'єкт.

Рекреаційна географія — комплексна географічна наука і навчальна дисципліна, яка вивчає територіальну організацію рекреаційного господарства.

Рекреаційна діяльність — один з комплексних видів життєдіяльності людини, спрямований на оздо-

ровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час.

Рекреаційна місткість — здатність певної території забезпечувати здійснення комфортної рекреаційної діяльності без деградації природного й історико-культурного середовища.

Рекреаційна територія — ділянка Землі у визначених межах, яка використовується для відпочинку й оздоровлення людей, організації екскурсій і туризму.

Рекреаційне навантаження — рівень сукупного антропогенного впливу на природний комплекс певної території у процесі рекреаційної діяльності (витоптування, ущільнення ґрунту, забруднення поверхні відходами, нищення рослинного покриву, збіднення тваринного світу тощо).

Рекреаційний — призначений для відпочинку та лікування.

Рекреаційний вузол — група рекреаційних центрів, розміщених на локальній території та пов'язаних певним чином між собою.

Рекреаційний об'єкт — локальний об'єкт (місце, територія), який використовується для відпочинку: пляж, лісова галявина, пам'ятка природи тощо.

Рекреаційний підрайон — один або декілька курортів одного профілю з відповідними рекреаційно-туристичними зонами.

Рекреаційний потенціал — сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-історичних передумов певної території в організації рекреаційно-туристичної діяльності.

Рекреаційний пункт — окремих санаторій, будинок відпочинку, готель, кемпінг тощо.

Рекреаційний район або комплекс — цілісна у транспортному плані територія з однаковим профілем курортів, центрів туризму і зон відпочинку, які базу-

ються на певному типіві природно-географічних умов.

Рекреаційний регіон — територіальний елемент ТРС найвищого рангу, що має наднаціональний статус.

Рекреаційний центр — населений пункт, основною сферою господарської діяльності якого є рекреація і туризм.

Рекреаційні заняття — виокремлена в просторі і часі рекреаційна діяльність людини у межах однієї доби (купання, сонячні ванни, катання на яхті, катері, віндсерфінг, польоти на парашутах, відвідання музею, екскурсія по місту тощо).

Рекреаційні потреби — необхідність людей у відновленні, зміцненні та розширенні власних фізичних і духовних сил.

Рекреаційні ресурси — це об'єкти, явища і процеси природного й антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації та туризму. Рекреаційні ресурси поділяються на дві основні групи: природні та історико-культурні.

Розселення населення — розміщення населення на території країни, регіону, міста.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси — матеріально-технічна база рекреації та туризму, відповідна транспортна інфраструктура, трудові ресурси тощо.

Спеціалізація виробництва — зосередження виробництва на окремих підприємствах однорідної продукції.

Теорія "кліматичних оптимумів" С. Гантінгтона — наукова течія енвайронменталізму, за якою найсприятливіші умови для всебічного розвитку мають країни, розташовані в помірних поясах.

Територіальна концентрація — зосередження, скупчення об'єктів чи явищ на певній території.

Територіальна організація — розташування об'єктів на території в певному порядку.

Територіальна рекреаційна система (ТРС) — просторово організована певним чином на території якогось таксономічного рангу сукупність рекреаційних установ, які функціонують на основі використання ресурсів усієї території та просторово-територіально між собою поєднані.

Територіальна структура господарства — поділ господарства країни або її економічних районів на окремі чітко виражені територіальні елементи (зони, райони, області, промислові центри, вузли та ін).

Територія — частина земної поверхні, у визначених межах, що має певну внутрішню єдність.

Цивілізація — рівень розвитку людства та його окремих частин (суспільства, матеріальної та духовної культури) на певний період часу.

Ядро — ділянка території, на якій найбільшою мірою (густота, інтенсивність) виражені її ознаки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бейдик О.О.* Рекреаційна географія : навч.-метод, комплекс дисципліни / О.О. Бейдик. — К. : Обрії, 2007. — 96 с.
2. *Бейдик О.О.* Рекреаційна-туристські ресурси України / О.О. Бейдик. — К. : ВЦ КНУ, 2001. — 396 с.
3. *Дахно І.І.* Країни світу : енциклоп. довідн. / І.І. Дахно. — К. : Мана, 2004. — 606 с.
4. *Дубович І.А.* Країнознавчий словник-довідник / І.А. Дубович. — Л. : Ліга-прес, 2005. — 819 с.
5. *Дядечко Л.П.* Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. — К. : ЦНД, 2007. — 223 с.
6. *Крачило Н.П.* География туризма / Н.П. Крачило. — К. : Вища пік., 1987. — 208 с.
7. *Кузик С.* Економічна і соціальна географія Америки / С. Кузик, М. Книш. — Л. : ЛНУ, 1999. — 299 с.
8. *Лебединский В.И.* Геологические экскурсии по Крыму / В.И. Лебединский. — Симферополь : Таврия, 1976. — 142 с.

Список рекомендованої літератури

9. *Лесик О.В.* Замки та монастирі України / О.В. Лесик. — Л. : Світ, 1993. — 174 с.
10. *Любіцева О.О.* Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. — К. : Альтпрес, 2003. — 435 с.
11. *Масляк П.О.* Країнознавство : підручник / П.О. Масляк. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Знання, 2008. — 293 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
12. *Масляк П.О.* Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу / П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. — К. : Лібра, 1996. — 397 с.
13. *Масляк П.О.* Географія Африки / П.О. Масляк, П.Г. Шищенко. — К. : Стафед-2, 2000. — 159 с.
14. *Мироненко Н.С.* Рекреационная география / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. — М. : МГУ, 1981. — 208 с.
15. *Николаенко Д.В.* Рекреационная география / Д.В. Николаенко. — М., 2001. — 321 с.
16. *Преображенский В.С.* География и отдых / В.С. Преображенский, Ю.А. Веденин. — М. : Знание, 1971. — 47 с.
17. *Смаль І.В.* Основи географії рекреації та туризму : навч. посіб. / І.В. Смаль. — Ніжин : НДПУ, 2004. — 105 с.
18. *Стафійчук В.І.* Рекреалогія / В.І. Стафійчук. — К. : Альтпрес, 2006. — 263 с.
19. *Фоменко Н.В.* Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. — К. : ЦНЛ, 2007. — 311 с.
20. *Чижова В.П.* Рекреационные нагрузки в зонах отдыха / В.П. Чижова. — М. : Легкая промышленность, 1977. — 49 с.
21. *Шаблій О.* Основи загальної суспільної географії / О. Шаблій. — Л. : ЛШ, 2003. — 443 с.

Навчальне видання

МАСЛЯК Петро Олексійович

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

Навчальний посібник

В Україні книгу можна придбати за адресами:

- м. Київ, вул. ІС. Грушевського, 4, маг. "Наукова думка", тел. (044) 278-06-98;
- м. Київ, вул. Хрещатик, 44, маг. "Знання", тел. (044) 234-22-91;
- м. Київ, вул. Ярославів Вал, 17а, маг. "Абзац", тел. (044) 234-42-86;
- м. Київ, просп. Московський, 6, маг. "Будинок книги та медіа", тел. (044) 464-49-70;
- м. Вінниця, вул. Привокзальна, 2/1, маг. "Кобзар", тел. (0432) 61-77-44;
- м. Дніпропетровськ, Театральний б-р, 7, маг. "Світ книжок", тел. (0562) 33-77-85;
- м. Донецьк, вул. Артема, 147А, "Будинок книги", тел. (062) 343-89-00;
- м. Житомир, вул. Київська, 17/1, маг. "Знання", тел. (0412) 47-27-52;
- м. Запоріжжя, просп. Леніна, 142, маг. "Спеціальна книга", тел. (0612) 13-85-53;
- м. Івано-Франківськ, Візовий майдан, 3, маг. "Сучасна українська книга", тел. (03422) 3-04-60;
- м. Кіровоград, вул. Набережна, 13, маг. "Книжковий світ", тел. (0522) 24-94-64;
- м. Кривий Ріг, пл. Визволення, 1, маг. "Букініст", тел. (0564) 92-37-32;
- м. Луганськ, вул. Радянська, 58, маг. "Глобус-книга", тел. (0642) 53-62-30;
- м. Луцьк, просп. Волі, 41, маг. "Знання", тел. (0332) 77-00-46;
- м. Львів, просп. Шевченка, 16, маг. "Ноти", тел. (0322) 61-19-64;
- м. Львів, просп. Шевченка, 8, маг. "Українська книгарня", тел. (0322) 72-16-30;
- м. Миколаїв, просп. Леніна, 122, маг. "Кобзар", тел. (0512) 55-20-51;
- м. Одеса, вул. Бунина, 33, маг. "Будинок книги", тел. (0482) 32-17-97;
- м. Одеса, вул. Дерибасівська, 27, маг. "Дім книги", тел. (048) 728-40-13;
- м. Полтава, вул. Шевченка, 29, маг. "Будинок книги та медіа", тел. (0532) 61-26-76;
- м. Рівне, вул. Соборна, 57, маг. "Слово", тел. (0362) 26-94-17;
- м. Тернопіль, вул. Й. Сліпого, 1, маг. "Дім книги", тел. (0352) 43-03-71;
- м. Тернопіль, вул. Чорновола, 14, маг. "Книжкова хата", тел. (0352) 52-24-33;
- м. Ужгород, пл. Корятовича, 1, маг. "Кобзар", тел. (03122) 3-35-16;
- м. Харків, вул. Пушкінська, 74, маг. "Лексика", тел. (057) 717-60-16;
- м. Харків, вул. Сумська, 51, маг. "Books", тел. (057) 714-04-70, 714-04-71;
- м. Херсон, вул. Леніна, 14/16, маг. "Книжковий ряд", тел. (0552) 22-14-56;
- м. Хмельницький, вул. Подільська, 25, маг. "Книжковий світ", тел. (0382) 79-25-59;
- м. Черкаси, вул. Б. Вишневецького, 38, маг. "Світоч", тел. (0472) 36-03-37;
- м. Чернівці, просп. Незалежності, 90, маг. "Будинок книги та медіа", тел. (03722) 3-42-70;
- м. Чернівці, просп. Миру, 45, маг. "Будинок книги", тел. (04626) 9-92-62.

Книготорговельним організаціям та оптовим покупцям

звертатися за тел.: (044) 537-63-61, 537-63-62; факс: 235-00-44,

E-mail: sales@znannia.com.ua

Шдп. до друку 08.07.2008. Формат 84x108 1/32.

Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBook.

Ум. друк. арк. 18,06. Обл.-вид. арк. 16,4. Зам. №8-1128.

Видавництво "Знання". 01034, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.

Свідцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1591 від 03.12.2003.

Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.

E-mail: sales@znannia.com.ua [http:// www.znannia.com.ua](http://www.znannia.com.ua)